

Matti Rimpelä, Tiina Jarvala, Pia Kalkkinen,
Heidi Peltonen ja Anne-Marie Rigoff (toimittajat)

HYVINVOINNIN JA TERVEYDEN EDISTÄMINEN LUKIOISSA

- peruseraportti lukiokyselystä vuonna 2008

© Opetushallitus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sekä tekijät

Taitto: Taittotalo PrintOne

ISBN 978-952-13-4157-1 (nid.)

ISBN 978-952-13-4158-8 (pdf)

Edita Prima Oy, Helsinki 2009

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	4
Tiivistelmä	7
Sammanfattning.....	10
Abstract.....	13
Johdanto	16
Lainsäädäntö	18
Terveydenedistämistäktiivisuus	23
Aineisto, menetelmät ja vastaaminen	32
Perustietoja lukioista.....	38
Yhteisöllisyys ja osallisuus.....	42
Terveystieto	50
Opiskelijahuollon toimintaohjeet	57
Tupakointi, alkoholi ja huumeet.....	62
Opiskelijahuoltoryhmät	70
Opiskelijahuoltopalvelujen järjestäminen ja henkilöstö.....	75
Terveyskysely ja terveystarkastukset	83
Ohjaaminen erityispalveluihin.....	93
Keskeyttämisen ehkäisy ja poissaolot	97
Opiskelijaruokailu.....	102
Kiusaaminen, väkivalta ja häirintä	112
Kurinpito ja ojentaminen	120
Tapaturmat ja onnettomuudet.....	123
Työolot ja työolotarkastukset.....	132
Pohdinta.....	140
Liite 1. Kyselyn lähetekirje	146
Liite 2. Kyselylomake	147

ESIPUHE

Oppimisen ja opettamisen ohella koulutuksen tehtäviin kuuluu myös lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Koulutusta järjestettäessä tarvitaan tietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehityksestä ja myös lukio-koulutuksen tulee osaltaan edistää opiskelijoiden terveyttä ja hyvinvointia.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen on tuonut lukioyhteisöön useita asiantuntijoita opettajien rinnalle: aluksi opiskeluterveydenhuollon lääkärit ja terveydenhoitajat ja sittemmin mielenterveyden ja sosiaalityön ammattilaisia. Suurin osa lukioiden opiskelijoista on alle 18-vuotiaita, joten yhteistyöhön kotien kanssa on kiinnitetty erityistä huomiota. Lukioyhteisön hyvinvoinnin edistämisen kannalta haasteena on kodin ja oppilaitoksen, useiden eri ammattiryhmien ja eri hallinnonalojen yhteistyö opiskelijan näkökulma huomioiden.

Oppimistuloksia seurataan ja arvioidaan suunnitelmallisesti. Yksittäisten opiskelijoidenkin terveyttä seurataan opiskeluterveydenhuollossa. Lukioyhteisöjen työstä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi sen sijaan on kovin vähän vertailukelpoista tietoa. Kun yhteistä seurannan perustaa ei ole ollut, yksittäisten kyselyjen tiedoista on vaikea muodostaa kehityksestä kertovaa kokonaiskuvaa.

Opetushallitus ja Stakes, nykyinen Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, käynnistivät syksyllä 2006 yhteistyön, jonka tavoitteena on kehittää määrääjain toistuvaa tiedonkeruuta tuottamaan mahdollisimman vertailukelpoista tietoa terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä peruskouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa. Useissa asiantuntijakokouksissa on pyritty kuvaamaan koulu- ja oppilaitosyhteisöjen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tärkeimpiä sisältöjä sekä sopimaan niitä mittaavista kysymyksistä ja tunnusluvuista.

Kolmen eri hallinnonalan ja useiden ammattiryhmien näkökulmien yhdistäminen niin, että tuloksena olisi yhteinen ehdotus vertailukelpoisesta tiedosta, on osoittautunut haastavaksi. Pian todettiinkin, että tarvitaan esitutkimuksia, joissa kehitystyö sidotaan kouluyhteisöjen arkeen. Aikaisemmin on julkaistu peruseraportit esitutkimuksista peruskouluille ja ammatillisille oppilaitoksille¹.

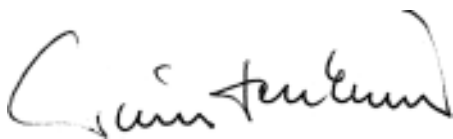
¹ Rimpelä M., Rigoff A-M., Kuusela J. & Peltonen H. (toim.) (2007): *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – peruseraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille*. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.
Rimpelä M., Kuusela J., Rigoff A-M, Saaristo V & Wiss K. (2008): *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – peruseraportti kyselystä 1.–6. vuosiluokkien kouluille*. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.
Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M (toim.) (2009): *Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa – peruseraportti kyselystä vuonna 2008*. Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki.

Syksyllä 2008 tehtiin tämän esitutkimussarjan viimeisenä osana vastaava kysely myös lukioille. Yhdessä valmisteltujen esitutkimusten aineistojen keräämisestä ja analyysistä on vastannut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Terveyden edistämisen vertaistietohanke (TedBM-hanke). Myös lukioiden esitutkimuksen valmisteluun ja raportointiin on osallistunut laaja asiantuntijoiden joukko.

Tässä perusraportissa julkaistaan syksyn 2008 lukiokyselyn perustulokset. Tavoitteena on saattaa perustulokset koulutuksen järjestäjien ja lukioiden käyttöön ja keskusteltavaksi. Samalla raportti havainnollistaa Opetushallituksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) yhteistä toimintalinjaa: mahdollisimman laajaa asiantuntijoiden ja tutkimuslaitosten, valtion, kuntien ja järjestöjen sekä tietenkin myös kotien ja koulujen yhteistyötä lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Kiitämme Jyväskylän, Tampereen ja Turun yliopistojen tutkijaryhmiä sekä Etelä-Suomen lääninhallituksen, Kansanterveyslaitoksen, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ:n, Suomen Rehtorit ry:n, Suomen Lukiolaisten liitto ry:n, Suomen Vanhempainliiton ja Terveyden edistämisen keskus ry:n asiantuntijoita aktiivisesta osallistumisesta yhteistyöhömmä. Eriyisen lämpimästi kiitämme lukioiden rehtoreita, johtoryhmiä ja opiskelijahuoltohenkilöstöä aktiivisesta vastaamisesta tähän varsin laajaan esitutkimuskyselyyn. Teidän myönteinen suhtautumisenne yhteiseen kehittämishaasteeseemme on tuottanut arvokkaan aineiston ja antanut hyvän perustan työn jatkamiselle niin, että tulokset koetaan hyödyllisiksi myös lukioiden arjessa.

Elokuussa 2009

Timo Lankinen
Pääjohtaja
Opetushallitus

Pekka Puska
Pääjohtaja
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

KIRJOITTAJAT

AIRA TUULA, tutkija, Jyväskylän yliopisto, Terveyden edistämisen tutkimuskeskus, terveystieteiden laitos

HAPPONEN HANNA, tutkija, Tampereen yliopisto, terveystieteen laitos

JARVALA TIINA, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

KALKKINEN PIA, opetusneuvos, Opetushallitus

KANNAS LASSE, professori, Jyväskylän yliopisto, Terveyden edistämisen tutkimuskeskus, terveystieteiden laitos

LOUNAMAA ANNE, erikoistutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tapaturmat ja toimintakyky

MANNINEN MARJAANA, opetusneuvos, Opetushallitus

MARKKULA JAANA, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tapaturmat ja toimintakyky

PELTONEN HEIDI, opetusneuvos, Opetushallitus

PUTUS TUULA, erikoislääkäri, Työterveyslaitos, Terveys ja työkyky

RIMPELÄ ARJA, professori, Tampereen yliopisto, terveystieteen laitos

RIMPELÄ MATTI, tutkimusprofessori, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, TedBM-hanke

RIGOFF ANNE-MARIE, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, TedBM-hanke

RÅBACK MIRKA, viestintäsuunnittelija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tapaturmat ja toimintakyky

SAARISTO VESA, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, TedBM-hanke

WISS KIRSI, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, TedBM-hanke

ÖÖRNI ERKKA, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tapaturmat ja toimintakyky

TIIVISTELMÄ

Opetushallituksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyössä toteuttaman esitutkimuksen tavoitteena on kehittää lukioiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen määrääjain toistuvaa vertailukelpoisen tiedon mahdollistavaa seuranta. Lokakuussa 2008 lähetettiin posti- ja internet-kyselyt lukioille (N=416). Vastaus saatiin 375 lukioista (90 %).

Esitutkimus kattoi seuraavat sisältöalueet: toimintakulttuuri; osallisuus; vaikuttamismahdollisuudet; terveystieto; opiskelijahuollon toimintaohjeet; opiskelijahuoltoryhmän toiminta; opiskelijahuoltopalvelujen järjestäminen ja henkilöstö; terveystarkastukset; ohjaaminen erityispalveluihin; keskeyttämisen ehkäisy ja poissaolot; opiskelijaruokailu; kiusaaminen, väkivalta ja häirintä; kurinpito ja ojentaminen; tapaturmat ja onnettomuudet, sekä työolot.

Aineiston keräämisestä ja tulostamisesta vastasi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Terveyden edistämisen vertaistietohanke (TedBM-hanke). Tässä perusraportissa esitetään tausta sekä tulokset läänin, kuntaryhmittymien (maaseutumaiset kunnat vs. suuret kaupungit) ja lukion opiskelijamäärän mukaan.

Kyselyn laajuudesta huolimatta vastausprosentti oli poikkeuksellisen hyvä ja lomakkeet oli pääosin täytetty huolellisesti. Puuttuvia tietoja oli useimmiten vain muutamia prosentteja. Toisaalta aineiston keräämisen yhteydessä käydyt keskustelut ja vastauslomakkeisiin kirjoitettu avoin palaute osoittivat, että vertailukelpoisen tiedon kerääminen oli monille lukioille uusi haaste.

Vastaajien antaman palautteen mukaan vastaaminen olisi helpompaa, jos oppilaitokset saisivat ennakkotietoa seurattavista asioista jo ennen lukuvuoden alkua. Kyselylomakkeessa olisi myös vastaamisperusteita pitänyt selvittää tarkemmin. Osaksi vastaamisvaikeudet johtuivat siitä, että monista kysytyistä asioista ei ole olemassa vakiintunutta yhteistä määrittelyä. Tästä syystä tulosten yksityiskohtien luotettavuuteen on syytä suhtautua varoen.

Esitutkimuksen päätavoitteena oli testata vertailukelpoisen tiedon saamista oppilaitosten toiminnasta, tapahtumista, voimavaroista ja yhteisistä käytännöistä. Lähes kaikilla lukioilla oli käytössä opiskelijahallinto-ohjelmisto, mutta vain muutama hyödynsi sen mahdollisuuksia opiskelijahuollossa.

Kyselyn keskeisenä tuloksena ovat suuret erot lukioiden välillä kaikilla kysytyillä sisältöalueilla. Lukioiden sijainnin ja opiskelijamäärän mukaan oli myös melko paljon eroja. Seuraavassa pohditaan muutamia keskeisiä tuloksia:

- Muulta paikkakunnalta tulleiden opiskelijoiden osuus oli vaihteleva ja usein melko suuri, jopa kolmannes opiskelijoista saattaa tulla lukion sijaintikunnan ulkopuolelta. Tästä seuraa kasvavia haasteita lukion henkilöstön, opiskelijahuollon palvelujen henkilöstön ja kunkin opiskelijan oman kunnan hyvinvointipalvelujen yhteistyöhön. Mitä laajemmalta alueelta opiskelijoita tulee, sitä vaativammaksi muuttuu myös yhteistyö kotien kanssa. Muista kunnista tulevien opiskelijoiden suuri osuus lisää koulutuksen järjestäjän vastuuta opiskelijahuollon palveluista ja yhteistyöstä niiden järjestämisessä. Koulutuksen järjestäjien tulee erityisesti huolehtia alle 18-vuotiaiden opiskelijoiden hyvinvoinnista.
- Juhlien, teemapäivien, retkien ja muiden vastaavien tapahtumien ohella opiskelijoiden osallistuminen lukion ja sen opiskelijahuollon toiminnan kehittämiseen oli melko harvinaista.
- Opiskelijahuollon palvelujen henkilöstömitoituksessa oli erittäin suuria eroja ja terveydenhoitajaa lukuun ottamatta muun henkilöstön työpanos suhteessa opiskelijamäärään jäi huomattavasti valtakunnallisia suosituksia pienemmäksi. Tulokset viittasivat myös suuriin alueellisiin eroihin henkilöstömitoituksessa.
- Opiskelijahuoltoryhmien työ oli ongelmakeskeistä. Vain pieni osa niiden työajasta käytettiin lukioyhteisön hyvinvoinnin edistämiseen ja opiskelijahuollon arviointiin.
- Merkittävä osa lukion terveystiedon opettajista oli vielä vailla aineenopettajakelpoisuutta. Terveystiedon valinnaisia syventäviä kursseja (TE2 ja TE3) oli lukioissa järjestetty yleisesti, mikä osoittaa, että niille on kysyntää.
- Makeisten ja virvoitusjuomien myynti lukioissa oli yleistä. Myös terveellisiä välipaloja oli myynnissä. Lukiolaisten ruokailun laatuun tulisi kiinnittää erityistä huomiota.
- Opiskelijoiden terveystarkastuksia tehtiin useissa lukioissa vähemmän kuin opiskeluterveydenhuollon oppaassa on suositeltu.
- Koulutuksen järjestäjien ja lukioiden tulee kiinnittää huomiota opetussuunnitelman perusteiden mukaisen opiskelijahuollon suunnitelman toimintaohjeiden nykytilaan. Yhteiset käytännöt puuttuivat useissa lukioissa muun muassa opiskelun keskeyttämisen ehkäisyssä, seurannassa ja poissaolojen seurannassa.
- Lukioiden työoloissa oli runsaasti puutteita, jotka haittasivat opiskelua. Yleisimmät olivat melu ja kaiku, riittämätön ilmanvaihto, epäkäytännölliset tilat, ahtausta ja liikenneturvallisuuden uhat.

Enemmistöllä lukioista ei ollut valmiina vertailukelpoista tietoa opiskelijahuollon tapahtumista. Kuitenkin kymmenissä lukioissa oli jo kehitetty opiskelijahuollon tiedonkeruuta, mikä osoittaa, että teknisesti vertailukelpoisen tietojen kerääminen terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä ja näiden tietojen raportointi lukiotasolla on mahdollista. Vertailukelpoisen tiedon saaminen edellyttää jatkossa sitä, että kansallisella tasolla on yhteisesti määritelty ne ydintiedot, joita määräjain seurataan oppilaitosten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen suunnitelmallinen seuranta eri hallintokuntien ja ammattiryhmien yhteistyönä vaatii sekä yhteisen keskustelun vahvistamista että jatkuvaa menetelmien kehitystyötä. Lukioille tehty esitutkimus yhdessä aikaisempien peruskoulujen ja ammatillisten oppilaitosten kyselyjen kanssa ovat osoittaneet, että toistaiseksi vain vähemmistössä kuntia koulu- ja oppilaitosyhteisöjen terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä johdetaan suunnitelmallisesti kokonaisuutena hallintokuntarajat ylittäen. Tavoitteeksi tulisi asettaa koulu- ja oppilaitosyhteisöjen vertailukelpoisen seurannan ja arvioinnin kehittäminen kokonaisuutena siitäkin huolimatta, että toiminnot jakautuvat useille hallinnonaloille ja niitä toteuttavat monet ammattiryhmät yhdessä oppilaiden ja heidän kotiensa kanssa.

SAMMANFATTNING

Utbildningsstyrelsen och Institutet för hälsa och välfärd (IHV) har i samarbete genomfört en förberedande enkätundersökning om främjande av hälsa och välbefinnande i gymnasierna. Syftet med undersökningen är att utveckla en regelbunden uppföljning av verksamheten utifrån jämförbara data. Undersökningen genomfördes som en kombination av post- och internetenkät i oktober 2008. Frågeformulären skickades till 416 gymnasier, varav 375 (90 %) svarade.

Enkäten omfattade följande delområden: verksamhetskultur; delaktighet; hälsokunskap; instruktioner för elevvård; elevvårdsgrupp; elevvårdstjänster och -personal; hälsosamtal och hälsokontroller; slussning till specialtjänster; förebyggande av studieavbrott och frånvaro; skolmåltider; våld, mobbning och störning; disciplin och straff; skador och olycksfall samt arbetsförhållanden.

Insamlingen av data och sammanställningen av resultat skedde inom ramen för IHV:s projekt Benchmarkingdata om hälsofrämjande (TedBM). I föreliggande basrapport presenteras bakgrunden till enkäten samt resultaten efter län, kommuntyp (landsbygd vs. större städer) och elevantal.

Trots att enkäten var förhållandevis omfattande var svarsprocenten exceptionellt bra och formulären var i huvudsak noggrant ifyllda. Oftast saknades endast några procent av uppgifterna. Å andra sidan framgick det av samtal vid inlämning av svaren och synpunkter angivna på formulären att insamlingen av jämförbara data var en ny utmaning för många skolor.

Enligt deltagarsynpunkter vore det lättare att svara om skolorna redan innan läsåret börjar fick besked om vilka saker de ska fästa uppmärksamhet vid. Dessutom önskades det att man hade kunnat begrunda sina svar bättre. Problemen berodde delvis på att många av frågorna berörde saker som saknar allmänt etablerade definitioner. Därför ska detaljerna i resultaten tas med en nypa salt.

Huvudsyftet med enkäten var att testa insamlingen av jämförbara data om skolornas verksamhet, evenemang, resurser och gemensamma tillvägagångssätt. Nästan alla skolor hade ett elevadministrationssystem men bara få använde sig av det i elevvården.

Huvudresultatet var att det fanns stora skillnader mellan skolor inom alla delområden. Skillnaderna var stora även i avseende på skolans belägenhetsort och elevantal. Nedan presenteras några av de mest centrala resultaten:

- Andelen elever som bodde i annan kommun än var skolan är belägen varierade stort. I vissa fall var en tredjedel av eleverna från annan kommun. Detta innebär stora utmaningar för samarbetet mellan skolpersonalen, elevvårdspersonalen och personalen inom välfärdstjänsterna i elevens hemkommun. Ju större elevupptagningsområdet är, desto mer krävande blir samarbetet mellan hem och skola. För utbildningsarrangören innebär en stor andel elever från andra kommuner ett ökat ansvar för elevvårdstjänster och för samarbetet kring tjänsterna. Utbildningsarrangören ska ägna särskild uppmärksamhet åt välbefinnande hos elever under 18 år.
- Med undantag för anordning av fester, temadagar, utflykter och liknande evenemang deltog eleverna sällan i utvecklingen av sin skola och dess elevvård.
- Dimensionering av personal i elevvården varierade stort. Med undantag för skolsköterskor var personalens arbetsinsats per elev klart mindre än vad som föreskrivs i nationella rekommendationer. Resultaten uppvisade stora regionala skillnader i personaldimensioneringen.
- Elevvårdsgruppernas verksamhet var probleminriktad. Bara en liten del av deras arbetstid gick till främjande av välbefinnande på skolan och utvärdering av elevvård.
- En betydande del av de som undervisade i hälsokunskap saknade ämneslärarbehörighet. Många skolor hade arrangerat valfria fördjupningskurser i hälsokunskap (HK2 och HK3) vilket visar att det finns intresse för dem.
- Det var vanligt med försäljning av sötsaker och läsk på skolorna, även om det också fanns att köpa hälsosamma mellanmål. Det borde ägnas särskild uppmärksamhet åt gymnasieelevernas matvanor.
- På många skolor var antalet hälsokontroller för elever mindre än vad som rekommenderas i instruktionerna för studerandehälsovården.
- Skolorna och utbildningsarrangörerna ska fästa större uppmärksamhet vid instruktionerna för elevvården som föreskrivs i läroplanen. Många skolor saknade gemensamt tillvägagångssätt för bl.a. förebyggande och uppföljning av studieavbrott och kontroll av frånvaro.
- I skolornas arbetsförhållanden fanns stora brister. De vanligaste var buller och eko, bristande ventilation, opraktiska lokaler, utrymmesbrist och trafiksäkerhetsrisker.

De flesta skolor hade inte direkt tillgängliga jämförbara data om elevvårdens verksamhet. Tiotals skolor hade dock tagit fram metoder för insamling av data om elevvården vilket visar att det är tekniskt möjligt att inhämta och rapportera jämförbara uppgifter om främjande av hälsa och välbefinnande i gymnasierna. Men detta kräver att de kärndata som ska kontrolleras regelbundet definieras gemensamt på nationellt plan.

En systematisk uppföljning av främjande av hälsa och välbefinnande i samarbete mellan yrkesgrupper och förvaltningar förutsätter en förstärkt dialog och fortlöpande utveckling av metoder. Enkäten till gymnasierna tillsammans med tidigare motsvarande undersökningar i grundskolorna och yrkesläroanstalterna visar att det för närvarande bara är ett mindre antal kommuner som har en systematisk förvaltningsövergripande styrning av verksamhet för hälsa och välbefinnande på skolorna. Målet borde vara att utveckla ett sätt att uppfölja och utvärdera skolgemenskapen som en helhet trots att de olika verksamheterna berör flera förvaltningar och genomförs av olika yrkesgrupper i samarbete med elever och deras familjer.

ABSTRACT

The pilot study, carried out in co-operation between the Finnish National Board of Education and the National Institute for Health and Welfare, aims to develop periodic monitoring of promotion of health and well-being at upper secondary schools, enabling access to comparable information. With this in mind, postal and online questionnaires were sent to upper secondary schools (N=416) in October 2008. Responses were submitted by 375 upper secondary schools (90%).

The pilot study covered the following topics: operational culture; involvement; health education; procedural guidelines for student welfare services; operations of the student welfare team; provision and staffing of student welfare services; health survey and physical examinations; referral to specialist services; prevention of dropping out and absences; student meals; violence and harassment; discipline and correction; incidents and accidents; and working conditions.

Data collection and output was carried out by the Benchmarking of Local Health Promotion Capacity (TedBM) project run by the National Institute for Health and Welfare. This basic report presents the background for the study and results by province, municipal classification (rural municipalities vs. major cities) and number of students enrolled.

Regardless of the extent of the survey, the response rate was exceptionally high and, on the whole, questionnaires had been completed carefully. In most cases, only a small proportion of detail was missing. On the other hand, discussions held in connection with data collection and open-ended feedback provided on the questionnaires indicated that collection of comparable information was a new challenge for many upper secondary schools.

Feedback from respondents indicated that it would be easier to answer the questions if schools received advance information about the aspects being monitored as early as before the beginning of a new school year. The questionnaire should also have explored the reasons for answers in greater detail. To some extent, difficulties in completing the questionnaire were due to the fact that many of the aspects queried lack well-established shared definitions. For this reason, it is advisable to take the details of the results with a pinch of salt.

The main objective of the pilot study was to test acquisition of information concerning schools' operations, events, resources and common practices. Almost all upper secondary schools used student information management software, but only a few made use of its potential for student welfare services.

The main result of the survey was that there were major differences between upper secondary schools in all topics covered. There were also quite a lot of differences when examined by the schools' domicile and number of students. Some of the key results are discussed in the following list:

- The proportion of students coming from another municipality varied, often being quite considerable; as many as one third of students may live outside their school's domicile. This results in increasing challenges for co-operation between school staff, student welfare staff and the welfare services provided by each student's municipality of residence. Co-operation with homes will also become more demanding, as the area where students come from expands. A high proportion of students coming from other municipalities increases the education provider's responsibility for student welfare services and for collaboration providing these services. Education providers are specifically required to look after the well-being of students aged under 18.
- Apart from parties, theme days, excursions and other such occasions, students' involvement in development of school operations and student welfare services was relatively rare.
- There were very substantial differences in the staffing levels of student welfare services and, with the exception of school nurses, contributions from other staff members in relation to the number of students fell considerably short of the relevant national recommendations. The results also suggested that there were major regional differences in staffing levels.
- The work of student welfare teams was problem-based; only a small proportion of their working hours were spent promoting the well-being of the school community and evaluating student welfare services.
- A significant proportion of upper secondary school teachers providing health education still lacked formal subject teaching qualifications. Optional specialisation courses in health education (HE2 and HE3) had been widely organised by upper secondary schools, which goes to show that there is demand for these courses.
- Selling sweets and soft drinks was a common practice at upper secondary schools. However, healthy snacks were also on sale. Special attention should be paid to the quality of upper secondary school students' meals and eating habits.

- Several upper secondary schools organised fewer physical examinations for students than recommended in the Guidelines for Student Welfare Services.
- Education providers and upper secondary schools should pay attention to the current status of procedural guidelines for student welfare services as determined in the curriculum. Several upper secondary schools lacked common practices in areas such as prevention and monitoring of dropping out and keeping track of absences.
- There were plenty of shortcomings that affected studies in the working conditions of upper secondary schools. The most common included noise and echoing, inadequate ventilation, unpractical facilities, lack of space and road safety risks.

The majority of upper secondary schools did not have any comparable information on what was happening in student welfare services readily available. Nevertheless, dozens of upper secondary schools had already developed procedures for collecting information about student welfare services, which goes to show that collection of and reporting on comparable information on promotion of health and well-being is technically possible at upper secondary school level. For the future, acquisition of comparable information requires that the types of core data to be periodically monitored in promotion of health and well-being within schools should be defined jointly at a national level.

Systematic monitoring of promotion of health and well-being in co-operation between different administrative branches and professional groups calls for both strengthening of the practice of joint discussions and continuous improvement of methods. The pilot study conducted on upper secondary schools, combined with previous surveys for comprehensive schools and vocational institutions, has shown that only a minority of local authorities currently manage promotion of the health and well-being of school communities systematically as a whole across administrative boundaries. It is advisable to frame development of benchmarking and assessment of school communities as a whole as a future objective, even in spite of the fact that the functions are spread over several different administrative sectors and that they are being carried out by several different professions in co-operation with students and their homes.

JOHDANTO

Lukiolain 2 §:n mukaan lukiokoulutuksen tavoitteena on tukea opiskelijoiden kasvamista hyviksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa opiskelijoille jatko-opintojen, työelämän, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja. Lisäksi koulutuksen tulee tukea opiskelijoiden edellytyksiä elinikäiseen oppimiseen ja itsensä kehittämiseen elämänsä aikana.

Lukiokoulutuksen osalta ajankohtaisia kysymyksiä ovat ikäluokkien kehitys, lukioverkko ja ammatillisen vetovoiman lisääntyminen. Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman (Opetusministeriö 2007) mukaan opetuksen kehittämisen tavoitteena on mm. vahvistaa lukion tehtävää yleissivistävänä ja jatko-opintoihin valmistavana väylänä, selvittää lukiolaisten erityisopetuksen ja tukipalvelujen tarvetta ja heidän saamiaan valmiuksia jatko-opintojen näkökulmasta sekä turvata opetus-, opiskelijahuolto- ja opinto-ohjauksen palveluiden korkea laatu ja ammattihenkilöstön saatavuus.

Opetusministeriö on asettanut elokuussa 2008 työryhmän valmistelemaan toimenpide-ehdotuksia lukiokoulutuksen kehittämiseksi. Tehtävänä on pohdita mm. lukiokoulutuksen yleisiä tavoitteita, lukiokoulutuksen vetovoimaa, tarjontaa ja saavutettavuuden turvaamista, koulutuksen mitoitusta, rahoitusta, opinto-ohjauksen, erityisopetuksen ja muiden tukitoimien järjestämistarvetta, opiskelijahuollon järjestämistä sekä ylioppilastutkinnon kehittämistä. Työryhmän tulee saada työnsä päätökseen 30.10.2010. (Opetusministeriön tiedote 7.8.2008.)

Lukio-opiskelijoiden terveyttä ja hyvinvointia on vuodesta 1996 alkaen seurattu Kouluterveyskyselyssä. Usein suureksi arvioidusta työmäärästään huolimatta enemmistö lukiolaisista voi hyvin. Hyvinvoivien opiskelijoiden rinnalla on pahoinvoiva vähemmistö, joka kokee lukiosta saamansa tuen vähäiseksi. Muutokset lukiolaisten hyvinvoinnissa ovat 2000-luvulla olleet pieniä (Lukiolaisten hyvinvointitutkimus 2007, 76).

Lukioiden opiskelijahuoltopalveluista ei aikaisemmin ole tehty kattavaa selvitystä. Viisi opiskelijajärjestöä Suomen Lukiolaisten Liitto mukaan lukien luovuttivat opetusministeriölle 23.5.2008 opiskelijoiden hyvinvointiteesit (Opiskelijoiden... 2008). Teeseissä korostettiin mm. opiskelijoille toimivien opiskeluterveydenhuollon ja kuraattori- ja psykologipalvelujen tehostamista sekä opiskelijoiden oikeutta terveelliseen ja turvalliseen opiskeluympäristöön.

Tämä esitutkimus on tehty Opetushallituksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) yhteistyönä. Opetushallitus ja THL kehittävät lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen jatkuvaa seuranta- ja arviointia. Aikaisemmin on julkaistu tuloksia peruskouluille (Rimpelä ym. 2007, 2008) ja ammatillisille oppilaitoksille (Väyrynen ym. 2009) tehdyistä vastaavista esitutkimuksista. Esitutkimuksissa kertyvät tiedot tukevat myös oppimisympäristöjen kehittämistä ja antavat ehdotuksia lukiokoulutuksen kehittämiseksi opiskelijahuollon osalta.

Nämä esitutkimuskyselyt liittyvät laajempaan Terveyden edistämisen vertaistieto -hankkeeseen jonka tavoitteena on kehittää kuntien toimintaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi kuvaavia vertailukelpoisia tunnuslukuja. (TedBM -hanke, ks. tarkemmin sivut 16-18).

Kyselyn erityisenä tavoitteena on selvittää, miten lukiossa on järjestetty opiskelijahuolto ja opiskelijoiden hyvinvointipalvelut. Tämän esitutkimuksen tulosten ja myöhemmin saatavan vertaistiedon toivotaan antavan koulutuksen järjestäjille ja lukioille itselleen työkaluja oman toiminnan johtamiseen ja kehittämiseen. Tulosten perusteella voidaan myös työstää opiskelijoiden hyvinvointia ja terveyttä kuvaavia keskeisiä indikaattoreita.

Lähteet

Lukiolaki 629/1998.

Opetusministeriö. 2007. Koulutus ja tutkimus vuosina 2007–2012. Kehittämissuunnitelma.

Opetusministeriön tiedote 7.8.2008: Työryhmä valmistelemaan lukiokoulutuksen kehittämistä.

Opiskelijoiden hyvinvointiteesit (23.5.2008) Ammattiin Opiskelevat – SAKKI ry., Suomen Ammattikorkeakouluopiskelijakuntien Liitto - SAMOK ry., Suomen Lukiolaisten Liitto ry., Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry. ja Suomen Ylioppilaskuntien Liitto ry.

Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J & Peltonen H. (toim.). 2007. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – peruseräraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.

Rimpelä M, Kuusela J, Rigoff A-M., Saaristo V & Wiss K. 2008. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa 2 – peruseräraportti kyselystä 1.–6. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.

Suomen lukiolaisten liitto ja Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus (2008): Lukiolaisten hyvinvointitutkimus 2007. Ykkös-Offset Oy.

Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M. (toim.) 2009. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa –peruseräraportti kyselystä 2008. Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

LAINSÄÄDÄNTÖ

Pia Kalkkinen ja Matti Rimpelä

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä lukioissa koskevia säännöksiä on lukiolaissa (629/1998) laissa lukiolain muuttumiseksi (478/2003) ja kansanterveyslaissa (66/1972) sekä sen nojalla annetussa uudessa asetuksessa (Valtioneuvoston asetus 380/2009). Myös uudessa lastensuojelulaissa (417/2007) annetaan yleisiä ohjeita yhteistyöstä ja palvelujen järjestämisestä.

Lukion työoloista ei ole opiskelijoiden kannalta muita erityisiä säännöksiä sen lisäksi mitä lukiolaissa on säädetty.

LUKIOLAKI JA OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEET

Lukiokoulutuksen tavoitteena on lukiolain (629/1998) mukaan tukea opiskelijoiden kasvamista hyviksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa opiskelijoille jatko-opintojen, työelämän, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja. Lisäksi koulutuksen tulee tukea opiskelijoiden edellytyksiä elinikäiseen oppimiseen ja itsensä kehittämiseen elämänsä aikana. Koulutuksen järjestäjän tulee olla yhteistyössä alueella toimivien lukiokoulutuksen, ammatillisen koulutuksen ja muun koulutuksen järjestäjien kanssa.

Kodin ja oppilaitoksen yhteistyö: Lukiolain 2 §:n mukaan lukiokoulutuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa (629/1998). Opetussuunnitelman perusteissa käsitellään kodin ja oppilaitoksen yhteistyötä sekä opiskelijahuoltoa (478/2003). Kunnissa lukion opetussuunnitelma tulee kodin ja oppilaitoksen yhteistyön ja opiskelijahuollon järjestämistavan osalta laatia yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa (11 §). Koulutuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelmassaan määrittellä suunnitelma kodin ja oppilaitoksen yhteistyön toteutuksesta, opiskelijahuollon järjestämisestä sekä opiskelijoiden ja oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin ja turvallisuuden varmistamisesta.

Lukion opetussuunnitelman mukaan huoltajilla tulee olla riittävä mahdollisuus perehtyä lukion työhön. Oppilaitoksen tulee olla aloitteellinen yhteistyön käynnistämiseksi. Lähtökohtana yhteistyössä on aikuistuvan nuoren ja täysi-ikäisen opiskelijan itsenäisyyden ja oman vastuullisuuden huomioon ottaminen sekä huolenpito tukea tarvitsevasta opiskelijasta. (Opetushallitus, 2003). Kodin ja oppilaitoksen yhteistyötä koskeva opetussuunnitelman osa

laaditaan yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa.

Vuoden 2003 koululakien muutokset ovat vahvistaneet opiskelijahuollon asemaa oppilaitoksissa. Opiskelijahuolto määriteltiin tällöin lukiolaissa ensimmäisen kerran (478/2003).

Opiskelijahuolto: Lukiolain 29 a §:n mukaan

opiskelijahuollolla tarkoitetaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa.

Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että 29 §:n 2 momentissa tarkoitetulle opiskelijalle annetaan tieto hänen käytettävissään olevista terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluista ja hänet ohjataan hakeutumaan näihin palveluihin.

Lisäksi lukiolaissa säädetään (21 §), että opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön.

Koulutuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista.

Opiskelijahuollon palvelut tulee järjestää niin, että opiskelijoiden on mahdollista saada riittävää tukea opiskeluunsa, sekä tieto ja ohjaus siitä, miten heidän fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnistaan pidetään huolta. Koulutuksen järjestäjän tulee ottaa kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa opetussuunnitelmaa laadittaessa huomioon kansanterveyslain (66/1972, 626/2007) ja lastensuojelulain (417/2007) velvoitteet opiskelijahuollon palveluiden järjestämisestä sekä sovittava opiskelijahuollon palveluiden kehittämisalueista.

Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2003) määritellään opiskelijahuollon tavoitteet ja toimintaperiaatteet. Opiskelijahuolto on opiskelijoiden fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista huolehtimista. Tavoitteena on luoda turvallinen ja terve opiskelu- ja työympäristö sekä ehkäistä syrjäytymistä. Opiskelijahuolto on opiskeluympäristön hyvinvoinnin edistämistä sekä oppimisvaikeuksien ja muiden ongelmien varhaista tunnistamista ja niihin puuttumista. Opiskelijoiden osallisuutta oman työyhteisönsä hyvinvoinnin edistämiseksi tulee tukea. Vastuu opiskelijahuollosta kuuluu osaltaan kaikille opiskeluyhteisössä työskenteleville.

Opiskelijahuoltoa sekä kodin ja oppilaitoksen yhteistyötä koskeva opetus-suunnitelman osa laaditaan yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa. Opetus-suunnitelmassa tulee määritellä muun muassa opiskelijalle tarjottava tuki ja ohjaus opiskeluun sekä kehitykseen tai elämäntilanteeseen liittyvissä fyysisissä, psyykkisissä ja sosiaalisissa vaikeuksissa, eri hallintokuntien yhteistyö ja paikalliset tukiverkostot opiskelijan tarvitsemien palvelujen turvaamiseksi ja opiskelijan ohjaamiseksi tarvittaviin palveluihin ja oppilaitoksen suunnitelma, jossa määritellään toiminta opiskeluyhteisön terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi sekä menettelytavat ongelma-, onnettomuus- ja kriisitilanteissa, kuten kiusaaminen, väkivalta, mielenterveyskysymykset, tupakointi ja päih-teiden käyttö, erilaiset onnettomuudet ja kuolemantapaukset.

Opiskelijaruokailusta säädetään lukiolaissa seuraavasti:

Opintososiaaliset edut: Lukiolain 28 §:n 2 momentin mukaan

päätoimisissa opinnoissa opiskelijalla on oikeus maksuttomaan ateriaan niinä työpäivinä, joina opetussuunnitelma edellyttää opiskelijan läsnäoloa koulu-tuksen järjestäjän osoittamassa koulutuspaikassa. Asetuksella säädetään, mil-loin opinnot ovat päätoimisia.

Koulutuksessa, joka on 4§:n 2 momentin perusteella järjestetty sisäoppilaitos-muotoisesti, opiskelijalla on lisäksi oikeus muuhun päivittäiseen ruokailuun.

Kansanterveyslaki

Aikaisemmin lukiot kuuluivat kansanterveyslain mukaiseen kouluterveyden-huoltoon. Vuonna 2006 kansanterveyslakia kuitenkin muutettiin siten, että kouluterveydenhuolto rajattiin perusopetukseen. Samalla uudistettiin myös hieman opiskelijaterveydenhuolto -säännöksen sanamuotoa. Näin opiskelija-terveydenhuoltoa koskeva säännös kattaa kaiken toisen asteen ja sen jälkeen tulevan koulutuksen. Toukokuussa 2009 valtioneuvosto hyväksyi asetuksen, joka täsmentää ja normittaa myös lukioiden opiskeluterveydenhuoltoon kuu-luvia terveystarkastuksia ja terveysneuvontaa.

Kansanterveyslain 14 §:n mukaan kunnan tulee

ylläpitää kunnan alueella sijaitsevien asetuksessa säädettävää muuta kuin 5 kohdassa tarkoitettua koulutusta järjestävien oppilaitosten opiskelijoille hei-dän kotipaikastaan riippumatta opiskeluterveydenhuoltoa, johon luetaan opiskeluympäristön terveellisyden ja turvallisuuden edistäminen, opiskeli-joiden terveyden ja opiskelukyvyn edistäminen, terveyden- ja sairaanhoito-palvelujen, mielenterveyspalvelut ja suun terveydenhuolto mukaan lukien,

järjestäminen opiskelijoille, sekä omalta osaltaan koko opiskeluyhteisön hyvinvoinnin varmistaminen; yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijoiden terveydenhoito ja sairaanhoito sekä suun terveydenhuolto voidaan kuitenkin kunnan suostumuksella järjestää myös muutoin sosiaali- ja terveysministeriön hyväksymällä tavalla; opiskeluterveydenhuollon tarkemmasta sisällöstä voidaan tarvittaessa säätää valtioneuvoston asetuksella.

Toukokuussa 2009 hyväksytyin asetuksen mukaan kunnan kansanterveys-työstä vastaavan viranomaisen on hyväksyttävä yhtenäinen toimintaohjelma neuvolatyölle, koulu- ja opiskeluterveydenhuollolle sekä lasten ja nuorten ehkäisevälle suun terveydenhuollolle. Toimintaohjelmat on laadittava yhteistyössä sosiaali- ja opetustoimen kanssa. Tämä tarkoittaa, että myös lukioden opiskeluterveydenhuollon tulee sisältyä asetuksen tarkoittamaan suunnitelmaan, ja että se on laadittava yhteistyössä kunnan opetustoimen kanssa.

Lastensuojelulaki

Uusi lastensuojelulaki (417/2007) korostaa laajaa ehkäisevää ja ennakkoivaa työtä, johon kuuluu myös koulu- ja oppilaitosyhteisöjen tukeminen. Laissa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta ja nuorella 18–20-vuotiasta.

Lastensuojelulain säännös koulupsykologi- ja kuraattoritoiminnasta (9 § Koulutuksen tuki) on rajattu esi- ja perusopetukseen. Käytännössä tämä tarkoittaa, että lukion sosiaali- ja mielenterveydestä ei ole erityisiä säännöksiä sen lisäksi, mitä lukio- ja kansanterveyslakiin sisältyy.

Lastensuojelulaissa säädetään yleisemmin lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemisesta ja siinä tarvittavasta yhteistyöstä ja tässä yhteydessä kiinnitetään huomiota myös kunnan opetustoimen tehtäviin:

”Lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Lastensuojelun on pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä puuttumaan riittävän varhain havaittuihin ongelmiin. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.” (4 §, 1.mom.)

”Kunnan on sosiaali- ja terveydenhuoltoa, opetustointia sekä muita lapsille, nuorille ja lapsiperheille tarkoitettuja palveluja järjestäessään ja niitä kehittäessään huolehdittava siitä, että näiden palvelujen avulla tuetaan vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lasten kasvatuksessa ja saadaan selville lasten, nuorten ja lapsiperheiden erityisen

tuen tarve. Kunnan on järjestettävä tarvittaessa erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia ja nuoria tukevaa toimintaa.

Palveluja järjestettäessä ja niitä kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin.” (8 §)

Lähteet

Kansanterveyslaki 66/1972.

Laki kansanterveyslain muuttamisesta 626/2007.

Laki lukiolain muuttamisesta 478/2003.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Lukiolaki 629/1998.

Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003. Vammala.

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 28.5.2009/380.

TERVEYDENEDISTÄMISAKTIIVISUUS

Matti Rimpelä

JOHDANTO

Suomenkielisessä terveydenhuollon ammattikielessä vakiintui jo 1800-luvulla jako kahteen, terveydenhoitoon ja sairaanhoitoon. Tämä jako vahvistettiin lainsäädännössä ja hallinnossa. Terveydenhoito on tarkoittanut laajasti esimerkiksi ympäristön terveysvaikutuksiin puuttumista kuten vesi- ja jätehuoltoa, työsuojelua ja asuinolojen terveyshaittojen vähentämistä. Terveydenhoitoon ovat kuuluneet myös rokotukset ja tarttuvien tautien seulonta sekä myöhemmin neuvolatoiminta, koulu- ja opiskeluterveydenhuolto, työterveyshuolto, terveystarkastukset ja terveystkasvatus. Vielä 1960-luvun lopussa terveydenhoito oli kuntien oman terveydenhuollon päätehtävä ja sairaanhoito tuli mukaan vasta vuoden 1972 kansanterveystyön uudistuksessa. Englanninkielisessä kansainvälisessä kirjallisuudessa suomalaisen terveydenhoidon toimintakokonaisuutta on kutsuttu ”public health” -tutkimukseksi ja toiminnaksi. (ks. Rimpelä ym. 2009.)

Terveyden edistäminen on esiintynyt sanaparina arkikielessä jo pitkään. Myös terveydenhuollon kirjallisuudessa se on satunnaisesti esiintynyt ilman vakiintunutta sisältöä. Tavallisimmin terveyden edistäminen on mainittu tautien ehkäisyyn, hoidon ja kuntoutuksen yhteydessä tarkoittamaan toimintaa ennen kuin taudin ehkäisy on ajankohtaista. Samalla tavalla satunnaisesti on käsite ”health promotion” esiintynyt kansainvälisessä englanninkielisessä kirjallisuudessa. Maailman Terveysjärjestön johdolla alkoi 1980-luvun alussa terveystpolitiikan uusi vaihe, jonka ydinkäsitteeksi nousi ”terveyden edistäminen” (”health promotion”). Voidaan puhua uudesta terveystpoliittisesta toimintasuunnasta, jota kutsuttiin ”terveyden edistämiseksi”.

Terveyden edistämisen uusi terveystpoliittinen, ammatillinen ja myös tutkimuksellinen sisältö ja tavoitteet kiteytettiin vuonna 1986 Ottawassa pidetyssä asiantuntijakonferenssissa viideksi toimintalinjaksi:

1. terveyttä edistävä yhteiskuntapolitiikka;
2. terveyttä tukevien ympäristöjen luominen;
3. yhteisöllisen toiminnan vahvistaminen;
4. yksilöllisten taitojen kehittäminen;
5. terveystpalvelujen uudelleen suuntaaminen.

On huomattava, että näin kiteytetty terveyden edistäminen ei ollut kokonaan uutta toimintaa, vaan uusi vaihe jo 1800-luvulta alkaneessa kansainvälisessä terveydenhoito/public health -kehityksessä. Sen ytimet säilyivät ennallaan ja ovat sittemmin jatkuneet, mutta terveyden edistäminen toi uusia painotuksia:

1. Aikaisemmin terveydenhoito oli keskittynyt terveydenhuoltoon ja tarkastellut sieltä käsin yhteiskunnan muita toimintoja. Terveyden edistämässä terveyden määreiden ja edistämisen *systemitulkinnat laajennettiin koko yhteiskuntaan*.
2. *Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteet* nousivat itsenäisiksi uuden tiedon ja ymmärryksen tuottajiksi perinteisten terveystieteiden rinnalle.
3. *Ihmiset ja yhteisöt nähtiin aktiivisina ja itsenäisinä toimijoina*, joilla oli sekä oikeus että velvollisuus edistää omaa ja yhteisöjensä terveyttä. Osallisuuden rinnalle nousi omatoimisuus ("empowerment").
4. Kansanterveyden ja sen determinanttien tutkimuksen rinnalle on yhä enemmän noussut väestön terveydestä ja sen edistämisestä vastuussa olevien *insti-tuutioiden ja ammattiryhmien toimintakyvyn tutkiminen ja vahvistaminen* (= "health promotion capacity building").

Tässä luvussa tarkastellaan edellä neljänneksi mainittua uutta painotusta ja kehitellään sen suomalaista sovellutusta Terveyden edistämisen vertaistieto-hankkeessa (TedBM-hanke).

TedBM-hanke

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön toimeksiannosta ja tukemana Stakes käynnisti "Terveyden edistämisen vertaistieto -hankkeen" (= TedBM-hanke) vuosille 2006–2009. Tavoitteena on ollut yhteistyössä kuntien, valtion tutkimuslaitosten, lääninhallitusten sekä alalla toimivien tutkimusryhmien kanssa kehittää vuosina 2006–2009 kaikki kunnat kattava, yhtenäinen ja suunnitelmallinen kuntien sekä kuntapalveluiden terveyden edistämisen seuranta- ja vertailuanalyyysjärjestelmä.

Tutkimus- ja kehittämistyö on tässä hankkeessa keskittynyt, ja myös rajattu, kuntien toimintaan väestönsä terveyden edistämiseksi. Tämä ei tarkoita muiden toimijoiden unohtamista, vaan käytännöllistä rajausta suhteessa käytettävissä oleviin voimavaroihin. TedBM-hankkeessa kysytään esimerkiksi: Miten kunnan yleishallinnossa on asetettu väestön terveyden lisäämiseen ja väestöryhmittäisten terveyserojen kaventamiseen liittyviä tavoitteita? Miten nämä tavoitteet on omaksuttu eri toimialoilla – esimerkiksi opetustoimessa – ja seurataanko niiden toteutumista? Millainen painoarvo terveyden edistämisen

tavoitteilla on kunnan kansanterveystyössä tai ammatillisen koulutuksen järjestämisessä? Miten toiminta on järjestetty suhteessa kansallisiin suosituksiin ja oppaisiin?

Alusta alkaen on pidetty tärkeänä, että kehitettävän vertaistietojärjestelmän tulee tukea kunnissa *sisäistä arviointia* ja *vertailukehittämistä*. Jotta tässä onnistuttaisiin, tietosisältöjen määrittely, tiedon keruu ja raportointi tulee järjestää niin, että koko prosessi koetaan kunnissa hyödylliseksi. Samalla tietojen tulisi mahdollistaa myös *ulkoisen arviointi* ja *kansallisten toimintatavoitteiden seuranta*. Ulkoisen arvioinnin keskeisiä kriteereitä ovat alueiden ja väestöryhmien välinen tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus. Niiden tarkastelu on mahdollista ainoastaan silloin, kun koko maasta saadaan vertailukelpoista tietoa.

Tietojen keräämisessä tulee toimipaikkojen kuormituksen minimoiminen yhdistyä määrääjain toistuvaan päivittämiseen. Sopimuksilla yhteisistä käytännöistä on varmistettava vertailukelpoisuus toimipaikkojen välillä. Kuntien johtamisen ja asiakastyön tietojärjestelmiä olisi kehitettävä tukemaan vertailukelpoisen tiedon keräämistä ja raportointia.

Kun vertailukelpoisen tiedon tuottaminen väistämättä merkitsee lisätyötä, on oikeutettua kysyä, kuka tästä viime kädessä hyötyy? Keskeinen tavoite on toiminnan tekemisen näkyväksi ja sen kuvaaminen niin, että tieto toiminnasta voidaan tiivistää välttämättömään ydintietoon. Samalla tavalla tulisi kuvata myös voimavaroja. Kun toiminnasta ja voimavaroista saadaan ajan tasalla olevaa tietoa, pitäisi arkityön tulla helpommaksi. On myös mahdollista paremmin mitoittaa toisiinsa tarpeet, hyvät yhteiset käytännöt ja voimavarat. Johtaminen voi laajentua taloudesta enemmän myös sisällön suuntaan. Kun samanaikaisesti seurataan kunkin hallinnollisen yksikön vastuulla olevan väestön hyvinvointia ja terveyttä, päästään arvioimaan toiminnan vaikutuksia. Näin voitaisiin siirtyä tuottavuudesta tehokkuuden suuntaan. Kaiken kaikkiaan hyödyntäjiä ovat samanaikaisesti kuntalaiset, kunnat, koulut ja oppilaitokset, terveyskeskukset, lääninhallitukset, ministeriöt ja niiden tutkimuslaitokset sekä yliopistojen tutkijaryhmät. Voidaan puhua sekä läpinäkyvyydestä että tilivelvollisuudesta.

Tavoitteena on jatkuvasti toimiva tietojärjestelmä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että järjestelmän ylläpidon ja kehittämisen tulisi kuulua keskeisen valtakunnallisen instituution ydintehtäviin. Kuntien terveydenedistämisen vertaistietojärjestelmä sisältyy pääosin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen perustehtäviin. Vertailutietoa voidaan tallentaa ja tulostaa soveltuvin osin myös muihin kansallisiin tilasto- ja seurantajärjestelmiin.

Terveydenedistämisen vertaistietohankkeessa on erityiseksi haasteeksi nousut perusyksikön määrittely ja siitä lähtevät vaatimukset. *Tilastollisena perusyksikkönä on hallinnollinen yksikkö kuten koulutuksen järjestäjä tai oppilaitos.* Tietoa voidaan kerätä yksilötasolla esimerkiksi asiakastapaamisissa, mutta tässä hankkeessa yksilötason tieto muuttuu kiinnostavaksi vasta silloin, kun se kootaan kuvaamaan hallinnollista toimijaa. Esimerkiksi oppilaitoksen 1. vuosikurssin kuluessa kertyvä tieto opiskelijoiden terveydentilasta yhdistetään kuvaamaan koko oppilaitoksen tilannetta.

Edellä esitetty kuvaus nostaa esiin myös sen, että tässä hankkeessa hyödyntäminen alkaa perustasolta, esimerkiksi opetusryhmästä ja edelleen oppilaitoksesta. Tavoitteena on, että kaikki kerättävä tieto on ensin oppilaitosten ja koulutuksen järjestäjien sisäisesti käytettävissä ja tulee vasta seuraavassa vaiheessa valtakunnalliseen tietokantaan.

Vertailukelpoinen tieto

Tämän tutkimuksen yksikköinä ovat lukiot hallinnollisina kokonaisuuksina. Kehittämistyön ydinkysymys voidaan tiivistää seuraavasti: *Mikä on se pienin mahdollinen tietomäärä (tunnuslukujen joukko), jolla voidaan kuvata riittävän luotettavasti ja kattavasti terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä oppilaitoksessa niin, että keskinäinen vertailukehittäminen ja laajempi (myös kansallinen) vertailuanalyysi mahdollistuvat.* Tiedon ja tunnuslukujen vertailukelpoisuus sekä oppilaitosten kesken että vuodesta toiseen yksittäisessä oppilaitoksessa on välttämätön ehto kehittämistyön onnistumiselle. Vertailukelpoista tietoa saadaan vain niistä ilmiöistä ja toiminnoista, joiden sisällöt ovat yhteisesti määritetty ja joissa toteutetaan yhteisesti sovittuja, kirjattuja käytäntöjä.

Tunnuslukujen tulee olla tosiasialuonteisia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tieto on sama riippumatta siitä, kuka sen kyseisessä oppilaitoksessa kirjaa. Tunnuksluvut ovat käytännössä useimmiten lukumäärätietoa (esim. kiusaamistapauksia, poissaolotunteja, euroja yms.). Lukumäärät tehdään vertailukelpoiksi suhteuttamalla ne vastuuväestöön, joka tässä tapauksessa useimmiten on opiskelijamäärä. Näin saadaan tunnuslukuja, kuten vuosiviikkotuntia/100 opiskelijaa, käsiteltäväksi tulleita kiusaamistapauksia/100 opiskelijaa ja euroja/100 opiskelijaa.

Kaikista tärkeistä asioista ei saada lukumäärätietoa. Toisena vaihtoehtona on selkeästi määrittyvä luokiteltu tieto. Esimerkiksi onko opiskelijahuollon suunnitelman käsittely molemmissa lautakunnissa, lukiokoulutuksesta ja opiskeluterveydenhuollosta vastaavissa, jolloin vastaus voi olla joko kyllä tai ei. Toinen tietotyyppi perustuu sopimukseen toiminnan keskeisiä suuntautumisista kuvaavista luokista. Näin voidaan saada kohtuullisen luotettavaa, jos-

kin aina myös hieman tulkintaan perustuvaa tietoa, esimerkiksi psykologien ja kuraattorien kokonaistyöpanoksen jakautumisesta erilaisiin tehtäviin tai opiskelijahuoltoryhmän työn profiilista.

Vertailukelpoisen tiedon kerääminen lähestyy käytännössä tuotteistamista. Tietosisällön määrittely edellyttää ensin yhteisen käytännön selkiyttämistä ja seuraavaksi sen kuvaamista niin, että mittaaminen on mahdollista. Vertailutietohankkeessa lähdetäänkin siitä, että terveyttä edistävän toiminnan tuotteistaminen on hyvä tavoite ja suorastaan välttämättömyys. Kun tuotteistaminen tehdään avaintoimijoiden yhteistyönä, tulos vastaa paremmin hyvinvointityön sisäistä logiikkaa kuin pelkästään talouden seurannan ehdoilla tehty tuotteistaminen.

Kansallisesti kattavan ja vertailukelpoisen tiedon kerääminen tulee mahdolliseksi, kun edellä mainitut ehdot täyttyvät. Vaikka hyödyntämisen painopiste on oppilaitoksissa, kehittämistyö ja tietojen kerääminen on järkevää toteuttaa koko maan kattavana yhteishankkeena.

Nykytilanteesta, systemaattisesti kertyvään hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vertaistietoon, on varsin pitkä matka. Kun yhteiset hyvät käytännöt eivät vielä ole vakiintuneet, kysyttyä tietoa ei ehkä ole saatavissa. Vaikka tämä tiedetäänkin, on silti perusteltua pyrkiä keräämään vertailukelpoista tietoa tärkeimmistä teemoista. Vuosien kuluessa yhä useammat oppilaitokset omaksuvat yhteiset käytännöt tietojen keräämisessä ja tallentamisessa ja alkavat myös hyödyntää niitä omassa johtamisessaan. Näin tietojärjestelmä vähitellen täydentyy.

Terveydenedistämisasiivisuuden kuusi ulottuvuutta

Viime vuosina terveyden edistämisen seurantarjestelmiä kehitettäessä keskiössä ovat olleet väestön terveydentilaa ja niihin vaikuttavia elinoloja kuvaavat tiedot ("indikaattorit") sekä erilaisten interventio-ohjelmien arviointi. 1990-luvulla havaittiin, että tutkimusasetelmissa tehokkaiksi todetut interventiot eivät aina menestyneetkään, kun niitä yritettiin levittää tavallisiin toimintaympäristöihin. Toiminta ei ole samalla tavalla siirrettävissä kuin tekninen innovaatio. Monissa tutkimuksissa on osoitettu, että hyvän koulutuksen jälkeenkin, vain osa ammattihenkilöistä toimii niin kuin on suositeltu. Näin alettiin yhä enemmän kiinnittää huomiota toiminnan kuvaamiseen myös terveyden edistämässä.

Yhteinen teoreettinen perusta löytyi kehitysyhteistyöhankkeista, joissa Unesco ja Maailmanpankki olivat jo pitkään nostaneet esiin toiminnasta vastaavien instituutioiden ja organisaatioiden toimintakyvyn tehostamista, joka

suomenkielessä voisi kuvata englanninkielisen kirjallisuuden ”capacity building” -käsitettä: Miten rakennetaan ja kehitetään organisaatiota/yhteisöä niin, että sen kyky hyödyntää suositeltavia toimintoja vahvistuu ja samalla myös itsenäinen arviointi ja kehittäminen tehostuvat? Tästä pohdiskelusta ja tutkimuksesta johdettiin 1990-luvun puolivälissä englanninkieliseen kirjallisuuteen ”health-promotion capacity building” -käsite. Maailman terveysjärjestön hallintoneuvostolle laaditussa Health Promotion -maailmankongressin (2005) seurantaraportissa korostetaan ”capacity building” -haastetta ja samalla lyhyesti määritellään sen sisältöä:

”Intensify action to build health promotion capacity of Member States.... The term ”capacity” refers to not only the expertise of individual practitioners but also capabilities related to policy, partnership, financing, evidence of effectiveness, and information systems.” (WHO 2006.)

Terveyden edistämisen vertaistietohankkeessa sovelletaan tätä kansainvälisen kirjallisuuden tuottamaa tarkastelutapaa Suomeen. ”Health-promotion capacity building” on suomennettu *terveydenedistämisasiivisuudeksi*.

Terveydenedistämisasiivisuudelle (TEA) ei ole yksiselitteistä kansainvälisesti hyväksyttyä teoriaa eikä myöskään kuvausta. Tarkoin määritellyn toiminnan sijasta olisi parempi puhua ”huokoisesti luonnehditusta” arviointikehyksestä, jota kuvatessaan alan pioneerit (Hawe ym. 1997, 1998) totesivat, että terveyden edistämisen tulokset ymmärretään parhaiten tapahtumien ja toimintojen jonona. TEA:n rakentamisessa tärkeitä vaiheita ovat 1) infrastruktuurin rakentaminen vastaamaan edessä olevaan haasteeseen, 2) yhteisön tai organisaation ongelmanratkaisukyky ja 3) toiminnan ylläpito ja pysyvyys. TEA:n rakentaminen voidaan ymmärtää myös näkymättömäksi projektiksi, joka ei sinänsä ole toimintaohjelma, vaan etenee – jos etenee – yhteisön ”organisaatiokulttuurin syvärakenteessa”. TEA on siis yhteisön ja organisaation, ei yksittäisten yksiköiden tai asiantuntijoiden ominaisuus.

Toisaalla samaa teemaa kehittäneet tutkijat (Labonte & Laverack 2001a,b; Chapman ym. 2004; Evans 2004) korostavat, että terveydenedistämisasiivisuuden tunnusluvut eivät ole ensisijaisesti terveysindikaattoreita eivätkä edes tietyille ohjelmalle erityisiä mittareita. He määrittivät yhdeksän TEA:n ulottuvuutta: osallisuus, johtajuus, organisaatorakenteet, ongelmanmäärittely, voimavarojen mobilisoiminen, vastaaminen miksi-kysymykseen, yhteistoiminta, ulkoisten toimijoiden roolit ja ohjelmajohtaminen. TEA:n seuranta olisi ymmärrettävä ohjelmakeskeisten arviointien rinnakkaispoluksi. Se ei siis tee ohjelma-arviointia tarpeettomaksi, mutta tuo mukaan ohjelmia yhdistävän koko yhteisöä koskevan ulottuvuuden.

Useissa kirjoituksissa korostetaan neljää perinteistä yhteisön rakentamista samanaikaisesti (Crisp ym. 2000): alhaalta ylös, ylhäältä alas, kumppanuus ja yhteisön organisoituminen. Kaikissa näissä vaihtoehtoissa tarvitaan ulkoa tulevaa voimavaraa. Keskeinen haaste onkin toiminnan ja osaamisen saaminen yhteisön sisään niin, että rakentuminen jatkuu, vaikka ulkoinen voimavara jää pois.

Perehtyminen tähän kirjallisuuteen ja sen yhdistäminen suomalaiseen kokemukseen on ollut lähtökohtana TedBM-hankkeessa kehittymässä olevalle sovellutukselle. Ei ole ollut helppoa valita sen ydinkäsitettä. Kuten edellä on todettu, on monista eri vaihtoehtoista päädytty *terveydenedistämisasiivisyyteen*. Se on hieman kömpelö termi, mutta korostaa olennaista ulottuvuutta: yhteisöllä on ominaisuus, jota voidaan kutsua terveydenedistämisasiivisyydeksi ja jota voidaan myös mitata. Näin painopiste siirtyy terveydentilan ja hyvinvoinnin kuvaamisesta 1) yhteisötasolle tietoisiin toimiin terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi (esim. terveystiedon oppiaine ja opiskelijahuolto) ja 2) muihin yhteisössä merkittävästi kehitykseen vaikuttaviin tekijöihin (esimerkiksi oppilaitoksen työolot).

Terveyden edistämisen vertaistietohankkeessa (TedBM-hanke) terveydenedistämisasiivisyyttä kuvataan kuudesta toisistaan täydentävästä näkökulmasta, joita seuraavassa alustavasti sovelletaan myös lukioyhteisöön:

1. **Sitoutuminen** vastuuväestöjen (lukion henkilöstö, opiskelijat ja myös heidän perheensä) terveyden ja hyvinvoinnin lisäämiseen ja niiden väestöryhmittäisten erojen poistamiseen. Sitoutumisaste voidaan todentaa koulutuksen järjestäjän toiminta- ja taloussuunnittelun asiakirjoista ja erityisesti opetussuunnitelmista ja muista toimintaohjelmista (esim. opiskelijahuollon/opiskeluterveydenhuollon suunnitelma, joka on hyväksytty lautakunnissa).
2. **Johtaminen** ja sen tukirakenteet (esimerkiksi hyvien käytäntöjen toteutumisen seuranta; toimintojen keskeisten tapausten tilastointi) sekä ongelmanratkaisukyky yhteisötasolla. Johtamisen tehtävänä on huolehtia siitä, että kaikki tässä esitetyt näkökulmat ohjaavat yhdessä lukion kehittämistä ja että jatkuva seuranta, kehittäminen ja arviointi vakiintuvat yhteiseksi toimintatavaksi. Erityisen tärkeää on hyvinvointitarpeiden, yhteisten hyvien käytäntöjen ja toimintarakenteen yhteinen johtaminen niin, että henkilöstöllä on käytännössä mahdollisuudet toimia yhteisten käytäntöjen mukaisesti.
3. Vastuuväestöjen terveyden ja hyvinvoinnin **seuranta** ja **tuen tarpeen arviointi** koko lukioyksikön tasolla. Esimerkiksi terveystarkastuksissa ja terveystarkastuksissa sekä opiskelijoiden kanssa käydyissä kehityskesk-

kusteluissa kerääntyvä tieto kootaan oppilaitostasolla yhteen hyvinvointi- ja terveystilannetta kuvaavaksi tilastotiedoksi. Tästä tiedosta johdetaan tarveanalyysi joka samalla voisi olla eräänlainen opiskelijahuollon tilaus: Millaista opiskelijahuollon tukea koulu yhteisö tarvitsee saavuttaakseen menestyksellisesti oppimistavoitteet?

4. Lukion terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen **kansalliset ohjelmat** ja **yhteiset hyvät käytännöt**. Valtakunnalliset opetussuunnitelmien perusteet ja niistä johdetut koulutuksen järjestäjän ja lukion opetussuunnitelmat yhdessä esimerkiksi opiskeluterveydenhuollon oppaan kanssa antavat suuntaviivat hyvälle yhteisille käytännöille.
5. Koko oppilaitoksen tason tarveanalyysiin perustuva **toimintarakenne, voimavarat** ja **osaaminen**. Vaikka kolme edellistä näkökulmaa olisivat hyvin hallinnassa, käytännön toteuttamiseen tarvitaan voimavarat, erityisesti oikein koottu henkilöstörakenne ja osaaminen. Toimintarakenteen tulisi olla kokonaisuus opiskelijan ja lukioyhteisön näkökulmasta siitäkin huolimatta, että henkilöstö saattaa jakautua useampaan hallintokuntaan. Henkilöstömitoituksessa – työpanoksessa ja osaamisessa – tulisi ottaa huomioon kunkin oppilaitoksen erityiset tarpeet.
6. **Osallisuus**, joka tarkoittaa erityisesti opiskelijoiden, mutta myös heidän vanhempiensa – ainakin silloin, kun opiskelijat ovat alle 18-vuotiaita – mahdollisuutta osallistua oppilaitoksen ja sen opiskelijahuollon arviointiin ja kehittämiseen.

Aikaisemmin kuudentena näkökulmana oli toiminnan pysyvyys. TedBM-hankkeen edetessä on alkanut tuntua perustellulta siirtää pysyvyys keskeiseksi johtamisen tehtäväksi ja osin myös kaikkien muiden näkökulmien yhteiseksi haasteeksi. Terveiden edistämisen Ottawan asiakirjassa korostettiin kansalaisten osallisuutta ja vielä enemmän sekä vastuuta että mahdollisuuksia oman terveytensä edistämiseksi. Koulutuksessa on viime vuosina kiinnitetty erityistä huomiota oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuuteen ja myös kodin ja oppilaitosten väliseen yhteistyöhön. Näin perustein on päädytty korvaamaan jatkuva osallisuudella terveydenedistämiseksi kuudentena näkökulmana.

Lähteet

- Chapman JL, Shaw S, Carter YH, Petchey R & Evans D. 2004. Public health capacity in the new primary care organizations: defining a workforce that is fit for the purpose. *Critical Public Health* 14(1):17–26.
- Crisp BR, Swerissen H & Duckett S. 2000. Four approaches to capacity building in health: consequences for measurement and accountability. *Health Promotion Int* 15(2):99–107.
- Evans D. 2004. Shifting the balance of power?: UK public health policy and capacity building. *Critical Public Health* 14(1):51–63.
- Hawe P, King L, Noort M, Gifford SM & Lloyd B. 1998. Working invisibly: health workers talk about capacity-building in health promotion. *Health Promotion Int* 13(4):285–295.
- Hawe P, Noort M, King L & Jordens CH. 1997. Multiplying Health Gains: the critical role of capacity-building within health promotion programs. *Health Policy* 39:29–42.
- Labonte R & Laverack G. 2001a. Capacity building in health promotion, Part 1: for whom? And for what purpose? *Critical Public Health* 11(2):111–127.
- Labonte R & Laverack G. 2001b. Capacity building in health promotion, Part 2: whose use? And with what measurement? *Critical Public Health* 11(2):129–138.
- Rimpelä M. 2009. Terveystenhoidosta terveyden edistämiseen – mikä oli uutta, mihin olemme menossa? Seminaariesitys 3.2.2009. http://info.stakes.fi/kouluterveys/TedBM/Terveystenhoito_VTAE_03022009.pdf.
- WHO. 2006. Health promotion: follow-up to 6th Global Conference on Health Promotion. World Health Organization. Report by the Secretariat. EB 117/11, 16. January 2006.

AINEISTO, MENETELMÄT JA VASTAAMINEN

Vesa Saaristo ja Anne-Marie Rigoff

Lukioiden esitutkimuksen kyselylomake pohjautui ammatillisten oppilaitosten (Väyrynen ym. 2009) ja vuosiluokkien 7.–9. peruskoulujen (Rimpelä ym. 2007) lomakkeeseen. Vertailukelpoisuuden säilyttämiseksi kysymykset pyrittiin pitämään samanlaisina kuin aiemmissa kyselyissä.

Kyselyn perusjoukoksi poimittiin Opetushallituksen rekistereistä kaikki lukuvuonna 2007–2008 lukiokoulutusta Suomessa järjestäneet oppilaitokset. Oppilaitosten lopulliseksi määräksi tarkentui 416.

Kysely toteutettiin posti- ja verkkokyselyn yhdistelmänä. Opetushallituksen ja Stakesin pääjohtajien allekirjoittama saatekirje (liite 1) ja kyselylomake (liite 2) postitettiin suomenkielisille oppilaitoksille 27. lokakuuta 2008. Lukiokohtainen linkki vastauslomakkeeseen, johon oli valmiiksi täytetty Opetushallituksen rekistereistä poimitut perustiedot, lähetettiin lukion viranomaistiedotuksen sähköpostiosoitteeseen seuraavana päivänä. Ruotsinkielisten oppilaitosten lomake postitettiin 10. ja sähköpostilinkki 12. marraskuuta.

Lukion rehtorille osoitetussa saatekirjeessä pyydettiin vastaamaan ensin paperilomakkeelle ja tämän jälkeen siirtämään vastaukset verkossa sähköiselle vastauslomakkeelle. Teknisistä ongelmista tai muista syistä johtuen 18 oppilaitosta lähetti vastauksensa paperilomakkeella. Lomakkeet tallennettiin Stakesin Tampereen alueyksikössä.

Vastauksia pyydettiin 28.11. mennessä. Määräpäivään mennessä kaksi kolmasosaa oli vastannut. Vastausaikaa jatkettiin 19. joulukuuta saakka. Tammiukuun 2009 loppuun mennessä saatiin 375 vastausta (90 %). Alueelliset ja kuntaryhmituksen mukaiset erot vastaamisessa olivat pieniä. Keskimääräistä hieman huonommin vastasivat Etelä-Suomen ja suurten kaupunkien koulut. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Perusjoukon oppilaitosten lukumäärä ja vastaaminen koko aineistossa sekä läänin ja kuntaryhmittymyksen mukaan.

	Lukioiden lukumäärä perusjoukossa	Vastanneiden lukioiden lukumäärä	Vastausprosentti
KOKO AINEISTO	416	375	90 %
LÄÄNI			
Etelä-Suomi	140	121	86 %
Länsi-Suomi	155	142	92 %
Itä-Suomi	54	51	94 %
Oulu	44	40	91 %
Lappi	22	20	91 %
KUNTARYHMITYS			
Suuri kaupunki	131	112	85 %
Kaupunkimainen	68	65	96 %
Taajamatyypinen	81	76	94 %
Maaseutumainen	136	122	90 %

Saatekirjeessä pyydettiin vastaamaan oppilaitoksen johdon ja/tai opiskelijahuoltoryhmän yhteistyönä. Vastanneista 69 % ilmoitti toimineensa näin. Rehtori vastasi yksin tai vain toimistohenkilökunnan kanssa neljänneksessä oppilaitoksista. Yleisimmin rehtori vastasi yksin Itä-Suomen läänissä (37 %).

Esitutkimuksessa kysyttiin monia numerotietoja, joihin pyydettiin kirjoittamaan vain luku. Monet vastaukset sisälsivät kuitenkin myös muuta tekstiä (esim. yksi, noin 5, 24+40, 30 h 15 min). Nämä vastaukset muutettiin numeroiksi aina kun mahdollista. Erilaisia välejä (esim. 2-3, 5-10) sisältäneet vastaukset korvattiin ilmoitettujen lukujen keskiarvolla, vaikka lopputulos ei välttämättä ollut kokonaisluku. Kaikkia vastauksia ei voitu muuttaa numeroiksi (esim. muutama, koko ajan, tarvittaessa, alla dagar). Lukumäärätiedoista muodostettiin oppilaitosta kuvaavia tunnuslukuja suhteuttamalla lukumäärät kyselyssä ilmoitettuun opiskelijamäärään.

Lomakkeen lopussa pyydettiin kahdella avoimella kysymyksellä erikseen kehittämisehdotuksia ja tarkennuksia vastauksiin sekä avointa palautetta. Kehittämisehdotuksia ja täsmennyksiä antoi 97 vastaajaa (26 %) ja muuta palautetta 61 vastaajaa (26 %).

Lomakkeen lopussa oli kaksi avointa palautekohtaa, jossa toisessa pyydettiin ehdotuksia kysymysten kehittämiseksi sekä lisäyksiä vastauksiin ja toisessa sai

jättää yleisestä palautetta kyselystä. Kehittämisehdotuksia ja palautetta tuli yhteensä 139 kpl. Tähän on koottu esimerkkejä molemmissa kohdissa yleisimmin esille nousseista asioista.

Yleistä palautetta kyselystä: Kyselyn laajuus aiheutti kritiikkiä. Kyselyjä tulee paljon ja varsinkin rehtoria ne työllistävät eniten. Jotta kaikkiin kysymyksiin sai vastattua, tuli tietoja koota yleensä useammalta henkilöltä, mikä hidasti vastaamista. Lisäksi kritiikkiä aiheutti se, jos vastaaja ei uskonut saavansa itselleen mitään hyötyä kyselyyn vastaamisesta. Osa vastaajista oli kuitenkin tyytyväisiä juuri siihen, että he saivat omaan työhönsä uutta näkökulmaa.

”Lyhyempiä kyselyitä! Nykyään tulee aivan hirvittävä määrä kyselyjä. Ilmeisesti kukin kyselijä luulee oman kyselynsä olevan ainoa ja ainutlaatuinen ja koulun henkilökunnan pitkästyvän työn vähyyteen. Kouluissa on todellakin paljon muutakin tekemistä kuin jatkuva kyselyihin vastaaminen!”

”Varsin laaja on ja vaatii monelta ihmiseltä varsin paljon aikaa, mutta tärkeitä asioita kyllä kysellään.”

”Vastaaminen oli työlästä siitäkkin huolimatta, että kyselin tietoja myös seuraavilta viranhaltijoilta: rehtori, kanslisti, erityisopettaja, kouluterveydenhoitaja, liikunnanopettajat, ruokalan emäntä.”

”Oikein hyvä, että kysellään. Tästä sai itsellekin käsityksen siitä, mitkä asiat ovat jo kunnossa ja mitä tulisi ehkä vielä parantaa. Oikein hyvä juttu!”

Ehdotuksia kyselyn sisällön kehittämiseksi: Eniten (37 kpl) palautetta tuli kysymyksiin 24–26, joissa kysyttiin lukion menettelytapoja silloin, kun todettiin luvatonta tupakointia, alkoholin tai vastaavien päihteiden käyttöä sekä epäilyä huumeiden käytöstä lukiossa tai sen alueella. Palautteen mukaan kysymyksiin ei voinut vastata, jos kyseisiä asioita ei ollut lukiossa esiintynyt. Vastausvaihtoehdoissa olisi vastaajien mukaan pitänyt olla ”ei esiintynyt” tai kysymyksissä ”kun” sanan sijaan ”jos” todettiin luvatonta tupakointia jne.

”Kohtien 24-26 vaihtoehdot olivat vaikeita, koska meillä ei juurikaan ollut/todettu luvatonta tupakointia, alkoholin käyttöä tai huumeiden käyttöä(epäilyäkään). Tottakai, jos meillä esiintyy em. asioita, niihin puututaan ja niistä aina informoidaan myös eteenpäin”

”Jos jotain asiaa ei ole ilmennyt, on vaikea vastata. Esim. kohdassa päihteiden/huumeiden käyttö vastasin sen mukaan, miten toimisimme, JOS tällaista esiintyisi.”

”Kysymyksiin 24, 25, 26 vaihtoehto, jolla kysymys voidaan ohittaa. Jätettiin vastaamatta, koska vaihtoehtoista ei löytynyt suurimmaksi osaksi sopivaa.”

Sopivaa vaihtoehtoa ei löytynyt muutamissa muissakaan kysymyksissä. Vastausvaihtoehtoihin oli haastavaa saada sellaiset vaihtoehdot, jotka olisivat sopineet kaikille lukioille ja jotka sen lisäksi olisivat mahdollistaneet myös riittävän erottelevuuden vastausten välillä. Palautteen mukaan kysymysten ja vastausvaihtoehtojen muotoilu ei ollut kaikissa kohdissa riittävän yksiselitteinen. Lisäksi toivottiin tarkempia määrittelyjä joihinkin termeihin.

”Osa valinnoista on liian mustavalkoisia. Jotkut kysymykset ovat sellaisia, että niihin ei ole koulun kohdalta yhtään oikeaa vaihtoehtoa.”

”Kysymykset ovat osin ongelmallisia, sillä kaikkiin ei voi vastata yksiselitteisesti”

”Joissain kohdissa: tarkoittaako vastaus EI, että ei ole tapahtunut vai ei ole toimittu”

”Erityisen tuen tarpeessa olevat opiskelijat? miten määritelty?”

Perusteluja vastauksen/kirjaamisen puuttumisesta: Palautteessa muutama vastaajat perustelivat, miksi kaikkiin kysymyksiin ei voitu vastata. Työntekijöiden lähtiessä pois oppilaitokset tiedot voivat mennä heidän mukanaan. Niissä oppilaitoksissa, joissa tiedot tallentuvat systemaattisesti opiskelijahallinto-ohjelmiin, ongelma on todennäköisesti pienempi.

”Valitettavasti kaikki vastaamiseen osallistuneet eivät olleet koulussa viime lukuvuonna. Vararehtori oli äitiyslomalla, rehtori aloitti vasta 1.8.2008, terveydenhoitaja oli uusi ja opinto-ohjaaja oli ko. ajan virkavapaalla”

”Olen uusi rehtori, joten osin jätin vastaamatta (tai vastasin: ei tietoa), kun emme tienneet mitä vastata...”

Joihinkin kysymyksiin vastaaminen vaati yhteistyötä eri sektorien toimijoiden kanssa. Vastaajat pitivät haasteellisena sektorirajat ylittävän tiedon saamista käyttöönsä. Tieto olisi tärkeää, sillä se tukisi myös lukion kehittämistyötä ja johtamista. Kyseinen haaste on noussut esille myös muiden koulujen/oppilaitosten kyselyissä. Tietoja pyydettyä saatetaan vedota esimerkiksi tietoturvaan, vaikka tieto ei edes koskisi yksittäistä opiskelijaa.

”Olisin ehdottomasti tarvinnut myös koulukuraattorin ja kouluterveydenhoitajan tietoja. Lääkärintarkastuksesta tiedän, että toisen vuoden lukiolaisilla on kaikilla mahdollisuus mennä halutessaan lääkärintarkastukseen. Myös tytöillä. En kuitenkaan tiedä käyttävätkö kaikki tätä mahdollisuutta hyväkseen”

”Kyselyyn on aika vaikea vastata, koska esim. rehtori ei tiedä näistä asioista kaikkea missään nimessä. Kouluterveydenhuolto ja opetus kunnassamme hyvin erillään toisistaan eikä tieto kulje terveydenhoitohenkilöstön vaihtolovelvollisuuteen vedoten.”

Joissakin lukioissa asioiden yhtenäistä kirjaamista ei pidetty tarpeellisena. Syyksi mainittiin lukion pieni koko tai että tähän mennessä ei ole tarvittu yhteisiä kirjattuja käytäntöjä.

”Mitä tarkoittaa kirjaaminen, asioita joita käsitellään tarkasti ei välttämättä kuitenkaan kirjata mihinkään, vaikka ollaan koteihinkin yhteydessä”

”Joihinkin kohtiin oli vaikea löytää vaihtoehtoa, varsinkin kohtiin, joissa oli korostettu suunnitelmallisuutta. Asiat tulevat tämän kokoisessa koulussa esille ryhmänohjaajien/opettajien kautta. Suunnitelmallisuuttahan siinä on, mutta paljon jää opettajien havainnoinnin varaan.”

”Koulumme on pieni ja ongelmia mm. kiusaamiseen, väkivaltaan liittyen on ERITTÄIN harvoin tai ei ollenkaan, siksi ei ole ollut tarvetta tehdä kirjauksia em. asioihin liittyen”

”Pieni yksikkö syvällä maaseudulla - pienet murheet”

”Viaton ilmapiiri, keskimäärin siivosti käyttäytyvät nuoret. Luojan kiitos ohjeistuksia ei juurikaan ole tarvittu - toistaiseksi.”

Henkilöstövoimavaroja kysyttäessä osa vastaajista piti tällaista tietoa turhana. Riitti, kun esimerkiksi terveydenhoitaja tai lääkäri oli käytettävissä aina tarvittaessa.

”Kaikille erityistä tukea tarvitseville tehdään lääkärintarkastus TARVITTAESSA”

”Älkää kysykö, kuinka monta tuntia kuukaudessa esim. terveydenhoitaja, lääkäri tms. on oppilaiden käytössä. On typerää kirjoittaa jokin tuntimäärä, kun on toisaalta aina kun tarvitaan mutta ei silti ole mitään järkeä vastata, että 140 tuntia.”

Lähteet

- Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J & Peltonen H. (toim.). 2007. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.
- Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M. (toim.) 2009. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa –perusraportti kyselystä 2008. Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

PERUSTIETOJA LUKIOISTA

Tiina Jarvala

Lukioilta pyydettiin seuraavia yleisiä tietoja:

- ministeriön myöntämästä erityistehtävästä,
- koulutuksen järjestäjästä,
- kuinka monessa kunnassa lukio järjestää koulusta ja opiskelijoiden kotikunnasta,
- päätoimisen opetushenkilöstömäärästä,
- opiskelijamäärästä; erityisen tuen tarpeessa olevien ja maahanmuuttajataustaisten määrä ja
- opiskelijahallinto-ohjelman käyttämisestä.

Opetusministeriön myöntämän erityisen koulutustehtävän ilmoitti 15 % lukioista. Kysymykseen vastasi 373 lukiota. Erityisen koulutustehtävän saaneet lukiot sijaitsivat tavallisimmin Etelä-Suomen läänissä (20 %), suuressa kaupungissa (39 %) ja olivat opiskelijamääriltään suuria (39 %). (Taulukko 2.)

Taulukko 2. Lukion lukumäärä ja osuus lukioista, joille on myönnetty opetusministeriön erityinen koulutustehtävä koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittäjä ja opiskelijamäärän mukaan.

	Opetusministeriön myöntämän erityinen koulutustehtävä, lukioiden lukumäärä	%- osuus
KOKO AINEISTO	55	15
LÄÄNI		
Etelä-Suomi	24	20
Länsi-Suomi	20	14
Itä-Suomi	7	14
Oulu	3	8
Lappi	1	5
KUNTARYHMITYS		
Suuri kaupunki (yli 50 000)	43	39
Kaupunkimainen	3	5
Taajamatyypinen	3	4
Maaseutumainen	6	5
OPISKELIJAMÄÄRÄ		
-99	2	3
100-199	11	10
200-399	17	15
400-	24	39

Koulutuksen järjestäjä oli pääsääntöisesti kunta (90 %). Yksityisiä lukioita oli 6 % ja ne sijaitsivat useimmiten Etelä-Suomen läänissä tai suurissa kaupungeissa. Valtion lukioita oli 3 % ja kuntayhtymien lukioita oli 2 %. Valtion lukiot sijaitsivat suurissa kaupungeissa ja olivat opiskelijamääriltään suuria. Kuntayhtymien lukiot puolestaan sijaitsivat useammin Oulun läänissä, maaseudulla tai taajamissa ja niissä oli vähän opiskelijoita. Lähes kaikissa lukioissa (96 %) opetus järjestettiin yhdellä paikkakunnalla. (Taulukko 3.)

Taulukko 3. Koulutuksen järjestäjä, lukioiden jakautuminen prosentteina, koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittelyn ja opiskelijamäärän mukaan.

	Kunta	Kuntayhtymä	Yksityinen	Valtio
KOKO AINEISTO	90	2	6	3
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	84	1	12	2
Länsi-Suomi	93	1	4	3
Itä-Suomi	98	0	0	2
Oulu	82	12	2	2
Lappi	95	0	5	0
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	75	0	17	8
Kaupunkimainen	97	2	0	2
Taajamatyyppinen	95	3	3	0
Maaseutumainen	96	3	1	0
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	91	1	8	0
100-199	92	4	3	2
200-399	86	0	8	6
400-	92	2	5	2

Vastanneista neljä ei ilmoittanut opiskelijoiden kokonaismäärää. Lukioiden opiskelijamäärä vaihtelin 20–926 opiskelijan välillä, keskiluku oli koko aineistossa 193. Alle sadan opiskelijan lukioita oli 22 % lukioista, 100–200 opiskelijan lukioita ja 300–400 oli molempia 31 %, muut olivat yli 400 opiskelijan lukioita. Suurista, yli 400 opiskelijan lukioista, oli noin kaksi kolmasosaa Etelä-Suomen läänissä (62 %) ja lähes kaikki (97 %) sijaitsi suurissa kaupungeissa tai kaupunkimaisella alueella. Pienistä, alle sadan opiskelijan, lukioista 83 % oli maaseutumaisella alueella.

Lukiot ilmoittivat, että heillä oli keskimäärin 6,7 päätoimista opettajaa sataa opiskelijaa kohden. Opettajien määrä suhteessa opiskelijamäärään oli suurin-

ta Lapin läänissä, maaseutumaisten alueiden, sekä opiskelijamäärältään pienissä lukioissa. (Taulukko 4.)

Lukioista 83 % osasi vastata muista kunnista tulevien opiskelijoiden prosenttiosuuden. Kotikunta oli jokin muu kuin opiskelupaikkakunta keskimäärin 12 % opiskelijoista. Suurissa kaupungeissa (yli 50 000 asukasta) muualta kunnista tulleita opiskelijoita oli lähes viidennes (17 %), yksittäisissä suurissa lukioissa ulkopaikkakuntalaisten määräksi noin puolet opiskelijoista. Taajamatyypisissä lukioissa niitä oli 9 %.

Erityisen tuen tarpeessa olevien opiskelijoiden lukumäärän ilmoitti 87 % vastanneista lukioista. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden osuus oli keskimäärin hieman alle prosentin (0,8 %). Näiden opiskelijoiden osuus oli suurinta Etelä- ja Länsi-Suomen lääneissä, suurissa kaupungeissa ja kaupunkimaisissa kunnissa, sekä yli 400 opiskelijan lukioissa. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Lukioiden päätoimisten opettajien määrä sataa opiskelijaa kohden, keskiluku ja 25 % poikkeama-arvot, läänin, kuntaryhmittäen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Päätoimista opetushenkilöstöä/ 100 opiskelijaa		Erityisen tuen tarpeessa olevia, % opiskelijoista	
	Keski- luku	25 % poikkeama- arvot	Keski- luku	25 % poikkeama- arvot
KOKO AINEISTO	6,7	5,9-8,2	0,8	0-3,5
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	6,4	5,6-7,5	1,3	0-4,6
Länsi-Suomi	6,9	6,0-8,4	1,2	0-3,7
Itä-Suomi	6,6	5,9-7,8	0,2	0-2,4
Oulu	7,1	6,1-8,1	0,3	0-1,7
Lappi	8,1	6,3-12,0	0	0-1,0
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	6,3	5,6-7,3	1,8	0-5,9
Kaupunkimainen	6,7	5,9-7,5	1,7	0,2-7,6
Taajamatyypinen	6,7	6,1-7,6	0,4	0-1,9
Maaseutumainen	7,7	6,3-9,7	0	0-2,1
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	9,3	6,9-11,7	0	0-2,7
100-199	6,9	6,1-8,2	0,5	0-1,7
200-399	6,3	5,7-7,1	0,7	0-5,1
400-	6,2	5,6-6,9	3,1	0,2-6,7

Maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden määrän antoi 92 % vastanneista lukioista. Heidän osuutensa koko maan opiskelijamäärästä oli vain noin kolme tuhannesta opiskelijasta. Suurinta maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden osuus oli Etelä-Suomen läänissä, suurten kaupunkien ja suurissa yli 400 opiskelijan lukioissa. Yksittäiset lukiot raportoivat enimmillään 11–17 % osuuksia. Kyselyssä ei tarkemmin määritelty maahanmuuttajataustaisuutta.

Opiskelijahallinto-ohjelmisto oli käytössä lähes kaikissa lukioissa, vain viisi (1 %) lukioista ilmoitti, ettei heillä ollut käytössään mitään opiskelijahallinto-ohjelmistoa. Yleisin ohjelmistoista oli Primus (87 %), Procapita oli toiseksi yleisin (10 %) ja loput lukiot käyttivät muita ohjelmistoja.

YHTEISÖLLISYYS JA OSALLISUUS

Pia Kalkkinen

JOHDANTO

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa 2007–2011 osallisuus sekä aktiivinen ja yhteisöllinen kansalaisuus ovat painopistealueina. Yhteisöllisen kansalaisen kasvattamiseen pyritään muun muassa kehittämällä valinnaisen vapaaehtoistoiminnan mallia lukiolle. (Opetusministeriö 2007).

Hyväksyessään YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa Suomi on sitoutunut alle 18-vuotiaiden oikeuteen tulla kuulluksi. Lukiolain 27 §:n mukaan koulutuksen järjestäjän tulee varata opiskelijoille mahdollisuus osallistua koulutuksen kehittämiseen, sekä kuulla opiskelijoita ennen opintoihin ja muihin opiskelijoiden asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä. Näitä päätöksiä ovat mm. opetussuunnitelman hyväksyminen ja muuttaminen. Koulutuksen järjestäjän tulisi mahdollistaa opiskelijoiden osallisuus myös opiskelijahuollon toimintaohjeiden laatimiseen. Nuorten osallistumisesta ja kuulemisesta on lukiolain lisäksi säännöksiä myös perustuslaissa, nuorisolaissa ja lastensuojelulaissa.

Lukiolain 31 §:n mukaan jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään laissa tarkoitettua koulutusta, on opiskelijoista muodostuva oppilaskunta. Oppilaskunnan tehtävänä on edistää opiskelijoiden yhteistoimintaa ja koulutyötä. Koulutuksen järjestäjä päättää oppilaskuntatoiminnan organisoimisesta. Oppilaskunnan jäseninä ovat kaikki lukion opiskelijat.

Lukion opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2003) mukaan lukion tavoitteena on toimintakulttuuri, joka korostaa koko yhteisön jäsenten vastuuta, on avoin yhteistyölle ja vuorovaikutukselle yhteiskunnan kanssa sekä maailmassa tapahtuville muutoksille. Opiskelijoilla tulee olla mahdollisuus osallistua oman työyhteisönsä kehittämiseen muun muassa oppilaskunnan kautta. Opetussuunnitelman perusteissa aktiivinen kansalaisuus ja vaikuttavuus ovat vahvasti esillä myös aihekokonaisuuksissa ja eri oppiaineiden sisällöissä. Opiskelijahuollon tehtävä on myös tukea opiskelijoiden osallisuutta oman työyhteisönsä hyvinvoinnin edistämiseksi.

Lukiolain 2 § velvoittaa yhteistyöhön kotien kanssa. Opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2003) mukaan oppilaitoksen tulee olla aloitteellinen tämän yhteistyön käynnistämiseksi. Lähtökohtana yhteistyössä on ai-

kuistavan nuoren ja täysi-ikäisen opiskelijan itsenäisyyden ja oman vastuullisuuden huomioon ottaminen ja huolenpito tukea tarvitsevasta opiskelijasta.

Opetushallitus (2007) kartoitti lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten oppilaskuntatoimintaa toukokuussa 2006. Kyselyyn vastasi 288 lukiota. Tällöin 93 % suomenkielisistä lukioista ilmoitti aktiivisesti toimivan oppilaskunnan. Kaikilla kyselyyn vastanneilla ruotsinkielisellä lukiolla (N=19) oli aktiivisesti toimiva oppilaskunta. Oppilaskuntatoiminta oli keskimääräistä aktiivisempaa Etelä-Suomen läänin lukioissa. Oppilaskunnat ilmoittivat voineensa vaikuttaa erityisesti teemapäivien ja -viikkojen (90 %) sekä juhlien (83 %) järjestämiseen ja kouluympäristöön (76 %). Joka toinen (54 %) oppilaskunta ilmoitti voineensa vaikuttaa järjestyssääntöihin, 41 % oppilaitoksen vuosittaiseen suunnitelmaan ja 37 % opetussuunnitelmaan. Lukion koon mukaan tehdyssä tarkastelussa vähintään sadan opiskelijan lukioissa mainittiin suhteellisesti useammin asioita, joihin oppilaskunta oli voinut vaikuttaa kuin alle sadan opiskelijan lukioissa. Kartoituksen perusteella Opetushallituksen johtoryhmä suositti lukioiden oppilaskuntien mukanaolon lisäämistä lukioiden toimintakulttuurien kehittämisessä ja opetussuunnitelmatyössä.

TULOKSET

Esitutkimuksessa kysyttiin lukion opiskelijoiden huoltajille järjestettyjen yhteisten tilaisuuksien määrää lukuvuonna 2007–2008. Lukioista 75 % ilmoitti järjestävänsä yhteisiä tilaisuuksia kerran lukuvuodessa ensimmäisen vuoden opiskelijoiden vanhemmille. Kaksi tilaisuutta vuosittain järjesti 21 % lukioista, loput lukioista järjestivät tilaisuuksia useammin kuin kaksi kertaa. Toisen vuoden opiskelijoiden huoltajille tilaisuuksia järjesti kerran tai useammin lukuvuodessa 98 % ja kolmannen vuoden opiskelijoiden huoltajille 93 %. Lukioissa yhteistyö huoltajien kanssa näyttää yhteisten tilaisuuksien määrän suhteen säilyvän ennallaan opiskelun edetessä. Vain harva lukio järjesti lukuvuonna yhteisiä tilaisuuksia vanhemmille kolme kertaa tai useammin.

Kyselyssä tiedusteltiin ryhmänohjaajan ja opiskelijan välisten ns. alkukeskustelujen toteutumista. Ainoastaan 32 % lukioista toteutti alkukeskustelut säännöllisesti sovitusti, mitä voidaan pitää opiskelijaan tutustumisen kannalta hyvänä käytäntönä. Tosin säännöllisesti soveltaen keskustelut järjestettiin 29 %:ssa lukioita. Tarpeen mukaan alkukeskustelut pidettiin 24 % lukioista. 14 % lukioista ilmoitti, että ei järjestä keskusteluja lainkaan.

Lukioista 79 % ilmoitti toteuttavansa suunnitelmallisesti yhteisöllisyyttä lisääviä toimintatapoja. Ammatillisissa oppilaitoksissa vastaava prosentti oli 91

(Väyrynen ym. 2009). Erityisesti suuremmissa lukioissa käytettiin yhteisöllisyyttä edistäviä toimintatapoja. Lapin läänin lukioissa ainoastaan 65 % ilmoitti, että lukioissa toteutetaan suunnitelmallisesti yhteisöllisyyttä lisääviä toimintatapoja.

Kyselyssä tiedusteltiin avoimena kysymyksenä sitä, millaisia yhteisöllisyyttä edistäviä toimintatapoja oli käytössä lukuvuonna 2007–2008. Avovastauksissa nousee esiin erityisesti lukionsa aloittavien opiskelijoiden ryhmäyttäminen (106 mainintaa) esimerkiksi retkipäivinä tai yölukiona. Osa lukioista kiinnitti huomiota myös ryhmäyttämiseen jatkuvana prosessina koko lukion ajan. Tutoritoimintaa hyödynnettiin paljon. Tutor-opiskelijat toimivat aloittelevien opiskelijoiden opastajina, osallistuivat vanhempainiltoihin ja 9. luokkalaisille järjestettyihin lukion esittelytilaisuuksiin.

Osa lukioista pyrki edistämään opiskelijoiden yhteisöllisyyttä lukion aloitusvaiheessa myös erilaisin opetusjärjestelyin. Tällöin lukio aloitettiin yhteisellä kurssilla (esim. OP1), jota piti ryhmänohjaajat, tutorit ja esimerkiksi ilmaisutaidon opettaja. Lukion aloittavilla oli valmiita yhteisiä lukujärjestyksiä ensimmäisten kurssien osalta. Myös oppiaineiden sisällä edistettiin tietoisesti tutustumista toisiinsa koulun aloitusvaiheessa. Muina esimerkkeinä ryhmäyttämisestä olivat yhteiset juhlat huoltajien kanssa, tervetuliaisgala ja yhteiset teemapäivät.

Lukioista 89 % ilmoitti, että opiskelijoiden osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet oli kuvattu opetussuunnitelmassa (taulukko 5). Myös lukioiden opetussuunnitelma-analyysin mukaan lähes jokaisessa tutkitussa opetussuunnitelmassa todetaan opiskelijoiden osallistuminen oman työyhteisönsä ja lukiokoulutuksen kehittämiseen (Opetushallitus 2007).

Lukioista 77 % ilmoitti, että huoltajien vaikuttamismahdollisuudet oli kuvattu opetussuunnitelmassa. Erityisesti Itä-Suomen läänin lukioiden opetussuunnitelmissa oli kiinnitetty huomioita huoltajien vaikuttamismahdollisuuksien avaamiseen opetussuunnitelmassa suhteessa muiden läänien lukioihin (taulukko 5). Lukioista noin neljännes (23 %) ei ollut kuvannut opetussuunnitelmassaan huoltajien osallisuus- ja vaikuttamismahdollisuuksia lainkaan.

Taulukko 5. Yhteisöllisyyttä ja osallisuutta koskevia tietoja (kyllä -vastanneiden lukioiden %-osuus) koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Yhteisöllisyyttä edistäviä toimintatapoja	Opiskelijoiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet kuvattu	Vanhempien/huoltajien vaikuttamismahdollisuudet kuvattu
KOKO AINEISTO	79	89	77
LÄÄNI			
Etelä-Suomi	80	93	75
Länsi-Suomi	78	88	77
Itä-Suomi	80	90	84
Oulu	88	82	78
Lappi	65	80	70
KUNTARYHMITYS			
Suuri kaupunki (yli 50 000)	92	93	78
Kaupunkimainen	83	95	85
Taajamatyyppinen	69	89	70
Maaseutumainen	72	83	76
OPISKELIJAMÄÄRÄ			
-99	61	80	74
100-199	76	88	72
200-399	87	95	83
400-	92	93	79

Kyselyyn vastanneista lukioista 96 % ilmoitti oppilaskuntatoiminnan toimivan säännöllisesti. Ammatillisissa oppilaitoksissa vastaava prosentti oli 66 (Väyrynen ym. 2009). Tutor- ja tukioppilastoimintaa oli 61 %:ssa lukioita. Ammatillisissa oppilaitoksissa vastaava prosentti oli 65 (Väyrynen ym. 2009). Pienissä lukioissa tutor- ja tukioppilastoimintaa ei liene pidetty tarpeellisena, sillä opiskelijat tuntevat toisensa muutenkin melko hyvin. (Taulukko 6.)

Vanhempainyhdistyksiä tai vastaavia ilmoitti vain 29 % lukioista. Lapin läänin lukioissa vanhempainyhdistyksiä ei ollut lainkaan. Huoltajat olivat useammin johtokunnan edustajana Etelä-Suomen, Lapin ja Länsi-Suomen läänissä kuin Itä-Suomen ja Oulun läänissä. (Taulukko 6.)

Taulukko 6. Opiskelijoiden ja vanhempien osallisuutta kuvaavia tietoja (kyllä -vastanneiden lukioiden %-osuus) koko aineistossa sekä läänin kuntaryhmittäytymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Oppilas- kunta tai vastaava	Tutor- ja tukiop- pilas-toi- mintaa	Vanhempain- yhdistys tai vastaava	Johtokunta, jossa huoltaji- en edustaja	Johtokunta, jossa ei huoltajien edustajaa
KOKO AINEISTO	96	61	29	41	6
LÄÄNI					
Etelä-Suomi	96	75	50	48	3
Länsi-Suomi	97	51	24	41	11
Itä-Suomi	98	71	16	30	2
Oulu	95	55	13	30	0
Lappi	90	40	0	45	6
KUNTARYHMITYS					
Suuri kaupunki (yli 50 000)	97	84	50	60	6
Kaupunkimainen	97	73	40	19	7
Taajamatyyppinen	97	62	24	41	6
Maaseutumainen	94	33	8	33	5
OPIKELIJAMÄÄRÄ					
-99	89	19	10	39	5
100-199	99	52	24	38	9
200-399	98	83	42	44	4
400-	97	92	40	42	5

Lukioiden oppilaskuntia tuettiin erityisesti ohjaamalla toimintaa (80 %) ja tarjoamalla tilat/fyysinen toimipiste (79 %) (taulukko 7).

Taulukko 7. Tukimuodot, joita oppilaskunnille oli järjestetty, %- osuus lukioista, koko aineistossa, sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

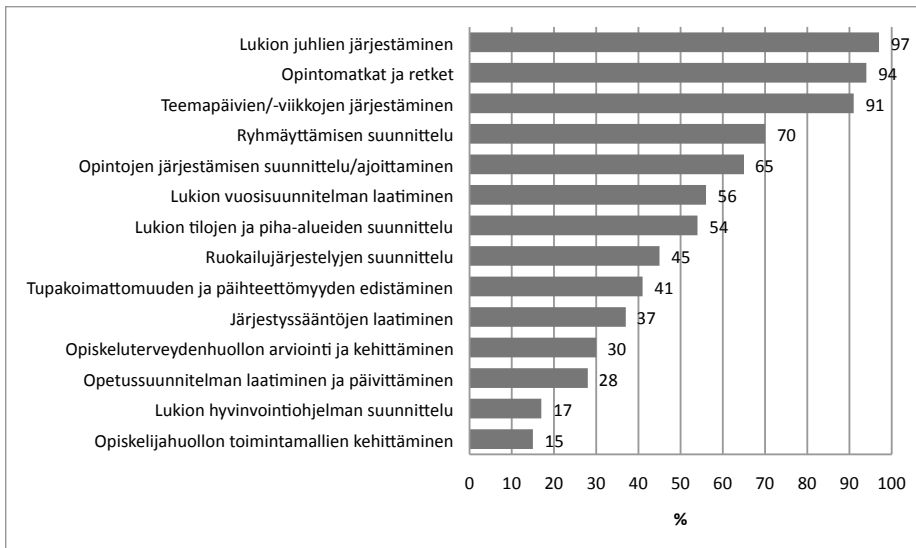
	Toiminnan ohjausta	Taloudellista tukea	Tilat/fyysinen toimipiste	Koulutusta
KOKO AINEISTO	80	38	79	59
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	87	32	79	59
Länsi-Suomi	74	39	81	62
Itä-Suomi	84	44	76	66
Oulu	82	50	72	48
Lappi	65	25	75	40
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	85	39	77	67
Kaupunkimainen	80	39	85	56
Taajamatyyppinen	83	24	79	58
Maaseutumainen	74	45	76	53
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	70	37	75	49
100-199	75	43	81	55
200-399	86	31	77	63
400-	90	40	82	67

Taloudellista tukea oppilaskunta sai runsaassa kolmasosassa (38 %) lukioista. Tuen euromäärän ilmoitti 107 lukiota. Tukisummat vaihtelivat paljon, suurimmillaan tuki oli 3000 € vuodessa ja keskimäärin tuki oli 400 € vuodessa. Opiskelijamäärään suhteutettuna tuki vaihteli myös paljon. Keskimäärin tuki oli 338 euroa 100 opiskelijaa kohti.

Oppilaskuntien osuus ryhmäyttämisen tukemisessa nousi esiin avokysymyksessä. Oppilaskunnat järjestivät tempauksia, liikuntapäiviä, toimintapäiviä ja juhlia. Perinteisiä juhlia lukioissa olivat mm. puurojuhla, penkkarit, vanhojen tanssit ja fuksiaiset, mutta lukioissa oli myös useita muita yhteisöllisyyttä edistäviä tapahtumia, kuten musiikki-iltamia ja karnevaaleja.

Kyselyyn vastanneiden lukioiden opiskelijat pääsivät osallistumaan opintojen järjestämiseen ja ajoituksen suunnitteluun 65 %:ssa lukioita, ammatillisessa vastaava prosentti oli 48 (Väyrynen ym. 2009) (kuvio 1). Opiskelijoiden osallisuus opetussuunnitelman laatimisessa ja päivittämisessä (28 %) tai lukion hyvinvointiohjelman suunnittelussa (17 %) oli huomattavasti harvinaisem-

paa. Myöskään opiskelijahuollon toimintamallien kehittäminen yhteistyössä opiskelijoiden kanssa ei ollut yleistä (15 %). Opiskelijat saivat osallistua erityisesti juhlien järjestämiseen, opintomatkojen ja retkien toteuttamiseen ja teemapäivien ja teemaviikkojen järjestämiseen. Samansuuntainen tulos saatiin Opetushallituksen oppilaskuntatoiminnan kartoituksessa (Opetushallitus 2007).

Kuvio 1. Opiskelijoiden osallisuus lukion toimintaan lukuvuonna 2007–2008. Kyllä -vastanneiden lukuihin osuus prosentteina.

POHDINTA

Tulokset osoittavat, että lukioiden osalta on edelleen tarpeen arvioida opiskelijoiden, ja myös huoltajien osallistumisen edistämiseen tähtäviä toimenpiteitä. Oppilaskuntatoiminta on säännöllistä, mutta edelleen tulee lisätä opiskelijoiden osallisuutta lukion toimintakulttuuriin kehittämiseen. Opiskelijoiden asiantuntijuutta käytetään huomattavan vähän mm. opiskelijahuollon toimintamallien laatimiseen.

Lukiokoulutusta on julkisuudessa aika ajoin arvosteltu yhteishengen ja yhteisöllisyyden puutteesta. Syiksi yhteisöllisyyden puutteeseen mainitaan mm. luokattomuus, muuttuvat opiskeluryhmät ja yhteistoiminnallisuuden puute. Tarkastellessa yhteisöllisyyttä on tärkeää kiinnittää huomiota lukion toimintakulttuuriin sekä opiskelijoiden ja opettajien ja myös opiskelijoiden keskinäiseen vuorovaikutukseen. Oppilaskuntatoiminta, tutortoiminta ja muu yhteinen tekeminen edistävät myönteistä yhteisöllisyyttä. Lukion opetus-

suunnitelma-analyysin 2006 mukaan useassa tutkituista opetussuunnitelmissa mainittiin yhteiset juhlat sekä yhteistyö kotien kanssa yhteenkuuluvuuden tunteen lisääjinä. Yhteisöllisyyttä edistävinä käytänteinä tuodaan esille myös ryhmäyttäminen, yhteisöllisyyttä vahvistavat työtavat ja luentosarjat. Esitutkimuksen mukaan lukiodien tulee kiinnittää edelleen huomiota yhteisöllisyyden ja osallisuuden vahvistamiseen sekä opiskelijoiden että kotien kanssa.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa 2007–2011 kiinnitettiin huomiota lasten ja nuorten vaikuttamis- ja kuulemisjärjestelmien kehittämisessä myös oppilaskuntien osallisuuden laajentamiseen laajemminkin oppilaitoksen sijaintikunnan päätöksentekoon heitä koskevissa asioissa (Opetusministeriö 2007). Opiskelijahuollon palvelut ja niiden saatavuus ovat muun muassa keskeisiä lukion sijaintikunnan päätöksenteon asioita. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistämiseen on meneillään useita erilaisia hankkeita ja toimenpiteitä. Esimerkiksi valtakunnallisen Lasten ja nuorten foorumin (Opetushallitus) tavoitteena on luoda vaikuttamisen kanava lapsille ja nuorille, saada heidän näkemyksiään paikalliseen ja kansalliseen päätöksentekoon sekä vahvistaa paikallisia ja seudullisia lasten ja nuorten osallisuuden rakenteita. Rakenteita vahvistaessa tulisi erityisesti kiinnittää huomiota jokaisen opiskelijan osallisuuden vahvistamiseen edustuksellisen osallisuuden rinnalla.

Lähteet

Lukiolaki 629/1998

Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitetun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003. Vammala.

Opetushallitus. 2007. Lukion opetussuunnitelma-analyysi 2006. Moniste 6/2007. Helsinki.

Opetushallitus. 2007. Lukion ja ammatillisen peruskoulutuksen oppilaskuntatoiminnan kartoitus 2006. Moniste 23/2006. Helsinki.

Opetusministeriö. 2007. Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2007–2011. ”Tulevaisuus velvoittaa, tämä päivä ratkaisee”. Pääministeri Matti Vanhasen II hallitus. Opetusministeriön julkaisuja 2007:41. Helsinki.

Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M (toim.) (2009): Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa – peruseräraportti kyselystä vuonna 2008. Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki.

TERVEYSTIETO

Tuula Aira, Lasse Kannas ja Heidi Peltonen

JOHDANTO

Terveystieto-oppiaineen asema lukiossa vahvistui huomattavasti 2000-luvun alussa uuden lainsäädännön ja lukiokoulutuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon myötä (454/2001, Vn A 955/2002). Terveystiedosta tuli itsenäinen oppiaine, jonka yhden pakollisen ja kahden valtakunnallisesti syventävän kurssin tavoitteet ja sisällöt kirjattiin opetussuunnitelman perusteisiin (Opetushallitus 2003). Lukioille annettiin mahdollisuus järjestää niin halutessaan myös muita syventäviä ja soveltavia kursseja. Terveystiedon opetus tuli aloittaa kaikissa lukioissa uudistetun opetussuunnitelman ohjaamana viimeistään elokuussa 2005. (Vn A 955/2002.)

Lukion terveystiedon opetuksen ja oppimisen erityishaasteena on ollut terveystiedon tulo ylioppilastutkinnon reaalaineiden joukkoon (Vn A 250/2003). Opiskelija voi osallistua terveystiedon kokeeseen suoritettuaan vähintään terveystiedon pakollisen kurssin. Ylioppilastutkinnon terveystiedon koe laaditaan pakollisen ja valtakunnallisten syventävien kurssien oppimäärän mukaan. Tästä syystä pääosa ylioppilastutkinnon kokeeseen osallistuvista suorittaa myös terveystiedon syventävät kurssit.

Ensimmäisen kerran terveystieto oli mahdollista sisällyttää ylioppilastutkintoon keväällä 2007. Terveystiedosta tuli kerralla yksi suosituimmista reaalaineista. Ensimmäiseen terveystiedon kokeeseen ilmoittautui noin 4500 opiskelijaa ja keväällä 2009 terveystietokokeeseen ilmoittautui jo lähes 5400 opiskelijaa (Ylioppilastutkintolautakunta 2008; Ylioppilastutkinto 2009). Lukion opiskelijoiden kokemukset terveystiedosta ovat olleet varsin myönteisiä myös Kouluterveyskyselyn perusteella. Vuosittaisten kyselyjen tulokset osoittavat, että terveystiedon opetuksen aiheet kiinnostavat valtaosaa lukiolaisia ja nuoret kokevat yleisesti oppineensa hyödyllisiä asioita terveydestä (Kouluterveyskysely 2006, 2007, 2008).

Merkittävä haaste liittyy terveystiedon opettajien pätevytyymiseen. Kuten muidenkin oppiaineiden opettajilta, myös terveystiedon opettajilta vaaditaan aineenopettajan kelpoisuus opettamassaan aineessa (986/1998). Terveystiedon aineenopettajan kelpoisuuden suorittamiseen on annettu aikaa lukion osalta vuoden 2011 heinäkuun loppuun. Tämän siirtymäkauden ajan terveystiedon opetukseen kelpoisia ovat lukiossa lisäksi opettajat, joilla on biologi-

an, liikunnan, psykologian tai kotitalouden aineenopettajan kelpoisuus. (Vn A 614/2001.)

TULOKSET

Tässä kyselyssä selvitettiin, missä määrin lukiot toteuttivat lukuvuonna 2007–2008 opiskelijoilleen terveystiedon valtakunnallisia syventäviä kursseja ja koulukohtaisia syventäviä tai soveltavia kursseja sekä kertauskursseja. Lisäksi kysyttiin, ketkä terveystietoa opettavat lukioissa ja millaisella kelpoisuudella. Tutkimustiedon avulla on mahdollista arvioida terveystiedon kurssitarjontaa maamme lukioissa sekä terveystiedon opettajien koulutustarpeen suuruutta.

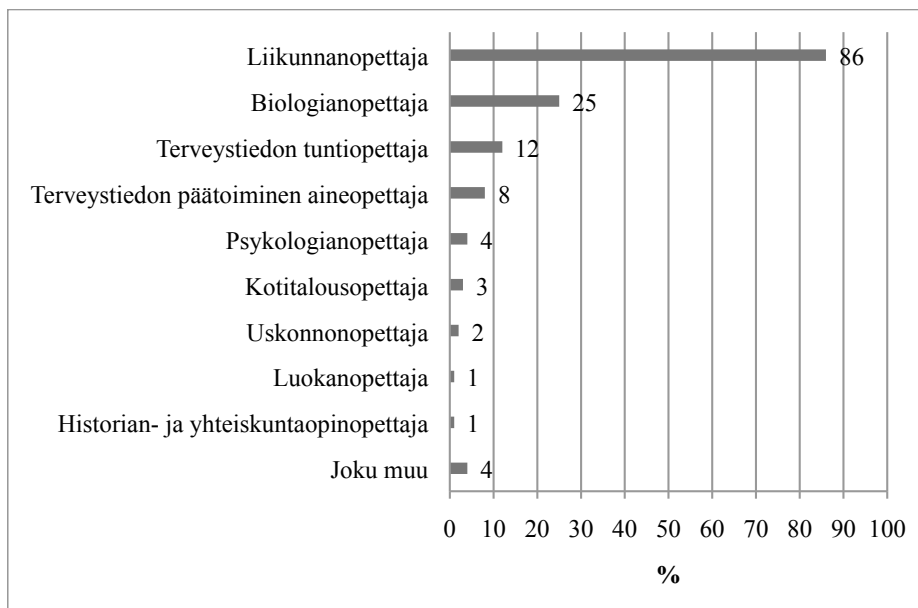
Opetussuunnitelman perusteiden mukaiset terveystiedon syventävät kurssit järjestettiin pääsääntöisesti lähes kaikissa lukioissa (taulukko 8). Lapin läänissä ja alle sadan opiskelijan lukioissa syventäviä kursseja järjestettiin hieman keskimääräistä vähemmän, mutta niistäkin noin 90 % toteutti nämä kurssit.

Taulukko 8. Lukioissa toteutetut syventävät terveystiedon kurssit lukuvuonna 2007–2008, %-osuus lukioista koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhityksen ja opiskelijamäärän mukaan.

	TE2 (Nuoret, terveys ja arkielämä)	TE3 (Terveys ja tutkimus)	Koulukohtaisia syventäviä tai soveltavia kursseja	Kertauskurssi
KOKO AINEISTO	96	94	23	32
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	96	94	29	34
Länsi-Suomi	98	94	17	28
Itä-Suomi	98	94	26	33
Oulu	98	95	17	39
Lappi	80	90	28	17
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	95	93	27	29
Kaupunkimainen	98	97	38	61
Taajamatyyppinen	99	97	15	38
Maaseutumainen	94	91	16	12
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
–99	90	86	13	9
100–199	96	93	18	26
200–399	99	98	23	37
400–	100	97	46	60

Ilahduttavaa on, että lukuvuonna 2007–2008 lähes neljännes (23 %) lukioista tarjosi opiskelijoilleen myös koulukohtaisia syventäviä tai soveltavia kursseja. Kertauskurseja toteutettiin kolmasosassa lukioista. Soveltavien lisäkursien toteutuminen oli yleisempää suurten kaupunkien ja kaupunkimaisten kuntien lukioissa verrattuna taajamatyypisten ja maaseutumaisten kuntien lukioihin. Niin ikään yli 200 opiskelijan lukiot järjestivät soveltavia terveystiedon kursseja yleisemmin kuin tätä pienemmät lukiot. Kertauskurssien toteutuminen oli harvinaisinta Lapin läänissä, maaseutumaisissa kunnissa sekä alle sadan opiskelijan kouluissa.

Terveystiedon opetus oli lukioissa pääosin liikunnanopettajien vastuulla. Lukioista 86 % ilmoitti, että terveystiedon opetukseen osallistui yksi tai useampia liikunnanopettajia. Joka neljännessä lukiossa terveystietoa opetti biologianopettaja. Lukioista 4 % ilmoitti, että psykologiaopettaja ja 3 %, että kotitaloudenopettaja opetti terveystietoa. Noin joka kymmenennessä (12 %) lukiossa terveystietoa opetti tuntiopettaja. Terveystiedon päätoimisia aineenopettajia oli lukioissa vielä varsin vähän (8 %). Eniten terveystiedon päätoimisia aineenopettajia ja tuntiopettajia ilmoitettiin olevan suurten kaupunkien lukioissa. Lisäksi pienessä osassa lukioita terveystietoa opetti muita opettajia. (Kuvio 2.)

Kuvio 2. Eri oppiaineiden opettajien osallistuminen (yksi tai useampi opettaja ryhmästä) terveystiedon opetukseen, %- osuus lukioista.

Terveystiedon opettajien kelpoisuutta selvittäneen kysymyksen tuloksiin on suhtauduttava tietyin varauksin. Merkittävä osa lukioista oli jättänyt vastaa-

matta kysymykseen (22–40 % vastaajista), eikä kysymyksen muotoilu ollut täysin onnistunut.

Siirtymäkauden ajan terveystiedon opetukseen kelpoisia ilmoitettiin olevan 56 %:ssa lukioista (taulukko 9). Asetuksen mukaisen terveystiedon aineenopettajakelpoisuuden suorittaneita opettajia ei edelleenkään ollut kolmasosassa lukioista. Paraikaa kyseistä pätevyyttä suorittava opettaja oli noin joka kolmannessa koulussa. Terveystiedon täydennyskoulutukseen oli osallistunut joka neljännen koulun opettaja. Lukioista 14 % oli sellaisia, joissa vähintään yksi terveystiedonopettaja työskenteli vailla mitään edellä mainituista täydennyskoulutuksista tai kelpoisuuksista.

Taulukko 9. Terveystiedon opettajien kelpoisuus. Lukioiden %-osuus koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan (N=227-293).

	Siirtymäkauden ajan terveystiedon opetukseen pätevä aineenopettaja	Terveystiedon täydennyskoulutus-kurssin/-kurseja (3-5 opintoviikkoa/5-8 opintopistettä) suorittanut opettaja	Terveystiedon aineenopettajakelpoisuutta suorittava opettaja (vähintään 35 opintoviikon/60 opintopisteen terveystiedon opinnot)	Terveystietoon pätevä opettaja (vähintään 35 opintoviikkoa/60 opintopistettä suorittanut) opettaja	Opettaja, jolla ei ole mitään edellä mainittua kelpoisuutta
KOKO AINEISTO	56	26	39	62	14
LÄÄNI					
Etelä-Suomi	62	30	51	69	16
Länsi-Suomi	49	20	40	63	12
Itä-Suomi	76	29	36	61	7
Oulu	45	33	17	56	15
Lappi	47	20	27	44	27
KUNTARYHMITYS					
Suuri kaupunki (yli 50 000)	58	26	51	69	9
Kaupunkimainen	57	36	49	71	11
Taajamatyypinen	56	24	30	63	5
Maaseutumainen	53	22	31	51	23
OPISKELIJAMÄÄRÄ					
-99	50	22	37	43	31
100-199	57	28	28	59	9
200-399	53	26	44	71	8
400-	68	29	58	78	10

Lapin läänissä oli keskimääräistä vähemmän lukioita, joissa työskenteli aineenopettajakelpoisuuden suorittaneita terveystiedonopettajia. Lapin läänin lukioissa terveystietoa opetettiin myös yleisemmin vailla mitään kysytyistä kelpoisuuksista. Sama tilanne oli havaittavissa maaseutukuntien ja alle sadan opiskelijan lukioissa.

POHDINTA

Kaikille pakollisen terveystiedon kurssin lisäksi myös valinnaisia syventäviä kursseja (TE2 ja TE3) oli järjestetty lukioissa kiitettävästi. Tulos osoittaa, että lukiot pystyvät järjestämään valtakunnalliset syventävät kurssit ja toisaalta, että terveystiedon kursseille on kysyntää. Terveystieto on suosittu oppiaine. Positiivisena tuloksena voidaan pitää myös ylimääräisten koulukohtaisten syventävien ja soveltavien kurssien toteutumista noin neljäsosassa lukioista.

Terveystiedon koulukohtaisten kurssien tarjoaminen kertauskursseina oli yleistynyt edellisestä lukuvuodesta. Nyt kertauskursseja järjestettiin joka kolmannessa lukiossa, kun lukuvuonna 2006–2007 kursseja oli terveystiedon opettajien mukaan joka neljännessä lukiossa (Aira ym. 2009). Kertauskursseille osoitetusta ajasta lukioiden tuntikehyksessä kilpailevat myös muut reaaliaineet. Terveystiedossa kertauskurssin tärkeyttä tukee kurssien vähäinen määrä suhteessa muihin reaaliaineisiin.

Opiskelijoiden eriarvoisesta asemasta kieli se, että niin kurssitarjonnassa kuin opettajien kelpoisuudessa oli huomattavia eroja lukioiden välillä. Koulukohtaisten soveltavien kurssien järjestämiseen vaadittavat resurssit sekä opiskelijoiden vähäisempi määrä aiheuttanevat vähäisemmän kurssitarjonnan maaseutumaisissa ja pienemmissä lukioissa. Näin lienee myös kertauskurssien laita, joiden toteutuminen oli edellisten lukiotyyppien lisäksi harvinaisinta Lapin läänissä. Kurssitarjontaan heijastunee myös terveystiedon opetukseen kelpoisten opettajien pienempi osuus Lapin läänissä, maaseutumaisissa ja pienissä lukioissa. Pätevien opettajien epätasainen jakautuminen asettaa opiskelijat eriarvoiseen asemaan. Todennäköisesti läheskään kaikilla opettajilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia pätevoitymiseen terveystiedossa.

Lukion terveystiedon opetuksesta vastaavat pääasiassa liikunnanopettajat. Myös biologianopettajien osuus lukioiden terveystiedon opettajista on merkittävä. Liikunnanopettajat ovat selvästi suurin terveystietoa opettava opettajaryhmä myös yläkouluissa (Aira ym. 2007), joskin lukioissa liikunnanopettajien enemmistö on vielä huomattavasti selkeämpi. Lukioissa tulosta selittää se, että terveystiedon opetus on kuulunut vuosikymmenien ajan liikunnanopettajien tehtäviin ja lukuisissa lukioissa on liikunnan ja terveystiedon yhdis-

telmävirat. Tänä syksynä julkaistavan Terveystiedon kehittämistutkimuksen (Kannas ym. 2009) tulokset eri aineenopettajien osallistumisesta terveystiedon opetukseen lukuvuonna 2006–2007 ovat samansuuntaisia (Aira ym. 2009).

Terveystiedon päätoimisten aineenopettajien osallistuminen terveystiedon opettamiseen 8 %:ssa lukioista kertoo, että terveystiedon opettajien virkoja on perustettu jo joihinkin lukioihin. Terveystiedon aineopettajia yleisemmin lukioissa työskenteli terveystiedon tuntiopettajia. Kuntien tiukassa rahatilanteessa tuntiopettajien palkkaaminen on ymmärrettävää, joskaan ei aina toivottavaa. Terveystiedon lehtorin virkojen yleistyminen olisi toivottavaa ja tärkeää oppiaineen kehittämiseksi.

Joka kolmas lukio on edelleen vailla asetuksen (986/1998) edellyttämää terveystiedon aineenopettajakelpoisuuden suorittanutta opettajakuntaa. Ilman kelpoisuutta olevien määrä on edelleen suuri verrattuna suomenkielisten lukiokoulutuksen muiden aineiden opettajiin, joista noin 95 %:lla on muodollinen kelpoisuus (Ojala 2005, 29). Ylempien vuosiluokkien terveystiedon opetukseen kelpoisia opettajia oli suhteellisesti lukioitakin vähemmän. Perusopetuksen vuosiluokkien 7–9 kouluista kahdessa kolmasosassa ei työskennellyt lukuvuonna 2006–2007 terveystiedon aineenopettajakelpoisuuden suorittaneita opettajia (Aira ym. 2007). Osaltaan eroa selittää se, että vuoden kuluessa aineenopettajapätevyyden on ehtinyt suorittaa huomattava määrä uusia opettajia.

Terveystiedonopettajien kelpoisuutta selvittäneen kysymyksen tulokset jättävät edelleen joitakin kysymyksiä avoimeksi. Huomattava määrä (22–40 %) ei vastannut opettajien kelpoisuutta selvittäneeseen kysymykseen. Kertooko tämä siitä, että koulun johto ei tiennyt terveystiedon opetukseen osallistuneiden opettajien terveystietoon liittyvästä kouluttautumisesta? Rehtoreiden tulee luonnollisesti rekrytoidessaan opettajia selvittää heidän terveystiedon koulutustausta. Puuttuvien vastausten suuresta osuudesta johtuen kysymyksen tuloksiin on suhtauduttava varauksella. Luotettavaa jatkotutkimusta tarvitaan terveystiedon opettajien kelpoisuuden selvittämiseksi ja koulutustarpeiden seuraamiseksi.

Lähteet

- Aira T, Kannas L & Peltonen H. 2007. Terveystieto. Teoksessa: Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J, Peltonen H (toim.) Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskoulussa – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Vammala.
- Aira T, Välimaa R, Villberg J & Kannas L. 2009. Terveystieto opettajien kokemana. Tuloksia opettajakyselystä. Teoksessa: Kannas L, Peltonen H, Aira T. (toim.) Kokemuksia ja näkemyksiä terveystiedon opetuksesta yläkouluissa. Terveystiedon kehittämistutkimus osa I. Helsinki.
- Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 986/1998.
- Kannas L, Peltonen H & Aira T. (toim.) Elämää vai yliopiskelijatutkintoa varten? – Lukion opettajien käsityksiä ja kokemuksia terveystiedon opetuksesta. Terveystiedon kehittämistutkimus osa II. Helsinki: Opetushallitus, 2009.
- Kouluterveyskysely 2006. Kouluterveys 2006 -kyselyn valtakunnalliset taulukot. Terveysopetus. [www-dokumentti] [julkaistu 15.12.2006] [päivitetty 19.12.2006] <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2006/terveysopetus06.htm>
- Kouluterveyskysely 2007. Kouluterveys 2007 -kyselyn valtakunnalliset taulukot. Terveysopetus. [www-dokumentti] [julkaistu 24.9.2007] [päivitetty 24.9.2007] <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2007/terveysopetus07.htm>
- Kouluterveyskysely 2008. Kouluterveys 2008 -kyselyn taulukot. Terveysopetus. [www-dokumentti] [julkaistu 24.11.2008] [päivitetty 28.11.2008] <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2008/terveysopetus08.htm>
- Laki lukiolain 7§:n muuttamisesta 454/2001.
- Ojala M-L. 2005. Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opettajat keväällä 2005. Teoksessa: Kumpulainen T, Saari S. (toim.) Opettajat Suomessa 2005. Opetushallitus.
- Opetushallitus.2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki.
- Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta 955/2002.
- Valtioneuvoston asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen 14 ja 28 §:n muuttamisesta 614/2001.
- Valtioneuvoston asetus ylioppilastutkintoasetuksen muuttamisesta 11 § 250/2003.
- Ylioppilastutkinto 2009. Julkaisemattomia tietoja reaaliaineiden kokeisiin ilmoittautuneista kevään 2009 tutkintokerralta.
- Ylioppilastutkintolautakunta 2008. Ylioppilastutkinto 2007. Tilastoja ylioppilastutkinnosta. 2008.

OPISKELIJAHUOLLON TOIMINTAOHJEET

Pia Kalkkinen

JOHDANTO

Opiskelijahuollon tavoitteena on luoda turvallinen ja terveellinen opiskeluympäristö ja edistää lukiossa hyvinvointia ja viihtyisyyttä. Turvallista opiskeluympäristöä luodaan mm. yhtenäisillä toimintatavoilla esimerkiksi kiusaamiseen puuttumisessa ja opiskeluympäristön olosuhteiden säännöllisellä arvioinnilla. Lukioissa hyvinvointia ja viihtyisyyttä pyritään edistämään mm. tutortoiminnan, ryhmäyttämisen ja erilaisten teemapäivien (esim. hyvinvointi-iltapäivät, stressinhallinta, mielenterveys) avulla.

Opiskelijoilla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön (Lukiolaki 629/1998, 21 §). Tämä oikeus sisältää niin fyysisen kuin psyykkisen ja sosiaalisen turvallisuuden näkökulmat. Koulutuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelman yhteydessä laatia suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista. Opetushallitus antaa opetussuunnitelman perusteissa määräykset tämän suunnitelman laatimisesta. Koulutuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut oppilaitoksessa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. (Laki lukiolain muuttamisesta 478/2003, 21§.)

Lukion opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2003) mukaan koulutuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelmassa määritellä toiminta opiskeluyhteisön terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi sekä menettelytavat ongelma-, onnettomuus- ja kriisitilanteissa kuten kiusaaminen, väkivalta, mielenterveyskysymykset, tupakointi ja päihteiden käyttö, erilaiset onnettomuudet ja kuolemantapaukset.

Lukioissa tulee opetussuunnitelman mukaisten opiskelijahuollon toimintaohjeiden lisäksi olla pelastuslain (468/2003, 9 §) edellyttämä pelastussuunnitelma. Pelastussuunnitelman sisällöstä antaa valtioneuvoston asetus (787/2003) tarkempia ohjeita. Pelastussuunnitelmassa on selvitetävä ennakoitavat vaaratilanteet, rakennuksen yleinen paloturvallisuus ja turvallinen käyttö, toimenpiteet vaaratilanteiden ehkäisemiseksi, poistumis- ja suojautumismahdollisuudet sekä sammutus- ja pelastustehtävien järjestelyt. Kiinteis-

tön turvallisuushenkilöstön kouluttaminen ja muun henkilöstön perehdyttäminen tulee myös suunnitella.

Opetussuunnitelma tulee opiskelijahuollon osalta laatia yhteistyössä lukion sijaintikunnan tai -kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoa hoitavien viranomaisten tai muiden tahojen kanssa. Opiskelijahuollon toimintaohjeiden osalta tiivis ja jatkuva yhteistyö on edellytys toiminnan sujumiseksi esimerkiksi äkillisissä kriisitilanteissa. Hallinnonalojen ylittävän moniammatillisen yhteistyön lisäksi myös opiskelijoita tulee rohkaista osallistumaan ja vaikuttamaan lukioyhteisönsä hyvinvoinnin edistämiseen ja siten myös toimintaohjeiden laatimiseen.

TULOKSET

Lukioilta kysyttiin, oliko niillä toimintaohjeita mm. tupakoimattomuuden edistämisen, kiusaamisen, häirinnän ja tapaturmien osalta lukuvuonna 2007–2008. Vastausvaihtoehtoina oli: toimintaohjeita ei ole, on vain vakiintuneet käytänteet, on joko lukion omat kirjatut ohjeet tai koulutuksen järjestäjän antamat ohjeet. Noin 10 prosenttia vastaajista jätti vastaamatta näihin kysymyksiin.

Suuri osa lukioista ilmoitti, että heillä oli laadittu kirjallisia joko koulutuksen järjestäjän tai oppilaitoksen omia ohjeita. Kirjallinen toimintaohje oli pelastussuunnitelman ja poissaolojen seurannan lisäksi useimmiten laadittu onnettomuuksien (89 %), kuolemantapausten (88 %) ja tapaturmien osalta (83 %). (Taulukko 10.)

Pääosin (98 %) lukiolla oli lakisääteinen pelastussuunnitelma kirjallisena. Ainoastaan yksi prosentti lukioista ilmoitti, että heillä ei ole pelastussuunnitelmaa ja yksi prosentti vastasi, että heillä oli käytössä pelastussuunnitelman osalta ainoastaan vakiintuneet käytänteet. Poissaolojen seurannassa kaikilla lukioilla oli joko vakiintuneet käytänteet tai kirjalliset ohjeet poissaoloihin reagoimisen suhteen. (Taulukko 10.)

Taulukko 10. Toimintaohjeet lukioissa lukuvuonna 2007–2008. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei	Vain vakiintuneet käytännöt	Oppilaitoksen omat kirjatut ohjeet	Koulutuksen järjestäjän antamat ohjeet	Yhteensä (N)
Tupakoimattomuuden edistäminen	14	34	36	16	100 (372)
Päihteiden käyttö	6	23	48	23	100 (373)
Kiusaaminen	5	27	45	23	100 (372)
Häirintä	9	31	38	21	100 (371)
Käyttäytymishäiriöt	9	36	41	15	100 (368)
Väkivalta	8	22	46	24	100 (371)
Poissaolojen seuranta	0	6	82	11	100 (373)
Tapaturmat	2	15	46	37	100 (370)
Onnettomuudet	2	11	51	37	100 (370)
Kuolemantapaukset	4	8	61	27	100 (370)
Pelastussuunnitelma	1	1	61	37	100 (371)
Yksin opiskelupaikka-kunnalla asuvien alle 18-vuotiaiden tukeminen	65	28	3	3	100 (370)

Lähes 10 % lukioista ilmoitti, että heillä ei ole toimintaohjeita häirinnän, käyttäytymishäiriöiden ja väkivallan osalta tilanteessa toimimiseen. Kiusaamistilanteisiin liittyvät toimintaohjeet puuttuivat 5 %:lta, ja 27 % ilmoitti, että heillä oli ainoastaan vakiintuneet käytännöt tilanteiden hoitamiseen. Tupakoimattomuuden edistämisen osalta ainoastaan 52 % ilmoitti, että heillä oli kirjallisia toimintaohjeita asiassa. (Taulukko 10.)

Opiskelijahuollossa olisi tärkeä huomioida myös yksin paikkakunnalla asuvat alle 18-vuotiaat opiskelijat ja heidän tukemisensa. Lukioista 65 % ilmoitti, että heillä ei ollut vakiintuneita käytänteitä tai toimintaohjeita yksin asuvien alle 18-vuotiaiden opiskelijoiden tukemiseen. Ainoastaan 3 %:lla oli oppilaitoksen omat ohjeet ja yhtä usein (3 %) koulutuksen järjestäjän antamat ohjeet. (Taulukko 10.)

Läänikohtaisesti tuloksissa ei ole havaittavissa suuria vaihteluja. Muutamien toimintaohjeiden osalta joku lääneistä oli huolehtinut keskimäärin paremmin tai heikommin ohjeistuksista. Esimerkiksi Itä-Suomen läänissä käyttäytymishäiriöiden osalta vakiintuneita käytänteitä oli 29 prosentissa lukioita ja Oulun läänissä 25 prosentissa, kun taas Länsi-Suomen läänissä vastaava pro-

sentti oli 42. Lukioiden koko näyttäisi vaikuttavan toimintaohjeiden laatimiseen. Vain harva (3 %) yli 400 opiskelijan lukio vastasi, että heillä ei ole toimintaohjeita ongelmatilanteisiin. Esimerkiksi häirinnän osalta alle sadan opiskelijan lukioista 11 % ilmoitti, että heillä ei ole toimintaohjeita häirinnän osalta lainkaan, kun taas yli 400 opiskelijan lukioissa vastaava prosentti oli 3. Sama suuntaus näkyi myös käyttäytymishäiriöiden osalta.

Lukion omat vakiintuneet käytänteet olivat keskimääräistä yleisempiä kaupungeissa (45 %) ja suurissa (yli 400 opiskelijaa: 45 %) lukoissa.

POHDINTA

Lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa koulutuksen järjestäjää veloitetaan opetussuunnitelmassaan määrittelemään muun muassa eri hallintokuntien yhteistyö ja paikalliset tukiverkostot opiskelijan tarvitsemien palvelujen turvaamiseksi ja opiskelijan ohjaamiseksi tarvittaviin palveluihin, sekä oppilaitoksen suunnitelma. Suunnitelmassa tulee määritellä toiminta opiskeluyhteisön terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi, sekä menettelytavat ongelma-, onnettomuus- ja kriisitilanteissa kuten kiusaaminen, väkivalta, mielenterveyskysymykset, tupakointi ja päihteiden käyttö, erilaiset onnettomuudet ja kuolemantapaukset. (Opetushallitus 2003).

Kyselyn tulokset kertovat, että pääosin lukioilla oli joko oppilaitoksen omat kirjatut ohjeet tai koulutuksen järjestäjän antamat ohjeet tai mahdollisesti molempia toimintaohjeita erilaisissa ongelma- ja kriisitilanteissa. Lukioissa saattaa olla koulutuksen järjestäjän laatima linjaus tai ohje opiskelijahuollon toimintaohjeiden laatimiseksi ja myös lukioiden oma tarkennus ohjeista, mutta kyselyssä ei eritellä näitä. Huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että edelleen on lukioita, joissa ei ole riittäviä lain ja opetussuunnitelman edellyttämiä toimintaohjeita. Esimerkiksi väkivallan osalta osalla lukioita oli käytössä ainoastaan vakiintuneet käytänteet. Osa vakiintuneista käytänteistä saattaa tosin toimia paremmin, kuin jonkun toisen lukion kirjatut ohjeet ja toimitatavat. Kuitenkin henkilöstön vaihtuessa ja uusien henkilöiden perehtyessä lukion toimintakulttuuriin ja erilaisiin käytäntöihin saattaa olla haasteellista siirtää ns. suullista tietoa eteenpäin. Samoin opiskelijoiden tietoisuus vakiintuneista käytänteistä tulee kokemuksen kautta, jos niitä ei ole kirjattu minnekään. Kirjaaminen mahdollistaa myös toimintaohjeiden arvioinnin.

Opiskelijahuollon toimintaohjeiden laatimiseen tulee osallistua lukion koko henkilökunta ja opiskelijat. Toimintaohjeita laadittaessa ja niitä arvioitaessa tulee mahdollistaa vuoropuhelu opiskelijoiden kanssa. Osallisuutta koskevissa kysymyksissä tuli esiin, että opiskelijat eivät ole osallistuneet esim. tu-

pakoimattomuuden edistämiseen (59 %). Jopa 85 % lukioista ilmoitti, että opiskelijoita ei hyödynnetä opiskelijahuollon toimintamallien laatimisessa.

Opiskelijoiden, huoltajien ja henkilökunnan osallisuuden rinnalla tulee huolehtia lukion sijaintikunnan sosiaali- ja terveyssektorin viranomaisten osallisuudesta toimintamallien laatimiseen. Myös muiden hallinnonalojen, kuten poliisin ja nuorisotoimen on tärkeitä olla mukana yhteistyössä. Esimerkiksi kriisitilanteissa sijaintikunnan tuki ja hoito on täytynyt arvioida ja suunnitella etukäteen. Jatkossa on tarpeen arvioida hallinnonalojen välisen yhteistyön toteutumista.

Koulutuksen järjestäjällä on lakisääteisiä velvollisuuksia huolehtia pelastussuunnitelman ja opiskelijahuollon suunnitelman ajantasaisuudesta. Suunnitelmien laatimisen rinnalla lukioissa tulee kiinnittää huomiota siihen, miten toimintaohjeita päivitetään ja miten niitä käsitellään lukion koko henkilökunnan lisäksi myös opiskelijoiden ja huoltajien kanssa. Toimintamallien osalta on tärkeitä kiinnittää huomiota myös ennalta ehkäisevään työhön ongelmatilanteiden estämiseksi ja niihin puuttumiseksi mahdollisimman varhain.

Lukioiden opiskelijahuollossa tulee kiinnittää huomiota myös siihen, miten yksin paikkakunnalla asuvien nuorten tuki järjestetään. Esimerkkeinä voisi olla ryhmänohjauksen tehostaminen, tutortoiminnan täsmentäminen ja opiskelijakahvilat.

Lähteet

Laki lukiokoulutuksesta annetun lain muuttamisesta 478/2003.

Lukiolaki (629/98).

Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitetun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003. Vammala.

Pelastuslaki 468/2003.

Valtioneuvoston asetus pelastustoimesta 787/2003.

TUPAKOINTI, ALKOHOLI JA HUUMEET

Heidi Peltonen

JOHDANTO

Tupakkatuotetta tai tupakointivälinettä ei saa myydä tai luovuttaa henkilölle, joka on kahdeksantoista tai sitä nuorempi (765/1994, 10§). Tupakointi on lain mukaan kielletty lukion opiskelijoille tarkoitetuissa sisätiloissa sekä niiden pääasiassa kahdeksantoista vuotta nuoremmille tarkoitetuilla ulkoalueilla (700/2006, 12§). Alkoholijuomien hallussapito on kielletty alle 20-vuotiailta ja mietojen alkoholijuomien alle 18-vuotiailta (1143/1994, 16§, 34§). Huumausaineiden käyttö on Suomessa kielletty (373/2008, 5§).

Terveys 2015 -kansanterveysohjelman tavoitteena on väestöryhmien terveyserojen vähentäminen, nuorten 16–18 -vuotiaiden tupakoinnin vähentäminen alle 15 %:iin sekä alkoholin ja huumeiden käytön asiantunteva hoitaminen ja käytön lisääntymisen ehkäisy (Sosiaali- ja terveysministeriö 2001). Vastaavat tavoitteet sisältyvät terveyden edistämisen sekä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmiin (Valtioneuvosto, 2007). Niillä on tärkeä osuus myös terveyserojen kaventamisessa. Kansallisessa alkoholiohjelmassa on vuodesta 2004 alkaen korostettu mm. koulujen ja oppilaitosten tehtäviä lasten ja nuorten alkoholin käytön vähentämisessä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006). Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliittisesta toimenpideohjelmasta vuosille 2008–2011 velvoittaa hallinnonalat yhteistyöhön. Periaatepäätöksessä ehkäisevään työhön ja varhaiseen puuttumiseen liittyvät tavoitteet ohjaavat myös koulujen ja oppilaitosten työtä sekä opiskelijahuollon yhteistyötä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2007.)

Oppilaitoksilla on tärkeä rooli nuorten tupakoimattomuuden edistämässä ja päihteiden käytön vähentämisessä. Tärkeimpiä toimenpiteitä ovat muun muassa koulujen hyvinvointiohjelmat, päihdekasvatus sekä erilaiset varhaisen puuttumisen mallit. Oppilaitoksella tulee osana opetussuunnitelmaa olla toimintamalli tupakoinnin ja päihteiden käytön ehkäisemiseksi (Opetushallitus 2003). Opiskeluterveydenhuolto osallistuu oppilaitoksissa terveyden edistämiseen toimintamallien kehittämiseen ja toimeenpanoon ja järjestää tupakoinnista vierottamista ja tukea päihteiden ongelmakäytössä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006).

Opiskeluterveydenhuollosta annettiin keväällä 2009 asetus, jossa täsmennetään myös oppilaitosten tehtäviä nuorten terveyden edistämässä ja syrjäytymisen torjumisessa. Terveysneuvonnassa tulee tukea tupakoinnin, alkoholin

ja muiden päihteiden käytön ehkäisyä. Opiskeluterveydenhuollossa tulee arvioida opiskelijan erityisen tuen tarvetta ja huolehtia tuen tai tarvittavan hoitoonohjauksen järjestämisestä ja siihen liittyvästä yhteistyöstä (380/2009.) Kouluterveyskyselyn avulla on vuosittain voitu seurata lukion ensimmäisen ja toisen vuoden opiskelijoiden näkemyksiä omasta tupakoinnistaan sekä alkoholin ja huumeiden käytöstään. Kouluterveyskyselyyn on vuonna 2007 ja 2008 liitetty myös ammatillisia oppilaitoksia koskevia tuloksia, mikä mahdollistaa koulumuotojen välisen vertailun. Vuonna 2008 oli päivittäin tupakoivia lukioissa 12 % ja ammatillisissa oppilaitoksissa 40 %, Vastaavat osuudet tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa olevien opiskelijoiden osuuk-siksi olivat 21 % ja 41 %. (Pietikäinen ym. 2008).

Lukioiden opiskelijoista neljännes vastasi, että heidän oppilaitoksessaan tupakointi oli kielletty kokonaan. Noin 75 % ilmoitti, että heidän lukiossaan tupakointi oli sallittua rajatulla paikalla. Noin puolet (52 %) opiskelijoista vastasi, että oppilaitoksessa ei valvottu tupakointirajoituksia. Vähintään kerran viikossa tupakoivista opiskelijoista 11 % ilmoitti tupakoivansa koulussa, koulualueella päivittäin. Lukion opiskelijoista 11 % sanoi oppilaitoksensa opettajien päivittäin tupakoivan joko koulurakennuksessa tai koulualueella. Kouluterveyskyselyssä ei kysytty, olivatko opiskelijat olleet lukiossa päihteiden käytön alaisena. (Kouluterveyskysely 2008)

Tässä luvussa tarkastellaan, esiintyikö lukiossa luvatonta tupakointia, päihteiden ja huumeiden käyttöä ja oppilaitoksen menettelytapoja näihin liittyen.

TULOKSET

84 % lukioista oli kieltänyt tupakoinnin kokonaan sekä opiskelijoilta että henkilökunnalta. Kieltäneiden osuudet alle sadan opiskelijan lukioista olivat suurimpia (90 ja 93 %) ja yli 400 opiskelijan lukioista selvästi pienempiä (79 % ja 76 %).

Suuri enemmistö lukioista ilmoitti, että heillä oli tieto luvattomasta tupakoinnista ja alkoholin käytöstä lukuvuoden 2007–08 aikana. Joka kymmennessä lukiossa tätä tietoa ei kuitenkaan ollut. Huumeiden käytöstä tieto puuttui noin joka neljännestä lukioista. (Taulukko 11.)

Vajaa viidennes (17 %) lukioista ilmoitti, että luvatonta tupakointia ei ollut lainkaan esiintynyt. Vaikka luvatonta tupakointia tiedettiin esiintyvän kahdessa kolmesta lukioista, vain 7 % ilmoitti, että tapausten lukumäärä oli tiedossa. Joka neljännessä lukiossa oli todettu luvatonta alkoholin käyttöä ja joka toisessa näistä oli seurattu myös lukumääriä. Huumeiden käyttöä tiesi

vain 4 % lukioista ja puolessa näissä myös tapausten lukumäärä oli tiedossa. (Taulukko 11.) Lukioilta kysyttiin myös kirjattujen tapausten lukumääriä, mutta näitä ilmoittivat niin harvat lukiot, että yksityiskohtaisempi raportointi ei ole mahdollista. Näyttääkin, että yksittäisiä tapauksia kirjataan, mutta niistä ei koota koko lukion tasolla tilastotietoja.

Taulukko 11. Tieto luvattomasta tupakoinnista sekä päihteiden tai huumeiden käytöstä lukuvuoden 2007–2008 aikana. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei tietoa	Ei esiintynyt	Esiintyi		Yhteensä
			Lukumäärä ei tiedossa	Yksi tai useampia	% (N)
Luvatonta tupakointia	8	17	69	7	100 (373)
Alkoholin käyttöä	11	64	13	12	100 (371)
Huumeiden käyttöä	28	69	2	2	100 (370)

Päihteiden ja huumeiden käyttö oli voimakkaassa yhteydessä lukion opiskelijamäärään. Alle 100 opiskelijan lukioissa ja maaseudulla alkoholin käyttö oli harvinaista ja huumeiden käyttöä ei ollut todettu lainkaan. (Taulukko 12.)

Taulukko 12. Luvatonta tupakointia, päihteiden tai huumeiden käyttöä lukuvuoden 2007–2008 aikana ilmoittaneiden lukioiden osuudet prosentteina koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittäjä ja opiskelijamäärän osuuden mukaan.

	Lukiot, joissa esiintynyt, %- osuus		
	Luvatonta tupakointia	Alkoholin käyttöä	Huumeiden käyttöä
KOKO AINEISTO	75	25	3
LÄÄNI			
Etelä-Suomi	84	37	8
Länsi-Suomi	74	22	2
Itä-Suomi	62	21	2
Oulu	76	23	0
Lappi	75	5	0
KUNTARYHMITYS			
Suuri kaupunki (yli 50 000)	79	45	6
Kaupunkimainen	88	32	8
Taajamatyyppinen	74	20	1
Maaseutumainen	68	10	0
OPISKELIJAMÄÄRÄ			
-99	66	9	0
100–199	70	15	1
200–399	83	37	5
400–	84	46	11

Luvatonta tupakointia ilmoitti yhteensä 268 lukiota. Näistä lukioista tarkasteltiin menettelytapoja, kun oli todettu luvatonta tupakointia (taulukko 13). Runsaat puolet (60 %) ilmoitti, että luvattomaan tupakointiin ei aina puututa. 14 % vastasi, että puuttuminen jää usein tekemättä eli käytännössä tupakointikieltoa valvotaan vain satunnaisesti. Kun tupakointia todettiin, tavallisinta oli opettajan, ryhmäohjaajan tai rehtorin keskustelu tupakoitsijan kanssa. Runsas kymmenesosa ilmoitti tämän olevan käytäntönä aina. Lähes yhtä yleistä oli asian esille ottaminen opiskelijaryhmässä. Vain joka toisessa lukiossa tarjottiin tukea tupakoinnin lopettamisessa ja silloinkin useimmiten vain joskus. Jokaisessa tapauksessa tukea tarjosi 6 % lukioista. Vajaa puolet (45 %) lukioista otti yhteyttä ainakin joskus alle 18-vuotiaiden huoltajiin. Vakiintuneeksi käytännöksi tämän ilmoitti 2 %. Joskus tapauksesta oli ilmoittanut poliisille 2 % lukioista.

Taulukko 13. Lukioiden menettelytavat lukuvuonna 2007–2008 todettaessa luvatonta tupakointia lukiossa tai sen alueella. Tapauksia ilmoittaneiden lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei koskaan	Joskus	Usein	Aina	Yhteensä % (N)
Asia jätettiin huomioimatta	40	45	14	1	100 (263)
Opettaja/ryhmäohjaaja keskusteli opiskelijan kanssa	4	54	28	13	100 (268)
Rehtori/johtaja keskusteli opiskelijan kanssa	13	52	23	12	100 (268)
Asiasta puhuttiin opiskelijaryhmien kanssa	13	59	24	4	100 (265)
Opiskelijalle tarjottiin tukea tupakoinnin lopettamiseen	52	37	5	6	100 (266)
Opiskelijan vanhempien/huoltajien kanssa keskusteltiin asiasta (alle 18-vuotiaiden kohdalla)	55	40	3	2	100 (264)
Opiskelijahuoltoryhmän edustaja keskusteli opiskelijan kanssa	55	37	7	2	100 (266)
Asiasta ilmoitettiin poliisille	98	2	0	0	100 (263)

Alkoholinkäyttöä lukiossa tai sen alueella ilmoitti 91 lukiota. Näistä lukioista, vajaassa kymmenesosassa ei aina puututtu näihin tapauksiin. Keskustelun rehtorin kanssa ilmoitti vakiintuneeksi käytännöksi 67 % ja keskustelun opettajan tai ryhmäohjaajan kanssa 48 %. Yli puolet (58 %) lukioista ilmoitti asiasta aina alle 18-vuotiaiden huoltajalle, mutta lastensuojeluun vain 7 %. Ilmoitukset poliisille olivat harvinaisia. (Taulukko 14.)

Taulukko 14. Lukioiden menettelytavat lukuvuonna 2007–2008, kun todettiin alkoholin tai vastaavien päihteiden käyttöä lukiossa tai sen alueella. Tapauksia ilmoittaneiden lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei koskaan	Joskus	Usein	Aina	Yhteensä % (N)
Asia jätettiin huomioimatta	92	7	0	1	100 (91)
Rehtori/johtaja keskusteli opiskelijan kanssa	3	18	12	67	100 (91)
Asiasta ilmoitettiin opiskelijan vanhemmille/ huoltajille (alle 18-vuotiaiden kohdalla)	27	11	4	58	100 (86)
Opettaja/ryhmäohjaaja keskusteli opiskelijan kanssa	10	31	11	48	100 (90)
Opiskelijahuoltoryhmä huolehti ja ohjasi opiskelijan tarvittaessa hoitoon	56	17	8	19	100 (86)
Asiasta puhuttiin opiskelijaryhmien kanssa	33	40	9	19	100 (86)
Asiasta ilmoitettiin lastensuojeluun	90	2	1	7	100 (87)
Asiasta ilmoitettiin poliisille	93	6	0	1	100 (88)

Huumeiden käyttöä oli havaittu lukuvuoden 2007–2008 aikana vain 13 lukiossa ja kaikkiin tapauksiin oli puututtu. Tavallisimmin rehtori keskusteli opiskelijan kanssa ja opiskelijahuoltoryhmä ohjasi hoitoon. Useimmiten myös ilmoitettiin alle 18 -vuotiaan huoltajalle, mutta ei kaikissa lukioissa. Joka kolmannessa asia ilmoitettiin ainakin joskus poliisille, 8 % menetteli näin aina. Lastensuojeluilmoitusta ei tehnyt koskaan 64 % ja aina 18 % lukioista. (Taulukko 15.)

Taulukko 15. Lukioiden menettelytavat lukuvuonna 2007–2008, kun epäiltiin huumeiden käyttöä lukioissa tai sen alueella. Tapauksia ilmoittaneiden lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei koskaan	Joskus	Usein	Aina	Yhteensä % (N)
Asia jätettiin huomioimatta	100	0	0	0	100 (13)
Opiskelijahuoltoryhmä huolehti ja ohjasi opiskelijan tarvittaessa hoitoon	0	17	25	58	100 (12)
Rehtori/johtaja keskusteli opiskelijan kanssa	17	17	17	50	100 (12)
Asiasta ilmoitettiin opiskelijan vanhemmille/ huoltajille (alle 18-vuotiaiden kohdalla)	18	27	9	45	100 (11)
Opettaja/ryhmäohjaaja keskusteli opiskelijan kanssa	8	50	8	33	100 (12)
Asiasta puhuttiin opiskelijaryhmien kanssa	27	45	9	18	100 (11)
Asiasta ilmoitettiin lastensuojeluun	64	18	0	18	100 (11)
Asiasta ilmoitettiin poliisille	67	25	0	8	100 (12)

POHDINTA

Tupakoinnin sekä alkoholin ja huumeiden käytön ehkäisy ja näihin tottu-
muksiin puuttuminen ovat lukioille varsin ajankohtaisia haasteita. Tämä nä-
kyy tuloksissa, joissa lukiot kuvaavat luvattoman tupakoinnin, päihteiden tai
huumeiden käyttöä oppilaitoksessa.

Oppilaitosten tulisi samanaikaisesti soveltaa sekä monenlaisia terveyden ja
hyvinvoinnin edistämisen toimintamalleja että kurinpitoa ja myös opiskeli-
jahuollon tukea yksittäisille opiskelijoille. Oleellista on myös se, että lukiossa
toimitaan johdonmukaisesti sovittujen menettelytapojen mukaan. Merkittä-
vä osa lukion opiskelijoista on alle 18-vuotiaita. Siksi lukion aikuisväestön
esimerkillä on merkitystä. Tuloksissa olikin myönteistä se, että suurin osa lu-
kioista, neljä viidesosaa, ilmoitti tupakoinnin olevan kiellettyä koulussa ja
koulualueella myös henkilöstöltä ja aikuisopiskelijoilta.

Luvaton tupakointi oli yleistä. Yllättävän monista lukioista vastattiin, että lu-
vaton tupakointi jää usein huomioimatta. Alkoholin ja etenkin huumeiden
käyttöön puutetaan huomattavasti herkemmin ja myös toimenpiteet vaikut-
tavat tämän tutkimuksen mukaan tehokkaammilta kuin tupakointiin puut-
umisessa.

Kodin ja oppilaitoksen yhteistyön kannalta on huomattavaa, että lukiot vas-
tasivat suhteellisen harvoin ottavansa kotiin yhteyttä, kun alle 18-vuotias
opiskelija oli tupakoinut tai ollut päihteiden vaikutuksen alaisena lukiossa.
Myös opiskelijahuoltoryhmien rooli jäi suhteellisen vähäiseksi suhteessa ope-
tajin tai rehtorin rooliin.

Tulokset osoittavat, että opiskelijoiden terveystottumuksiin liittyviä ongelmia
käsitellään paljolti opetushenkilöstön välisissä keskusteluissa. Aineistossa ei
ollut tietoa näiden keskustelujen sisällöstä: Missä määrin ne keskittyivät häiri-
öön ja kurinpitoon vai oliko kyseessä myös terveysneuvontaa ja muuta tukea
ja ohjausta tupakoimattomuuteen ja päihteettömyyteen. Opiskelijahuollon
rooli huumeiden käyttöä lukuun ottamatta näyttäytyi vastauksissa kuitenkin
monissa oppilaitoksissa vähäisemmältä kuin opetushenkilöstön. Päivittäin
tupakoiva tai oppilaitoksessa päihtyneenä esiintyvälle nuorelle tulisi tarjota
huomattavasti enemmän opiskeluterveydenhuollon yksilöllistä terveysneu-
vontaa ja tukea. Yhteistyön kehittäminen lukion ja kodin kanssa on erityisen
tärkeää aina silloin kun kyseessä on alle 18-vuotias opiskelija.

Vain harvoista lukioista saatiin tieto lukuvuoden 2007–2008 aikana esiintyneistä tapauksista, vaikka vastausten mukaan ne useissa lukioissa kirjattiin. Tieto näyttää jäävän yksittäisinä tapauksina asiakirjoihin eikä niistä koota lukion tilannetta kokonaisuutena kuvaavia tilastoja. Nykyisellä tietotekniikalla ja lähes kaikkien lukioiden käytössä olevilla opiskelijahallinto-ohjelmilla olisi varsin helposti mahdollista myös tilastoida ilman henkilötietoja kaikki opiskelijahuollon toimenpiteisiin johtanut luvaton tupakointi ja päihteiden vaikutuksen alaisena oleminen.

Uusi valtioneuvoston asetus vahvistaa jatkossa opiskeluterveydenhuollossa tehtävää työtä. Jokaisessa lukiossa olisi kehitettävä päihteiden ehkäisyä koskevaa opiskelijahuoltoa yhä enemmän opiskelijan terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta.

Lähteet

Alkoholilaki 1143/1994.

Alkoholiohjelma 2008-2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://info.stakes.fi/alkoholiohjelma/FI/aineistot/index.htm>

Huumausainelaki N:o 373/2008.

Kouluterveyskysely. 2008. Kouluterveyskyselyn-2008 taulukot. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2008/index.htm>.

Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi annetun lain muuttamisesta 765/1994.

Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämisestä annetun lain muuttamisesta 700/2006.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma. 2007. Hallituksen politiikkaohjelma. Valtioneuvosto. [Http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/lapset/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf](http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/lapset/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf).

Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003.

Pietikäinen M, Luopa P, Sinkkonen A, Markkula J, Jokela J & Puusniekka R. 2008. Kouluterveyskysely ammatillisissa oppilaitoksissa Kainuun maakunnassa ja Oulun seudulla. Stakesin raportteja 3/2008. Stakes. [Http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R3-2008-VERKKO.pdf](http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R3-2008-VERKKO.pdf).

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2001. Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015- kansanterveysohjelmasta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:4. Helsinki. [Terveys2015.fi/terveys2015.pdf](http://www.terveys2015.fi/terveys2015.pdf)

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Opiskelijaterveydenhuollon opas. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:12. Yliopistopaino. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2007. Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliittisesta yhteistyöstä vuosille 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriönjulkaisuja 2007:22. Helsinki.

Terveyden edistämisen politiikkaohjelma. 2007. Hallituksen politiikkaohjelma. Valtioneuvosto. [Http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/terveys/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf](http://www.valtioneuvosto.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/terveys/ohjelman-sisaeltoe/HPO_Lapset_HSA2007.pdf).

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 380/2009.

OPISKELIJAHUOLTORYHMÄT

Pia Kalkkinen

JOHDANTO

Lukion opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2003) mukaan opiskelijahuoltoa voidaan koordinoida ja kehittää moniammatillisessa opiskelijahuoltoryhmässä. Lukioissa ja lukion sijaintikunnalla tai kunnilla voi olla myös muita opiskelijoiden hyvinvointia edistäviä tai opiskelijahuoltoa pohtivia työryhmiä. Näistä esimerkkeinä on mm. kriisivalmiusryhmä, päihdetyöryhmä ja hyvinvointiryhmä.

Lukion opetussuunnitelma-analyysissä 2006 tutkituista opetussuunnitelmista suurimmassa osassa on maininta opiskelijahuoltoryhmästä. Neljäsosassa tutkituista opetussuunnitelmista määriteltiin ryhmän työnjako ja vastualueet. Ryhmän kokousten tiheys vaihteli tapaamisista kerran viikossa tapaamiseen kerran vuodessa. Ryhmän jäseninä oli yleensä rehtori tai apulaisrehtori, opinto-ohjaaja, terveydenhoitaja ja resurssien mukaan esim. erityisopettaja, kuraattori ja/tai psykologi. Lisäksi jäseninä saattoi olla opettajajäseniä tai sosiaalitoimen tai terveystoimen edustajia. (Opetushallitus 2007).

TULOKSET

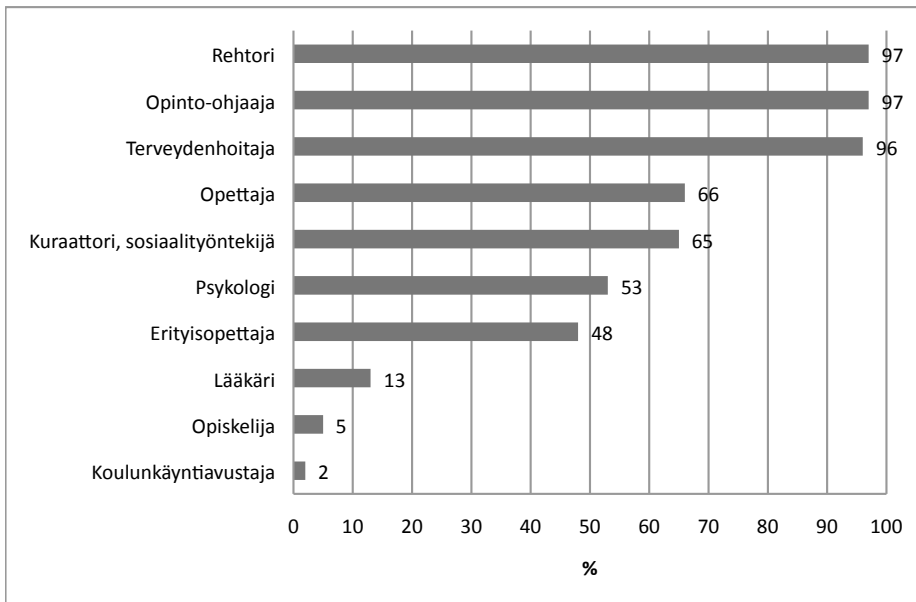
Kyselyssä kartoitettiin opiskelijahuoltoryhmän toimivuutta ja siihen osallistuvia ammattiryhmiä. Ainoastaan kuusi prosenttia kyselyyn osallistuneista vastasi, että lukiolla ei ollut opiskelijahuoltoryhmää lainkaan. Kyseessä oli tällöin useimmiten Lapin läänin, maaseutumaisen tai taajamatyyppisen kunnan tai pienen alle sadan opiskelijan lukio. Pääosalla (94 %) oli lukion oma opiskelijahuoltoryhmä. Opiskelijahuoltoryhmän merkitystä kuvaa myös se, että 69 % lukioista oli valmistellut tämän kyselyn vastaukset yhteistyössä opiskelijahuoltoryhmän/henkilöstön kanssa.

Opiskelijahuoltoryhmät kokoontuivat pääsääntöisesti noin kerran kuukaudessa (44 %) tai harvemmin (39 %). Noin kerran viikossa kokoontui 5 % ja noin kaksi kertaa kuukaudessa 12 % opiskelijahuoltoryhmistä. Etelä-Suomen läänin lukioiden opiskelijahuoltoryhmät kokoontuivat hieman muiden läänien opiskelijahuoltoryhmiä tiheämmin. (Taulukko 16.)

Taulukko 16. Lukioiden opiskelijahuoltoryhmien kokoontumistiheys lukuvuonna 2007-2008, %- osuudet koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmituksen ja opiskelijamäärän osuuden mukaan.

	Noin kerran viikossa	Noin kerran kahdessa viikossa	Noin kerran kuussa	Harvemmin	% (N)
KOKO AINEISTO	5	12	44	39	100 (135)
LÄÄNI					
Etelä-Suomi	9	20	39	32	100 (114)
Länsi-Suomi	5	8	48	39	100 (136)
Itä-Suomi	2	13	38	47	100 (47)
Oulu	0	0	58	42	100 (38)
Lappi	0	8	31	62	100 (13)
KUNTARYHMITYS					
Suuri kaupunki (yli 50 000)	8	23	45	24	100 (109)
Kaupunkimainen	5	11	46	38	100 (65)
Taajamatyyppinen	3	3	51	43	100 (69)
Maaseutumainen	4	7	39	51	100 (106)
OPISKELIJAMÄÄRÄ					
- 99	7	10	37	45	100 (67)
100-199	4	4	41	51	100 (103)
200-399	6	13	50	31	100 (115)
400-	3	23	51	23	100 (61)

Opiskelijahuoltoryhmään kuului lukuvuonna 2007–2008 lähes aina rehtori, opinto-ohjaaja ja terveydenhoitaja (kuvio 3). Opettajajäsen oli mukana 66 % ja erityisopettaja 48 % lukioista. Lapin läänissä erityisopettaja oli läsnä ainoastaan kahdeksassa prosentissa lukioiden opiskelijahuoltoryhmiä, kun taas Etelä-Suomen läänissä erityisopettaja oli läsnä 60 prosentissa opiskelijahuoltoryhmiä. Opiskelijahuollon palvelujen osalta kuraattorit olivat läsnä opiskelijahuoltoryhmässä 65 % ja psykologijäsen 53 % lukioista. Lääkärijäsen oli ainoastaan 13 %:ssa opiskelijahuoltoryhmän jäsenenä. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. Opiskelijahuoltoryhmään kuuluneet henkilöt lukuvuonna 2007-2008. Kyllä-vastaus-ten osuus prosentteina.

Kolme neljäsosaa lukioista vastasi kysymyksiin lääkärin (N=272), psykologin (N=295) ja kuraattorin (N=207) osallistumisesta opiskelijahuoltoryhmän toimintaan. Vastaamatta jättäminen voidaan todennäköisesti tulkita niin, että kyseinen ammattihenkilö ei ollut mukana opiskelijahuoltoryhmässä. Lääkärin osallistuminen opiskelijahuoltoryhmään vaihteli lääneittäin. Länsi-Suomen läänin lukioista 17 % ilmoitti opiskelijahuoltoryhmään kuuluvan lääkärin, kun vastaava prosentti oli Oulun läänissä kaksi ja Lapin läänissä nolla. Kuraattorien osallistumisessa vaihtelu oli pienempää kuin psykologien osallistumisessa. Psykologi oli mukana esimerkiksi Oulun läänissä 41 prosentissa opiskelijahuoltoryhmiä, kun taas Etelä-Suomen läänissä vastaava prosentti oli 61.

Vain 5 % lukioista vastasi, että opiskelija oli opiskelijahuoltoryhmän jäsenenä. Ammatillisissa oppilaitoksissa vastaava prosentti on 17 (Väyrynen ym. 2009). Suuria eroja läänien välillä ei ollut. Lukiokyselyssä ei tiedusteltu sitä, onko lukion sijaintikunnalla esimerkiksi oma opiskelijahuoltoryhmä, joka koordinoi hyvinvointia laajemminkin, ja jossa opiskelijat mahdollisesti olisivat osallisena. Samoin ei kartoitettu tarkemmin oppilaskunnan osuutta opiskelijahuoltotyön toteuttamisessa. Lukioissa voi myös olla muita hyvinvointia koordinoivia ryhmiä, kuten päihdetyöryhmä, jossa opiskelijat saattavat olla jäsenenä.

Opiskelijahuoltoryhmän työpanoksen jakautumista pyydettiin arvioimaan prosentuaalisesti kolmessa eri tehtäväkokonaisuudessa (taulukko 17). Ainoastaan yksi prosentti lukioista ilmoitti, että ryhmä ei käsittele yksittäisen opiskelijan asioita. Lukioista 79 % käytti opiskelijahuoltoryhmän työstä noin puolet tai enemmän yksittäisten opiskelijoiden asioihin. Yli 75 % yksittäisen opiskelijan asioihin käytti 35 %. Yleisen opiskeluyhteisön hyvinvoinnin ja opetuksen tuen osuus kokonaistyöpanoksesta oli useimmiten 10–25 %. Arviointiin ja kehittämiseen työtä suunnattiin yleisemmin (64 %) alle 10 % työpanoksesta.

Taulukko 17. Opiskelijahuoltoryhmän kokonaistyöpanoksen jakautuminen tehtäväluokkiin luvuonna 2007-2008, lukioiden jakauma prosentteina.

	% osuus kokonaistyöpanoksesta								Yhteensä % (N)
	Ei tietoa	Ei lainkaan	Alle 10	10-25	25-45	Noin puolet	noin 55-75	yli 75	
Yksittäistä opiskelijaa tai asiaa koskevat opiskelijahuollolliset kysymykset	3	1	3	3	10	12	32	35	100 (345)
Yleiset opiskeluyhteisön hyvinvointiin ja opetuksen tukeen liittyvät kysymykset	3	2	28	44	15	6	1	1	100 (345)
Opiskelijahuoltoryhmän oman toiminnan arviointi ja kehittäminen	4	6	64	20	4	1	0	0	100 (342)

POHDINTA

Opiskelijahuoltoryhmätyö on vakiintunut lukioissa toimintatavaksi ilman, että siitä on määrätty laissa erikseen. Ryhmien työ suuntautuu pääosin yksittäisten opiskelijoiden asioihin. Osassa lukioita käsitellään myös yleisiä, opiskeluyhteisön hyvinvointiin liittyviä asioita. Ryhmissä kiinnitetään huomiota jonkin verran myös toiminnan arviointiin ja kehittämiseen, mutta edelleen kuusi prosenttia vastanneista ilmoitti, että ei arvioi omaa toimintaansa. Jatkossa tulee kiinnittää huomiota ryhmän toiminnan luonteeseen.

Opiskelijahuoltoryhmän kokoonpano vaihteli jonkin verran lukioittain. Erot kokoonpanossa saattavat kertoa opiskelun tuen erilaisesta resursoinnista lukioiden välillä. Rehtorin ja terveydenhoitajan rinnalla opinto-ohjaajilla oli keskeinen rooli lukioiden opiskelijahuoltoryhmissä.

Mielenkiintoista olisi ollut selvittää myös opiskelijahuoltoryhmätyön tarkempia eroja lukioden välillä. Tällöin olisi voitu arvioida mm. lukion sisäistä yhteistyötä ja työnjakoa opiskelijahuoltotyössä, miten se kuormittaa eri ammattiryhmiä ja miten toimitaan yhteistyössä yhteistyökumppaneiden (koti, nuoriso-, sosiaali- ja terveystoimi, poliisi jne.) kanssa. Jatkossa on tarpeen arvioida moniammatillisen ja hallinnonalat ylittävän yhteistyön toteutuminen lukion sijaintikunnan kanssa.

Päätöisesti opiskelijat eivät ole opiskelijahuoltoryhmän vakituksina jäseninä. Kuitenkin opiskelijat saattavat osallistua muissa hyvinvointia koordinoivissa ryhmissä opiskelijahuoltotyöhön. Opiskelijoiden osallisuus kuitenkin esimerkiksi lukion hyvinvointiohjelman suunnitteluun on ollut vähäistä. Jatkossa olisikin tarpeen kiinnittää huomiota siihen, miten opiskelijoiden osallisuutta lukion hyvinvoinnin edistämässä voitaisiin hyödyntää paremmin.

Lähteet

- Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003. Vammala.
- Opetushallitus. 2007. Lukion opetussuunnitelma-analyysi 2006. Moniste 6/2007. Helsinki.
- Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M (toim.) 2009. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa - peruseräraportti kyselystä 2008. Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki

OPISKELIJAHUOLTOPALVELUJEN JÄRJESTÄMINEN JA HENKILÖSTÖ

Kirsi Wiss

JOHDANTO

Kansanterveyslain (626/2007) mukaan oppilaitoksen sijaintikunnan tulee vastata opiskeluterveydenhuollon järjestämisestä. Lukioiden opiskelijahuoltopalvelut ovat käytännössä kansanterveyslain (626/2007) mukaista opiskeluterveydenhuoltoa, johon voi sisältyä myös sosiaali- ja mielenterveystyötä. Lastensuojelulain (417/2007) säännös psykologi- ja kuraattoritoiminnasta on rajattu esi- ja perusopetukseen.

Opiskeluterveydenhuollon henkilöstö on vakiintunut vuosien kuluessa. Terveydenhoitaja ja lääkäri muodostavat työparin, joka toimii tiiviissä yhteistyössä oppilaitoksen muun ammattihenkilöstön kanssa. Opiskeluterveydenhuollon oppaassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006) on annettu uusimmat suositukset opiskeluterveydenhuollon henkilöstöstä ja sen mitoituksesta.

Toisen asteen oppilaitoksissa tulisi olla yksi kokopäivätoiminen terveydenhoitaja 600–800 opiskelijaa kohti. Opiskelijamäärän tulisi olla alhaisempi, jos 1) terveydenhoitaja työskentelee useammassa kuin yhdessä toimipisteessä, 2) opiskeluterveydenhuollon käytössä ei ole riittäviä psykologin palveluja, 3) paikkakunnalla ei ole toimivaa opiskelijoiden mielenterveyspalvelujen verkostoa, 4) terveydenhoitajan työparina ei ole nimettyä opiskeluterveydenhuoltoon perehtynyttä lääkäriä, 5) opiskeluterveydenhuollossa ei ole käytävissä muita sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijoita, 6) opiskelijoissa on paljon aikaa vaativia nuoria ja 7) ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden, lukiolaisten tai ulkomaalaisten opiskelijoiden ja opiskelijavaihtoon osallistuvien opiskelijoiden osuus on suuri. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006.) Oppilaitostasolle muutettuna terveydenhoitajan henkilöstömitoitussuositus vastaa keskimäärin 20 työtuntia kuukaudessa 100 opiskelijaa kohden.

Opiskeluterveydenhuollon lääkärimitoitussuositus on 2500–3000 opiskelijaa kokopäivätoimista lääkäriä kohti (emt.). Oppilaitostasolla se tarkoittaa keskimäärin 5 työtuntia kuukaudessa 100 opiskelijaaan suhteutettuna. Opiskelijoiden määrään vaikuttavat mm. lääkärin vastuulla olevien oppilaitosten määrä, opiskeluala ja yhteistyön järjestäminen. Oppilaitoksen psykologitoiminnasta ja sosiaalityöstä ei ole annettu valtakunnallisia suosituksia.

Oppaan mukaan oppilaitoksessa tulee olla hyvinvointiohjelma, jossa mm. kuvataan, miten opiskeluterveydenhuolto on järjestetty. Hyvinvointiohjelman asiasisällöistä tulee tiedottaa aktiivisesti opiskelijoille ja henkilökunnalle. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006.) Lukiolaissa (478/2003) korostetaan koulutuksen järjestäjän vastuuta huolehtia opiskelijoiden informoimisesta käytettävissä olevista terveyden- ja sosiaalihuollon palveluista ja palveluihin ohjaamisesta.

Opiskelijahuoltopalvelujen henkilöstöstä ja palvelujen järjestämisestä on vähän tietoa. Aikaisemmin ei ole erikseen valtakunnallisesti selvitetty tilannetta lukioissa. Ammatillisten oppilaitosten opiskelijahuoltopalveluita tarkasteltiin vuonna 2008 Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa -kyselyllä (Väyrynen ym. 2009). Opiskeluterveydenhuollon henkilöstövoimavaroja selvitettiin kokonaisuutena terveystieteiden tutkimuskeskuksessa syksyllä 2008 (Rimpelä ym. 2008b). Suositellut henkilöstömäärät toteutuivat vain muutamassa terveystieteiden tutkimuskeskuksessa. Opiskeluterveydenhuollossa oli keskimäärin 995 opiskelijaa koko-aikaista terveydenhoitajaa ja yli 30 000 opiskelijaa lääkäreitä kohden. Joka neljännessä terveystieteiden tutkimuskeskuksessa opiskeluterveydenhuollon lääkäreitä ei ollut lainkaan.

Tässä luvussa tarkastellaan opiskelijahuoltopalvelujen saatavuutta, henkilöstövoimavaroja, vastuutahoa ja sitä, miten opiskelijoita informoitiin palveluista (liite 2, kys. 31–36). Opiskelijahuoltopalveluiksi on vakiintunut terveydenhoitajan, lääkärin, kuraattorin tms. sosiaalityöntekijän ja psykologin tekemä työ.

TULOKSET

Opiskelijahuoltopalveluiden saatavuutta ja henkilöstövoimavaroja selvitettiin kysymällä, oliko lukion opiskelijoiden käytettävissä lukuvuonna 2007–2008 taulukossa 8 lueteltujen ammattihenkilöiden palveluja. Lisäksi pyydettiin ilmoittamaan, kuinka monta tuntia keskimäärin kuukaudessa palvelua oli saatavilla.

Terveydenhoitaja oli kaikkien lukioiden käytettävissä. Lääkärin ilmoitti 77 % ja psykologin 63 % oppilaitoksista. Kuraattori tai muu sosiaalityöntekijä puuttui reilusta kolmanneksesta lukioista. (Taulukko 18.)

Taulukko 18. Opiskelijahuollon ammattihenkilöiden palvelujen saatavuus oppilaitoksessa. Ja-kauma prosentteina.

	Ei tietoa	Ei lainkaan	Kyllä	Yhteensä % (N)
Terveydenhoitaja	0	0	100	100 (372)
Lääkäri	9	15	77	100 (366)
Psykologi	9	29	63	100 (361)
Kuraattori/sosiaalityöntekijä	6	37	58	100 (358)

Opiskelijahuoltopalvelujen saatavuus vaihteli oppilaitosta kuvaavien taustamuuttujien mukaan. Keskimääräistä vähemmän opiskelijahuollon palveluja oli käytettävissä Lapin läänin lukioissa. Kuraattorin tai muun sosiaalityöntekijän palveluita puuttui eniten suurten kaupunkien oppilaitoksista ja opiskelijamäärältään suurista lukioista. (Taulukko 19.)

Taulukko 19. Opiskelijahuollon ammattihenkilöiden palveluja ilmoittaneiden lukioiden osuus koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Terveydenhoitaja	Lääkäri	Psykologi	Kuraattori/ sosiaalityöntekijä
KOKO AINEISTO	100	77	63	58
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	100	82	58	57
Länsi-Suomi	99	81	63	58
Itä-Suomi	100	74	66	58
Oulu	100	50	70	60
Lappi	100	64	50	50
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	100	76	60	43
Kaupunkimainen	100	69	44	55
Taajamatyypinen	98	62	60	58
Maaseutumainen	100	90	76	73
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
- 99	100	85	67	77
100-199	100	77	69	67
200-399	99	68	52	51
400-	100	78	65	30

Lukioiden ilmoittamista työpanoksista (tunteja kuukaudessa) laskettiin opiskelijamäärään suhteutettuja tunnuslukuja; tunteja kuukaudessa/100 opiskelijaa. Näin tiedot erikokoisista lukioista saatiin tässä suhteessa vertailukelpoi-

siksi. Terveystenhoitajan työpanos opiskelijamäärään suhteutettuna oli koko maassa keskimäärin 19,4 työtuntia kuukaudessa sataa opiskelijaa kohti (taulukko 20). Lääkärille ja psykologille vastaava tunnusluku oli molemmille 1,3 ja kuraattorille 0,6 tuntia kuukaudessa sataan oppilaaseen suhteutettuna.

Terveystenhoitajamitoitus vaihteli taustamuuttujien mukaan. Etelä-Suomen läänissä ja opiskelijamäärältään pienissä lukioissa (alle 100 opiskelijaa) henkilöstömitoitus oli keskimääräistä parempi. Huonoin tilanne oli Oulun läänissä. (Taulukko 20.) Lääkäreiden, psykologien ja kuraattorien tms. kuukausityöpanokset olivat niin pieniä, että niiden tarkastelu taustamuuttujien mukaan ei ollut mahdollista.

Taulukko 20. Terveystenhoitajan työpanoksen ilmoittaneiden lukioiden osuudet prosentteina, sekä työpanos tunteina kuukaudessa/100 opiskelijaan lukuvuonna 2007-2008 koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Lukumäärän ilmoittaneiden lukioiden %-osuus	Keskiluku, tuntia kuukaudessa/100 opiskelijaa
KOKO AINEISTO	80	19,4
LÄÄNI		
Etelä-Suomi	78	18,3
Länsi-Suomi	79	21,4
Itä-Suomi	75	19,1
Oulu	82	12,9
Lappi	95	19,9
KUNTARYHMITYS		
Suuri kaupunki (yli 50 000)	84	19,4
Kaupunkimainen	85	19,4
Taaajamatyyppinen	68	17,7
Maaseutumainen	80	22,5
OPISKELIJAMÄÄRÄ		
-99	82	29,9
100-199	71	19,1
200-399	84	18,9
400-	85	17,9

Terveystenhoitajan kuukausityöpanoksen ilmoittaneista lukioista 37 % ilmoitti kuukausityöpanokseksi 20 tuntia tai enemmän sataan oppilaaseen suhteutettuna. Viisi tuntia tai sitä suuremman kuukausityöpanoksen opiskeluterveydenhuollon lääkäriksi ilmoitti 11 % oppilaitoksista.

Lukioiden ilmoittamista työpanoksista voitiin päätellä, että 27 lukiossa oli ainakin yksi kokopäivätoiminen terveydenhoitaja. Kahdessa lukiossa oli ilmoitetun työpanoksen mukaan kokopäivätoiminen lääkäri. Ainakin yhden kokopäivätoimisen psykologin työpanos oli käytettävissä kolmessa ja kuraattorin vastaava työpanos kuudessa lukiossa.

Lukioista 63 % oli määritellyt henkilön, joka vastaa oppilaitoksessa ensiavusta. Yleisimmin vastuuhenkilö oli nimetty Etelä- ja Länsi-Suomen läänissä, suurissa kaupungeissa ja opiskelijamäärältään suurissa lukioissa. Keskimääräistä useammin ensiavusta vastaava oli määrittelemättä Lapin läänissä ja pienissä lukioissa. (Taulukko 21.) Vastuuhenkilön nimenneitä lukioita pyydettiin myös ilmoittamaan kyseinen vastuutaho. Useimmiten lukiot ilmoittivat terveydenhoitajan vastaavan ensiavusta oppilaitoksessa. Myös eri aineiden opettajia oli nimetty vastuuhenkilöksi. Liikunnanopettaja oli muuta opetushenkilöstöä useammin vastuussa.

Taulukko 21. Määritelty ensiavusta vastaava henkilö, lukioiden %- osuus koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittäjä ja opiskelijamäärän mukaan.

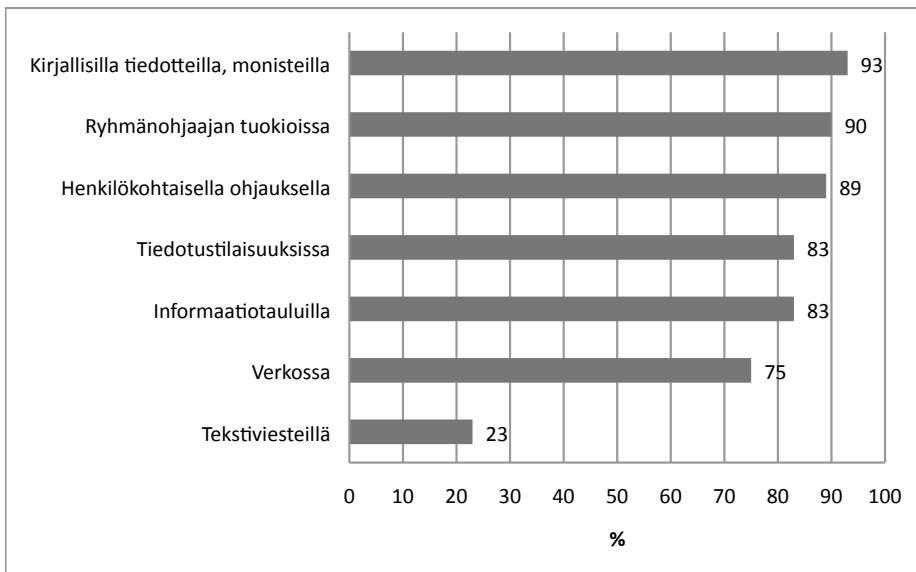
	Ei tietoa	Ei	Kyllä	Yhteensä % (N)
KOKO AINEISTO	4	34	62	100 (369)
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	2	28	69	100 (120)
Länsi-Suomi	3	30	67	100 (138)
Itä-Suomi	4	45	51	100 (51)
Oulu	10	36	54	100 (39)
Lappi	0	65	35	100 (120)
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	2	23	75	100 (109)
Kaupunkimainen	5	31	65	100 (65)
Taajamatyyppinen	3	34	63	100 (76)
Maaseutumainen	5	46	49	100 (119)
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	6	45	48	100 (77)
100-199	5	43	52	100 (112)
200-399	2	28	70	100 (115)
400-	0	16	84	100 (62)

Lukioista 68 % ilmoitti oppilaitoksen sijaintikunnan terveystoimen järjestävän opiskelijoiden terveydenhuoltopalvelut. Psykologitoiminnan ja sosiaalityön pääasiallinen vastuutaho jakaantui tasaisemmin. Noin joka neljännessä lukiossa kuraattoripalvelut ja psykologitoiminta olivat koulutuksen järjestäjän vastuulla. (Taulukko 22.)

Taulukko 22. Opiskelijahuoltopalveluista pääasiallisesti vastaava taho. Oppilaitosten jakauma prosentteina.

	Ei lainkaan	Koulutuksen järjestäjä	Sijaintikunnan opetus-toimi	Sijaintikunnan terveys-toimi	Sijaintikunnan sosiaali-toimi	Opiskelijan koti-kunta	Joku muu	Yhteensä % (N)
Opiskelijoiden terveydenhuolto	0	22	2	68	2	1	4	100 (368)
Psykologitoiminta	23	24	12	27	6	1	7	100 (368)
Kuraattori/sosiaalityöntekijä	32	28	16	4	18	1	2	100 (367)

Lukioiden opiskelijoita informoitiin opiskelijahuollon palveluista pääasiassa (93 %) kirjallisilla tiedotteilla ja monisteilla. Ryhmänohjaajan tuokiot ja henkilökohtainen ohjaaminen olivat myös yleisesti käytettyjä informointitapoja. Kolme neljästä lukiosta tiedotti palveluista internetissä. (Kuvio 4.)

Kuvio 4. Informoiminen opiskelijahuollon palveluista. Lukioiden jakauma prosentteina.

POHDINTA

Tässä esitutkimuksessa selvitettiin ensimmäistä kertaa koko maan kattavasti opiskelijahuoltopalveluiden henkilöstön saatavuutta ja palvelujen järjestämistä lukioiden näkökulmasta. Palveluiden saatavuudessa ja mitoituksessa oli alueellisia eroja. Opiskeluterveydenhoitajan palveluita oli kaikkien lukioiden käytettävissä, mutta lääkäreitä puuttui joka neljänestä ja psykologeja kolmasosasta lukioita. Kuraattorin tms. palveluja oli reilussa puolessa oppilaitoksista. Opiskeluterveydenhuollon oppaan suosittelema terveydenhoitajan henkilöstömitoitus toteutui 37 %:ssa lukioista ja lääkärin vain 11 %:ssa.

Esitutkimuksen tulokset terveydenhoitaja- ja lääkäripalveluiden saatavuudessa ovat samansuuntaisia kuin vastaavassa kyselyssä ammatillisille oppilaitoksille (Väyrynen ym. 2009). Terveydenhoitajan palveluja oli käytettävissä lähes kaikissa lukoissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa. Lukioissa oli lääkäripalveluita hieman paremmin saatavilla kuin ammatillisissa oppilaitoksissa. Merkittävä ero oli oppilaitoksen sosiaalityön ja psykologitoiminnan palveluissa. Joka toisesta ammatillisesta oppilaitoksesta puuttuivat psykologit, lukioista vastaavasti noin joka kolmannelta. Kuraattoripalveluja oli käytettävissä 76 %:ssa ammatillisia oppilaitoksia. Lukioissa vastaava luku oli 58 %.

Lukioista 68 % ilmoitti oppilaitoksen sijaintikunnan terveystoimen järjestävän opiskeluterveydenhuollon palvelut. Vastaavasti sijaintikunnan terveystoimi järjesti terveydenhuollon palvelut 90 %:lle ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista (Väyrynen ym. 2009).

Alueelliset erot läänien välillä ja saman läänin sisällä oppilaitosten välillä henkilöstön saatavuudessa ja palvelujen järjestämisessä kyseenalaistavat opiskelijahuollon palveluiden tasapuolisen saatavuuden asuin- tai opiskelupaikasta riippumatta. Lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijat ovat eriarvoisessa asemassa opiskelijahuoltopalveluiden saatavuuden näkökulmasta.

Opiskelijahuollon palveluista tiedotettiin aktiivisesti opiskelijoille. Lukioissa yleisin käytetty tiedotustapa olivat kirjalliset tiedotteet ja monisteet (93%). Lähes kaikissa ammatillisissa oppilaitoksissa käytettiin henkilökohtaista ohjausta (99 %). Tämän tuloksen mukaan lukioissa henkilökohtaista ohjausta voisi jatkossa entisestään lisätä.

Esitutkimus vahvistaa aiemmat oppilas- ja opiskelijahuollon palveluiden ja koulu- sekä opiskeluterveydenhuollon tutkimusten (ks. mm. Rimpelä ym. 2007 a, b; Rimpelä ym. 2008 a, b; Väyrynen ym 2009.) tulokset. Lasten ja nuorten ehkäisevien palvelujen saatavuus, palvelujen järjestäminen ja kehittäminen ovat jääneet kunnissa vähäiseksi.

Lähteet

Laki kansanterveyslain muuttamisesta 626/2007.

Laki lukiolain muuttamisesta 478/2003.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J & Peltonen H. (toim.). 2007a. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.

Rimpelä M, Wiss K, Saaristo V, Happonen H, Kosunen E & Rimpelä A. 2007b. Koulu-terveydenhuollon laatusuosituksen toimeenpano 2004–2007. Stakes Työpapereita 32. Helsinki.

Rimpelä M, Happonen H, Saaristo V, Wiss K & Rimpelä A. 2008a. Äitiys- ja lastenneuvoloiden sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollon käynnit, terveystarkastukset ja voimavarat 2007–2009. Stakes Raportteja 40. Helsinki.

Rimpelä M, Kuusela J, Rigoff A-M., Saaristo V & Wiss K. 2008b. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa 2 – perusraportti kyselystä 1.–6. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2006. Opiskeluterveydenhuollon opas. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 12. Helsinki.

Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M. (toim.) 2009. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa –perusraportti kyselystä 2008. Opetushallitus ja terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

TERVEYSKYSELY JA TERVEYSTARKASTUKSET

Hanna Happonen, Vesa Saaristo ja Arja Rimpelä

JOHDANTO

Lukioiden opiskelijoiden terveydenhuolto kuului aiemmin kouluterveydenhuoltoon, jota ohjattiin Lääkintöhallituksen ohjekirjeillä (1972, 1981). Tämä normiohjaus kumottiin 1990-luvulla. Kansanterveyslakia muutettiin 1.7.2007 siten, että lukiolaisten terveydenhuolto siirtyi kouluterveydenhuollosta opiskeluterveydenhuoltoon (Laki kansanterveyslain muuttamisesta 626/2007).

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi vuonna 2006 Opiskeluterveydenhuollon oppaan, jonka suositukset koskevat myös lukiolaisten terveydenhuoltoa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006). Opiskeluterveydenhuollon tulisi sisältää:

- kaikille 1. vuoden opiskelijoille opintojen alussa terveyshaastattelulomake tai terveystarkastus²,
- terveystarkastusta palaute kaikille opiskelijoille henkilökohtaisesti,
- kaikille 1. vuoden opiskelijoille terveydenhoitajan suorittama terveystarkastus,
- lääkärin suorittama terveystarkastus kaikille opiskelijoille opintojen aikana.

Suosituksen mukaan lääkärintarkastus tulee tehdä terveille miesopiskelijoille kutsuntavuonna ja muille opiskelijoille 1. tai 2. opiskeluvuonna. Pitkäaikais-sairaat ja erityisen tuen tarpeessa olevat opiskelijat tulee tarkastaa 1. opiskeluvuonna. Lääkärintarkastusta ei tarvitse tehdä, jos opiskelijaksi hyväksymiseen on vaadittu T-todistus tai nuorison terveystodistus.

² Terveystarkastuksen tarkoituksena on kartoittaa opiskelijan terveydentilaa ja terveystarkastustilaa sekä opiskeluun ja ihmissuhteisiin liittyviä asioita. Lisäksi suositellaan nuorten päihdemittarin tai AUDIT-lomakkeen käyttöä. Päihdemittarin tai AUDIT-lomakkeen käyttöä ei selvitetty tässä tutkimuksessa.

Tässä luvussa kuvataan seuraavia asioita:

- 1) Suosituksen toteutuminen, terveystarkastukset:
 - kaikille 1. vuoden opiskelijoille terveystarkastus ja palaute siitä,
 - terveydenhoitajan tarkastus kaikille 1. vuoden opiskelijoille ja
 - lääkärintarkastus kaikille opiskelijoille opintojen aikana (jos opiskelijaksi hyväksymisen yhteydessä ei vaadittu T-todistusta tai nuorison terveystodistusta).
- 2) Lukiotason tietojen suunnitelmallinen raportointi opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista.

Edellä mainitut asiat kuvataan myös läänin, kuntaluokituksen ja oppilaitoksen opiskelijamäärän mukaan.

TULOKSET

Terveystarkastus: Lukuvuonna 2007–2008 terveystarkastuksen kaikille ensimmäisen vuoden opiskelijoille ilmoitti 64 % lukioista. Noin joka neljäs vastasi, että terveystarkastusta ei tehty ja lähes joka kymmenes ”ei tietoa”. Kolmannes lukioista vastasi, että kaikki opiskelijat saivat palautteen terveystarkastuksesta. Avoimeen kysymykseen annettujen vastausten mukaan palaute oli useimmiten henkilökohtaista. Viidennes lukioista ilmoitti, että vaikka terveystarkastus oli tehty, palautetta ei annettu. (Taulukko 23.)

Terveystarkastuksen tekeminen ja palautteen antaminen vaihtelivat läänin, kuntaluokituksen ja opiskelijamäärän mukaan tarkasteltuna. Terveystarkastus tehtiin ja palaute annettiin kaikille opiskelijoille keskimääräistä useammin Etelä-Suomen läänissä, suurissa kaupungeissa (yli 50 000 asukasta) ja opiskelijamäärältään suurissa lukioissa (yli 400 opiskelijaa). Oulun ja Lapin lääneissä terveystarkastus jätettiin useammin tekemättä kuin muissa lääneissä. (Taulukko 23.)

Taulukko 23. Terveyskyselyn tekeminen ja palautteen antaminen kaikille 1. vuoden opiskelijoille lukuvuonna 2007–2008 koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Terveyskysely tehtiin					Yhteensä % (N)
	Ei tietoa, onko kysely tehty	Terveys- kyselyä ei tehty	Ei tietoa palautteesta	Ei palau- tetta	Palaute annettu	
KOKO AINEISTO	13	23	11	20	33	100 (369)
LÄÄNI						
Etelä-Suomi	11	22	8	21	39	100 (119)
Länsi-Suomi	12	19	13	22	34	100 (139)
Itä-Suomi	14	24	16	16	30	100 (50)
Oulu	18	32	8	15	28	100 (40)
Lappi	20	30	20	10	20	100 (20)
KUNTARYHMITYS						
Suuri kaupunki (yli 50 000 asukasta)	7	11	11	14	58	100 (111)
Kaupunkimainen	9	22	14	25	31	100 (65)
Taajamatyyppinen	16	35	14	22	14	100 (74)
Maaseutumainen	18	27	9	21	24	100 (119)
OPISKELIJAMÄÄRÄ						
-99	27	27	8	19	20	100 (79)
100-199	16	30	8	25	21	100 (111)
200-399	5	18	17	16	44	100 (114)
400-	5	15	11	15	55	100 (62)

Terveystarkastukset: Puolet lukioista ilmoitti, että kaikille 1. ja 2. opiskeluvuoden opiskelijoille tehdään terveydenhoitajan terveystarkastus. Vain pojille tehtävän terveydenhoitajan tarkastuksen 2. opiskeluvuonna ilmoitti reilu kymmenesosa lukioista. (Taulukko 24.) Suosituksen mukaisen 1. opiskeluvuoden terveydenhoitajan tarkastuksen ilmoitti 48 % lukioista. Yhteensä 88 % lukioista ilmoitti, että terveydenhoitajan tarkastus tehdään kaikille opiskelijoille jossakin vaiheessa opintojen aikana.

Taulukko 24. Terveydenhoitajan terveystarkastukset*. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei tietoa	Ei	Vain tytöille	Vain pojille	Kaikille	Yhteensä % (N)
Ensimmäisenä vuonna	24	23	4	0	48	100 (372)
Toisena vuonna	18	18	1	13	50	100 (372)
Myöhemmin	50	42	1	1	6	100 (372)

* Jos lukio oli vastannut vähintään yhteen vastausvaihtoehtoon kysymyksessä ja jättänyt muut kohdat tyhjiksi, merkittiin puuttuvat vastaukset ”ei tietoa”-vastauksiksi. Kyselyyn vastanneista lukioista kolme oli jättänyt vastaamatta kysymyksen, jolloin tieto merkittiin puuttuvaksi tiedoksi.

Lääkärintarkastuskysymyksen eri vastausvaihtoehdoista laadittiin yhdistetty muuttuja. Mikäli lukio oli ilmoittanut lääkärintarkastuksen kaikille opiskelijoille, merkittiin tämä vastausvaihtoehto lukion vastaukseksi. Parhaassa tapauksessa kaikki opiskelijat tarkastetaan lukion aikana. Suosituksen toteutumiseen riittää kuitenkin vain niiden opiskelijoiden tarkastaminen, joilla ei ole nuorison terveystodistusta tai T-todistusta. Opiskelijat, jotka ovat erityisen tuen tarpeessa tai joilla on pitkäaikaissairaus, rinnastettiin toisiinsa. Nämä erityisryhmät tulisi tarkastaa ensimmäisenä opiskeluvuonna. Kolme muuta luokkaa olivat vain kutsuntatarkastuksen tekeminen miesopiskelijoille, ei lainkaan lääkärintarkastuksia ja ei tietoa lääkärintarkastuksista. Kaksitoista kyselyyn vastannutta lukioita ei vastannut kysymykseen, jolloin tieto merkittiin puuttuvaksi.

Ainakin yhden lääkärintarkastuksen kaikille opiskelijoille lukio-opintojen aikana ilmoitti 28 % lukioista. Kymmenesosa lukioista ilmoitti lääkärintarkastuksen vain niille opiskelijoille, joilla ei ole T-todistusta tai nuorison terveystodistusta. Suosituksen mukaisen lääkärintarkastuksen (tarkastus kaikille opiskelijoille tai ainakin niille, joilla ei ole T-todistusta tai nuorison terveystodistusta), ilmoitti 38 % lukioista. Suositus toteutui parhaiten Etelä-Suomen ja Lapin lääneissä, maaseutumaisissa ja kaupunkimaisissa kunnissa sekä opiskelijamäärältään alle 200 opiskelijan lukioissa. (Taulukko 25.)

Taulukko 25. Lääkärintarkastusten tekeminen, %-osuus lukioista, koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymyksen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Lääkärintarkastus						
	Ei tietoa	Ei lainkaan	Vain kutsuntatarkastus	Vain erityisen tuen tarpeessa oleville/pitkäikäisillä	Vain opiskelijoille, joilla ei ole T-todistusta tai nuorison terveystodistusta	Kaikille opiskelijoille	Yht. % (N)
KOKO AINEISTO	7	13	21	21	10	28	100 (363)
LÄÄNI							
Etelä-Suomi	6	12	19	18	10	34	100 (119)
Länsi-Suomi	5	12	18	23	10	31	100 (137)
Itä-Suomi	15	10	25	23	12	15	100 (48)
Oulu	10	26	33	21	5	5	100 (39)
Lappi	5	5	20	20	5	45	100 (20)
KUNTARYHMITYS							
Suuri kaupunki (yli 50 000)	7	21	17	22	8	25	100 (109)
Kaupunkimainen	5	9	25	22	8	32	100 (65)
Taajamatyyppinen	8	14	25	18	7	29	100 (73)
Maaseutumainen	8	6	21	23	14	28	100 (117)
OPISKELIJAMÄÄRÄ							
-99	7	9	20	24	9	31	100 (75)
100-199	8	7	22	22	8	32	100 (112)
200-399	7	19	20	20	12	23	100 (112)
400-	6	16	23	21	8	26	100 (62)

Lääkärintarkastuksen ainoastaan erityisen tuen tarpeessa oleville opiskelijoille tai pitkäaikaissairaille ilmoitti viidennes lukioista. Näissä kohdennetuissa lääkärintarkastuksissa ei ollut eroja läänin, kuntaluokituksen ja opiskelijamäärän mukaisessa tarkastelussa. Viidennes lukioista ilmoitti, että lääkärintarkastus tehdään vain miesopiskelijoille kutsuntavuonna, keskimääräiseen verrattuna kutsuntatarkastuksia tehtiin eniten Oulun läänissä. 7 % lukioista ei tiennyt lääkärintarkastusten tekemisestä ja 13 % vastasi että lääkärintarkastuksia ei tehdä lainkaan. ”Ei tietoa” ja ”ei lainkaan” vastauksia saatiin keskimääräistä enemmän Oulun läänistä, suurista kaupungeista ja 200–399 opiskelijan lukioista. (Taulukko 25.)

Tietojen raportoiminen opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista: Lähes puolet lukioista raportoi lukiotason tiedot opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista lukuvuonna 2007–2008 suunnitelmallisesti lukion henkilöstölle. Kolmannes lukioista raportoi tiedot opiskelijoille, vanhemmille/huoltajille ja koulutuksen järjestäjälle. Viidennes lukioista ilmoitti raportoivansa opiskelijoiden terveys- ja hyvinvointitiedot lukion sijaintikunnalle. (Taulukko 26.) Ainakin yhdelle taulukossa 26 mainitulle taholle lukiotason tiedot raportoi puolet lukioista, parhaiten raportointi toteutui Länsi-Suomen läänissä, suurissa kaupungeissa (yli 50 000 asukasta) ja suurissa lukioissa (yli 400 opiskelijaa).

Taulukko 26. Lukiotason tietojen raportoiminen opiskelijoiden terveys- ja hyvinvointitiedoista lukuvuonna 2007–2008 eri tahoille, %-osuus lukioista.

	Ei	Kyllä	Yhteensä % (N)
Lukion henkilöstölle	54	46	100 (362)
Koulutuksen järjestäjälle	68	32	100 (360)
Opiskelijoille	71	29	100 (359)
Vanhemmille/huoltajille	71	29	100 (358)
Lukion sijaintikunnalle	78	22	100 (348)
Ainakin yhdelle yllä mainituista tahoista	48	52	100 (369)

Suosituksen toteutuminen: Opiskeluterveydenhuollon suosituksen toteutuminen edellyttää, että 1) ensimmäisenä opiskeluvuonna opiskelijoille tehdään terveystarkastus ja siitä annetaan palaute, 2) ensimmäisenä opiskeluvuonna tehdään kaikille terveydenhoitajan terveystarkastus ja 3) opintojen aikana lääkärintarkastus³. Suositus toteutui 12 % oppilaitoksista, parhaiten niissä, joissa oli yli 400 oppilaista, suurissa kaupungeissa ja Etelä-Suomen läänissä.

³ Suosituksen mukainen lääkärintarkastus: 1) lääkärintarkastus kaikille opiskelijoille opintojen aikana, 2) lääkärintarkastusta ei tarvitse tehdä silloin, kun opiskelijaksi hyväksymiseen on vaadittu T-todistus tai nuorison terveystodistus.

Kun tarkasteltiin 1. opiskeluvuoden terveystarkastusta ja palautetta sekä 1. opiskeluvuoden terveydenhoitajan tarkastusta, toteutuivat ne vajaassa kolmanneksessa lukioista. Kun tarkasteltiin vain 1. opiskeluvuoden terveydenhoitajan tarkastusta, toteutuivat ne lähes puolessa lukioista: keskimääräistä huonommin terveydenhoitajan tarkastukset toteutuivat Oulun läänissä, taajamatyypisissä kunnissa ja 100–199 opiskelijan lukioissa. (Taulukko 27.) Kun suositukseen lisättiin suunnitelmallinen opiskelijan terveys- ja hyvinvointitietojen raportoiminen lukiotasolla ainakin yhdelle taulukossa 4 mainitulle taholle, toteutuivat kriteerit 9 % oppilaitoksista.

Taulukko 27. Opiskeluterveydenhuollon suositusten toteutuminen, %-osuus lukioista, koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Suosittelujen toteutuminen*	Terveydenhoitajan tarkastus 1. opiskeluvuonna & terveystarkastus ja palaute siitä	Terveydenhoitajan tarkastus 1. opiskeluvuonna	(N)
KOKO AINEISTO	12	28	48	(359)
LÄÄNI				
Etä-Suomi	18	34	54	(119)
Länsi-Suomi	12	29	51	(134)
Itä-Suomi	4	17	40	(47)
Oulu	3	23	36	(39)
Lappi	10	20	40	(20)
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	22	50	70	(109)
Kaupunkimainen	8	26	45	(65)
Taajamatyypinen	4	8	33	(72)
Maaseutumainen	9	21	40	(114)
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	7	18	45	(74)
100-199	7	17	35	(110)
200-399	14	37	57	(111)
400-	21	53	63	(62)

* Kaikille 1. vuoden opiskelijoille terveystarkastus ja palaute siitä, terveydenhoitajan tarkastus kaikille 1. vuoden opiskelijoille ja lääkärintarkastus opintojen aikana ainakin kaikille niille opiskelijoille, joilta puuttuu T-todistus tai nuorison terveystodistus.

POHDINTA

Tässä luvussa on kuvattu opiskeluterveydenhuollon kansallisen suosituksen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006) toteutumista lukiossa koko maata koskien. Päättulos on selkeä: suositus toteutui vain 12 % lukioista. Suositus terveystarkastuksesta toteutui parhaiten, yli puolessa lukioista. Tosin tässä tutkimuksessa jäi epäselväksi, annettiinko palaute terveystarkastuksesta suosituksen mukaisesti henkilökohtaisesti. Terveystarkastuksen 1. opiskeluvuonna ilmoitti alle puolet lukioista ja suosituksen mukaisen lääkärintarkastuksen tältäkin harvemmat lukiot. Kun tarkasteltiin 1. opiskeluvuoden lisäksi muitakin ajankohtia, lähes yhdeksän kymmenestä lukioista ilmoitti terveystarkastuksen tarkastuksen kaikille opiskelijoille.

Suosituksen mukainen lääkärintarkastus toteutui vain hieman yli joka kolmannessa lukiossa. Kouluterveydentarkastuksessa on selvitetty vuosina 2006–2007 lukion 1. ja 2. vuosikurssien opiskelijoiden pääsyä koululääkärin ja kouluterveydenhoitajan vastaanotolle. Lääneittäin tarkasteltuna 40–51 % lukiolaisista piti koululääkärille pääsyä vaikeana, kun kouluterveydenhoitajan luona pääsyä piti 13–22 % lukiolaisista. Aineisto kattaa maamme lukioista 76 %. (Luopa ym. 2008.) Tässä tutkimuksessa saadut tulokset ja lukiolaisten raportoimat tulokset vahvistavat käsitystä siitä, että opiskeluterveydenhuollossa lääkärintarkastus on vaikea päästä. Myös Suomen Lukiolaisten Liitto on tuoreessa Lukiolaisten hyvinvointitutkimuksessa ottanut kantaa siihen, että oirehtivat lukiolaiset kokevat terveystarkastuspalvelujensa olevan vaikeasti saatavilla. Lukiolaisten liitto esittää toimenpide-ehdotuksen, jonka mukaan jokaiselle lukiolaiselle tehdään opiskelun alussa kokonaisvaltainen fyysisen ja psyykkisen terveydentilan kartoitus, jonka jälkeen tarpeita vastaava hoito on tarjottava välittömästi. (Suomen Lukiolaisten liitto 2008.)

Puolet lukioista ilmoitti raportoivansa lukiotason tiedot opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista jollekin seuraavista tahoista: koulutuksen järjestäjälle, oppilaitoksen sijaintikunnalle, oppilaitoksen henkilöstölle, opiskelijoille tai huoltajille. Kolmannes raportoi tiedot opiskelijoille, huoltajille ja koulutuksen järjestäjälle ja ainoastaan joka viides lukion sijaintikunnalle. Kun tiedot oli koottu yhteen, olisi perusteltua raportoida oppilaitostason hyvinvointitiedot kaikille osapuolille. Oppilaitoksen sijaintikunnan velvollisuus on järjestää opiskeluterveydenhuollon palvelut. Tällöin yhteenvedon opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista tulisi toimia perustietona palvelujen suunnittelussa ja arvioinnissa, jotta palvelut voitaisiin järjestää lukiolaisten hyvinvointitarpeisiin perustuen.

Opiskeluterveydenhuollon toteutuminen vaihteli läänien, kuntatyyppien ja oppilaitoksen koon mukaan. Lukiolaiset ovat eriarvoisessa asemassa terveyspalvelujen saamisen suhteen. Tämän tutkimuksen mukaan suositus lukiolais-ten opiskeluterveydenhuollosta toteutui keskimääräistä paremmin Etelä-Suomen läänissä, suurissa lukiossa ja suurissa kaupungeissa.

Valtioneuvoston asetuksella säädettiin 29.5.2009 neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (380/2009). Asetus sisältää uusia velvoitteita, joihin kunnat joutuvat varautumaan. Asetus astui voimaan 1.7.2009, mutta kunta on velvollinen järjestämään määräaikaiset terveystarkastukset 1 päivästä tammi-kuuta 2011.

Asetuksen mukaan lukioissa tulee tehdä opiskelijalle ensimmäisenä opiskeluvuonna terveydenhoitajan tarkastus ja ensimmäisenä tai toisena opiskeluvuonna lääkärintarkastus, ellei lääkärintarkastusta ole tehty opiskelijaksi hyväksymisen yhteydessä; lääkärintarkastus tulee kuitenkin aina järjestää ensimmäisenä opiskeluvuonna opiskelijalle, joka on erityisopetuksessa tai jonka terveydentilan ja opiskelukyvyn selvittäminen on tarpeellinen opiskelualan tai tulevan ammatin vuoksi, sekä vähintään kerran opiskeluaikana suun terveystarkastus. Asetuksen mukaan terveysneuvonta ja terveystarkastukset on järjestettävä siten, että opiskelijan erityisen tuen tarve tunnustetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja tarpeenmukainen tuki järjestetään viiveettä. Opiskelijan terveysneuvonnan on tuettava ja edistettävä itsenäistymistä, opiskelukykyä, terveellisiä elämäntapoja sekä hyvää kuntoa ja mielenterveyttä sekä ehkäistävä koulukiusaamista.

Asetuksen 17 §:n mukaisesti opiskeluterveydenhuoltoon kuuluvat terveystarkastusten ja terveysneuvonnan lisäksi kansanterveyslain 14 §:n 1 momentin 6 kohdassa säädetyt terveyden- ja sairaanhoitopalvelut kuten: 1) mahdollisten mielenterveyshäiriöiden varhainen toteaminen, hoito ja jatkohoitoon ohjaus; 2) mahdollisten päihdeongelmien varhainen toteaminen, hoito ja jatkohoitoon ohjaus; 3) seksuaaliterveyttä edistävät palvelut; 4) suun terveydenhuollon palvelut.

Lähteet

- Laki kansanterveyslain muuttamisesta 626/2007.
- Luopa P, Pietikäinen M & Jokela J. 2008. Kouluterveyskysely 1998–2007. Nuorten hyvinvoinnin kehitys ja alueelliset erot. Stakes Raportteja 23/2008. Helsinki.
- Lääkintöhallituksen ohjekirje. 1972. Ohjeita kansanterveyslain edellyttämästä kouluterveydenhuollosta. Helsinki 13.09.1972. DNo 9927/522/72.
- Lääkintöhallituksen ohjekirje. 1981. Ohjeet kouluterveydenhuollosta. Helsinki 1.4.1981. DNo 1392/02/81.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Opiskeluterveydenhuollon opas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:12. Helsinki.
- Suomen Lukiolaisten liitto. 2008. Lukiolaisten hyvinvointitutkimus 2007. Ykkös-Offset Oy.
- Valtioneuvosto 380/2009. Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta. 29.5.2009 Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:37. Helsinki.

OHJAAMINEN ERITYISPALVELUIHIN

Matti Rimpelä

JOHDANTO

Lukiolaissa (629/1998) ei velloiteta kuntia järjestämään lukiotoimintaan sisältävää mielenterveystyötä. Niitä koskevia säännöksiä ei sisälly myöskään lastensuojelulakiin (417/2007). Näin lukion sisäiseksi opiskelijahuoltopalveluksi jää opiskeluterveydenhuolto, joka usein supistuu terveydenhoitajan työksi. Tästä seuraa, että opiskelijoiden ongelmat johtavat usein lähettämiseen lukion ulkopuolella toimiviin palveluihin.

Tieto ohjaamisesta erityispalveluihin kuvaa osaltaan sitä kuormitusta, mikä lukion opiskelijoista tulee opiskelupaikkakunnan ja kotipaikkakunnan hyvinvointipalveluille yhdessä. Lukioilta kysyttiin: ”Ohjattiinko lukionne opiskelijoita lukuvuoden 2007–2008 aikana seuraaviin palveluihin? Merkitkää kaikki opiskelijahuoltohenkilöstön tiedossa olevat.” Vastausvaihtoehtoina olivat: ei tietoa, ei ohjattu, kyllä ja ohjattujen lukumäärä. Näin voitiin vastata kuuteen eri erityispalveluryhmään (ks. taulukko 28).

TULOKSET

Tieto opiskelijoiden lähettamisestä erityispalveluihin puuttui 12–30 %:lta lukioista. Parhaiten tiedettiin lähettäminen psykiatriin palveluihin. Tosin osa niistä lukioista, jotka ilmoittivat, että heillä on tietoa lähettamisestä, ei kuitenkaan merkinnyt mitään tietoa lukumäärää koskevaan kohtaan. (Taulukko 28.)

Ylivoimaisesti eniten opiskelijoita oli ohjattu psykiatriin palveluihin. Vain 8 % lukioista vastasi, että näihin palveluihin ei lukuvuoden 2007–2008 aikana ollut lainkaan ohjattu opiskelijoita. Seuraavaksi yleisintä oli ohjaaminen lastensuojeluun. Lähes puolet lukioista vastasi tähän kysymykseen ”ei lainkaan” ja joka kolmas ainakin yhden tapauksen. Muut erityispalvelut olivat huomattavasti harvinaisempia. Niistä tieto puuttui usein (24–30 %) tai yhtään tapausta ei ollut tiedossa (44–57 %). Yhden tai useamman tapauksen ilmoitti 13–16 % lukioista. (Taulukko 28.)

Taulukko 28. Opiskelijoiden ohjaaminen erityispalveluihin lukuvuoden 2007–2008 aikana opiskelijahuoltohenkilöstön käytettävissä olevien tietojen mukaan, %- osuus lukioista.

Erityispalvelut	Ei tietoa	Kyllä, lukumäärätieto puuttuu	Ei lainkaan	Kyllä, lukumäärä tiedossa	Yhteensä % (N)
Nuoriso-/aikuispsykiatria	12	13	8	67	100 (368)
Lastensuojelu tai muu sosiaalitoimi	22	5	46	28	100 (368)
A-klinikan nuorisoasema tai muu päihdepalvelu	24	3	57	16	100 (355)
Muu erityispalvelu	39	3	44	14	100 (339)
Nuorisotoimen tukipalvelut	29	5	50	15	100 (351)
Kolmannen sektorin palvelut	30	4	54	13	100 (348)

Lukioiden ilmoittama erityispalveluihin ohjattujen lukumäärä jaettiin opiskelijamäärällä ja tunnuslukuna on tapausten lukumäärä/100 opiskelijaa. Lukumäärätieto psykiatriisiin palveluihin ohjaamisesta saatiin 276 lukioista. Keskimäärin näissä lukioissa oli näihin palveluihin ohjattu 1,4 kertaa 100 opiskelijaa kohti. Jos oletetaan, että jokainen tapaus koski eri opiskelijaa, lukuvuoden aikana 1,4 % lukioiden opiskelijoista ohjattiin opiskelijahuollon tiedossa olevalla tavalla psykiatriisiin palveluihin. Vaihtelu lukioiden välillä oli huomattavan suurta. Joka neljännessä lukiossa tämä luku oli 2,5 tai sitä suurempi ja joka neljännessä taas 0,8 tai sitä pienempi.

Muihin palveluihin ohjattuja oli niin vähän, että lukumäärätietoa ei voi yksityiskohtaisemmin analysoida. Lukumäärätieto lastensuojeluun ohjaamisesta saatiin 261 lukioista. Kuten aikaisemmin jo todettiin, useimmat näistä ilmoittivat, että ei ollut tiedossa yhtään tapausta. Joka neljäs raportoi 0,5 ohjaamista 100 opiskelijaa kohti tai tätä useampia. Päihdepalveluihin ohjattuja oli joka neljännessä lukiossa 0,3/100 opiskelijaa.

Tieto psykiatriisiin palveluihin ohjaamisesta oli selvässä yhteydessä lukion koon ja sijaintiin. Kaupungeissa ja yli 200 opiskelijan lukioissa tämä tieto oli paremmin saatavilla kuin maaseudulla ja alle 200 opiskelijan lukioissa. Psykiatriisiin palveluihin ohjattuja oli keskimääräistä vähemmän Oulun läänissä. Muuten läänien väliset erot olivat pieniä. Kaupungeissa näihin palveluihin ohjaaminen oli hieman yleisempää kuin maaseudulla. Pienten koulujen (alle 100 opiskelijaa) tunnusluvuissa voi olla aika tavalla sattuman vaikutusta. Kun tarkastellaan tätä suurempia lukioita, ohjaaminen psykiatriisiin palveluihin lisääntyy lukion opiskelijamäärän kasvaessa. Tätä tulosta tarkasteltaessa on huomattava, että maaseudun lukioista ja pienistä lukiosta vain yli puolet raportoi tiedon lukumäärästä, mikä voi ainakin osaksi selittää havaitut yhteydet. (Taulukko 29.)

Taulukko 29. Opiskelijahuoltohenkilöstön tiedossa olleiden nuoriso-/aikuispsykiatriaan lähetettyjen opiskelijoiden lukumäärä suhteutettuna lukion opiskelijoiden lukumäärään (tapauksia/100 opiskelijaa). Keskiluku (mediaani) ja 25 % poikkeaman raja-arvo (puolet lukumääristä näiden raja-arvojen sisällä) lukuvuonna 2007–2008 koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymyksen ja opiskelijamäärän mukaan.

Nuoriso-/aikuispsykiatria	Lukumäärän ilmoittaneiden lukioiden %-osuus	Keskiluku N/100	25 % poikkeaman raja-arvot N/100
KOKO AINEISTO	67	1,4	0,8-2,5
LÄÄNI			
Etelä-Suomi	69	1,7	0,8-2,7
Länsi-Suomi	67	1,4	0,9-2,0
Itä-Suomi	67	1,7	0,9-2,5
Oulu	69	1,0	0,7-2,7
Lappi	50	1,7	0,4-3,8
KUNTARYHMITYS			
Suuri kaupunki (yli 50 000)	72	1,6	0,8-2,6
Kaupunkimainen	75	1,7	1,0-2,7
Taajamatyyppinen	59	1,2	0,7-2,1
Maaseutumainen	62	1,3	0,6-2,8
OPISKELIJAMÄÄRÄ			
-99	57	1,8	0-4,9
100-199	58	1,1	0,7-2,0
200-399	79	1,4	0,9-2,8
400-	74	1,7	0,9-2,1

POHDINTA

Vastaava kysymys on ollut mukana peruskouluille ja ammatillisille oppilaitoksille tehdyissä kyselyissä. Peruskoulujen yläluokilla kysyttiin tietoa vain yhden lukukauden ajalta (syyslukukausi 2006). Kun tämä otetaan huomioon, ohjaamista erityispalveluihin raportoitiin selvästi enemmän kuin lukiossa. Keskiluvun mukaan 1,0/100 tapausta lasten ja nuorten psykiatria, 0,9/100 lastensuojelun tukitoimiin, 0,5/100 kasvatus- ja perheneuvolaan ja 0,4/100 muihin erityispalveluihin (Rimpelä ym. 2007). Tästä voidaan päätellä, että noin 3 % peruskoulun 7–9. luokan oppilaista ohjattiin syyslukukauden 2006 aikana erityispalveluihin niin, että siitä oli tieto opiskelijahuollossa. Tämä yhden lukukauden tunnusluku on lähes kolme kertaa suurempi kuin lukioissa koko lukuvuoden aikana.

Käytettävissä olevien tietojen perusteella ei kuitenkaan voi päätellä, ovatko tunnusluvut vertailukelpoisia. On mahdollista, että peruskoulussa oppilashuolto tuntee paremmin oppilaiden tilanteen ja osallistuu useammin ohjaamiseen erityispalveluihin kuin lukioissa. Lukiolaiset voivat hakeutua tutkimuksiin ja hoitoon itsenäisesti niin, että siitä ei lainkaan tule tietoa opiskelijahuollolle.

Lähteet

Lastensuojelulaki 417/2007.

Lukiolaki 629/1998.

Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J & Peltonen H. (toim.). 2007. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – peruseräraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.

KESKEYTTÄMISEN EHKÄISY JA POISSAOLOT

Heidi Peltonen

JOHDANTO

Opiskelijan henkilökohtainen vastuu, oman opiskelun suunnittelu sekä jakaminen ja hyvinvointi ovat tärkeitä lähtökohtia opiskelun keskeyttämisen ja luvattomien poissaolojen ehkäisyssä.

Lukiokoulutuksen tulee antaa laaja yleissivistys ja jatko-opintoihin tarvittavat valmiudet. Tavoitteena on myös, että opiskelija oppii tuntemaan oikeutensa ja velvollisuutensa sekä kasvaa aikuisen vastuuseen omista valinnoistaan ja teoistaan. Oppilaitoksen henkilöstön tulee ohjata opiskelijaa suunnittelemaan omaa opiskeluaan ja seuraamaan sen toteutumista. Kasvatustyössä korostetaan yhteistyötä, kannustavaa vuorovaikutusta ja rehellisyyttä. Opetussuunnitelmassa määritellään tavoiteltava toimintakulttuuri. Lukion käytännöt tulee rakentaa johdonmukaisesti tukemaan kasvatus- ja opetustyölle asetettuja tavoitteita. (Opetushallitus 2003)

Lukion työjärjestystä ja arkea tulee kehittää työhyvinvoinnin näkökulmasta ja siten, että opiskelija saa tukea sekä opiskeluun että elämäntilanteisiin liittyvissä vaikeuksissa. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan syrjäytymistä ehkäisevästä toiminnasta, opiskelijaterveydenhuollon ja psykososiaalisen tuen asiantuntijapalveluiden järjestämisestä tulee sopia yhdessä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, Opetushallitus 2003)

Lukiokoulutuksen keskeyttäminen ei ole yleistä. Tilastokeskuksen mukaan koulutuksen keskeyttäminen on kaikilla koulutusasteilla hieman vähentynyt. Lukiokoulutuksen keskeytti 4 % opiskelijoista. (Tilastokeskus 2009).

Poissaolojen seuranta ei ole yksinomaan järjestykseen tai kurinpitoon liittyvä kysymys. Luvattomiin poissaoloihin vaikuttavat opiskelijan elämäntilanne ja terveystottumukset ja myös opiskeluympäristön ja koulutyön rasittavuuteen liittyvät tekijät. Kouluterveyskyselyn mukaan lukion 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoista 14 % kokee vaikeuksia opiskelun seuraamisessa ja yli kolmannes tehtävien tekemisessä. Opiskelijoista 16 % kokee saavansa harvoin ja viisi prosenttia usein apua koulunkäyntiin liittyvissä vaikeuksissa ja ongelmissa. Syrjäytymisen ehkäisy edellyttää, että opiskelija voi saada riittävää ja oikeaa tukea joko oppimisvaikeuksiin tai elämäntilanteisiinsa liittyvissä kysymyksissä etenkin siirtyessään koulutusasteelta toiselle. (Kouluterveyskysely, 2008)

TULOKSET

Kaksi kolmesta lukiosta (66 %) oli sopinut ainakin joidenkin peruskoulujen kanssa yhteisistä käytännöistä opiskelijaa koskevien tietojen siirtämisessä, joka neljäs (26 %) kaikkien niiden peruskoulujen kanssa, joista opiskelijoita tuli lukioon (taulukko 30). Yhteiset käytännöt tietojen siirrossa kaikkien peruskoulujen kanssa olivat hieman keskimääräistä yleisempiä suurissa lukioissa (38 %) ja suurissa kaupungeissa (33 %), mutta toisaalta näissä lukioissa oli myös keskimääräistä enemmän niitä, joissa ei ollut lainkaan sovittu yhteisistä käytännöistä (38 % ja 38 %).

Lähes joka toinen lukio (40 %) vastasi, että lukiossa ei ollut lukuvuoden 2007–2008 aikana lainkaan yhteisiä kirjattuja ohjeita keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden seurannasta, 43 % ilmoitti erilaisista käytännöistä lukion sisällä. Joka toinen lukio (49 %) ilmoitti koulutuksen järjestäjän antamat ohjeet ja lähes yhtä usein (48 %) sovellettiin lukion omia kirjallisia ohjeita. Ohjeet keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden seurannassa olivat voimakkaassa yhteydessä lääniin, kuntaryhmitykseen ja lukion opiskelijamäärään (taulukko 30). Esimerkiksi joka kolmas suurimpien kaupunkien lukioista oli saanut koulutuksen järjestäjältä kirjalliset ohjeet, kun vastaava osuus maaseudulla oli vain 4 %. Keskeyttämisen syitä seurasi 83 % lukioista.

Taulukko 30. Opiskelijaa koskevien tietojen siirtäminen ja keskeyttämisen ehkäisy. Kyllä -vastanneiden lukioiden osuus prosentteina koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmiyksen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Tietojen siirrosta sovittu kaikkien peruskoulujen kanssa	Keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden seuranta ja ohjaus		Keskeyttämisen syitä seurattiin
		Koulutuksen järjestäjän ohjeet	Omat kirjatut ohjeet	
KOKO AINEISTO	26	17	48	83
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	27	25	60	83
Länsi-Suomi	24	20	48	82
Itä-Suomi	34	5	36	80
Oulu	26	0	33	88
Lappi	20	7	33	95
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	33	34	60	91
Kaupunkimainen	29	11	59	80
Taaajamatyyppinen	22	18	42	78
Maaseutumainen	21	4	35	82
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	24	3	29	82
100-199	16	15	47	73
200-399	32	23	50	90
400-	38	29	70	90

Poissaoloista koko oppilaitoksen tasolla keräsi tietoja 86 % lukioista, 44 % hyödynsi päiväkirjoja tai muuta vastaavaa menettelyä ja 39 % sai tiedot opiskelijahallinto-ohjelmistosta tai muusta vastaavasta ohjelmistosta. Muita menetelmiä ilmoitti vain 4 %. Seuranta sinänsä ei ollut yhteydessä taustamuutuksiin, mutta ohjelmistoja hyödynnettiin sitä enemmän mitä suuremmasta lukiosta oli kysymys ja päiväkirjat olivat taas keskimääräistä yleisempiä menetelmiä pienissä lukioissa. Suurimmissakin lukioissa vain vajaa puolet (44 %) hyödynsi ohjelmistoja tässä tehtävässä. (Taulukko 31.)

Vastaukset osoittautuivat hieman ristiriitaisiksi, kun toisessa kysymyksessä kysyttiin erikseen poissaolojen seuranta yleisesti sekä erikseen sairauspoissaolojen, muiden luvallisten poissaolojen ja luvattomien poissaolojen seuranta. Kun edellä todettiin, että poissaoloista koko oppilaitoksen tasolla keräsi

tietoja 86 %, lukuvuonna 2007–2008 lukioista 67 % ilmoitti seuraavansa erikseen poissaolojen määrää yhteensä, sairauspoissaolojen määrää seurasi 44 % ja luvattomien poissaolojen määrää 48 % lukioista. Opiskelijahallinto-ohjelman käyttäminen ei lisännyt erilaisten poissaolosyiden seuraamisen määrää. (Taulukko 31.)

Taulukko 31. Poissaolojen seuranta. Kyllä -vastanneiden osuus prosentteina koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittäjä ja opiskelijamäärän mukaan.

	Eri poissaolotyyppien seuranta			Poissaoloja seurattiin opiskelijahallinto-ohjelmistolla
	Poissaolot yhteensä	Sairauspoissaolot	Luvattomat poissaolot	
KOKO AINEISTO	67	44	51	39
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	59	38	46	40
Länsi-Suomi	73	50	57	40
Itä-Suomi	68	40	46	34
Oulu	68	42	47	35
Lappi	60	47	53	35
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	63	37	40	39
Kaupunkimainen	74	53	61	54
Taajamatyyppinen	65	41	49	42
Maaseutumainen	67	48	56	28
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
-99	65	42	55	20
100-199	70	54	58	38
200-399	64	42	46	49
400-	69	34	41	44

POHDINTA

Koulutuksen nivelvaiheissa tehtävä yhteistyö tukee opiskelijan oppimista ja hyvinvointia. Kolmasosalla lukioista ei kuitenkaan ollut peruskoulujen kanssa sovittua yhteistä käytäntöä opiskelijaa koskevien tietojen siirtämisessä. Huolestuttavaa on myös se, että useissa lukioissa ei ole sovittu keskeyttämisvaarassa olevan opiskelijan seurannasta. Opiskelijoiden eriarvoisuus keskeyttämisen ehkäisyssä on suuri. Suurimpien kaupunkien lukioista kolmannes oli saanut koulutuksen järjestäjän ohjeistuksen keskeyttämisvaaran seurannasta, maaseudulla vain neljä prosenttia. Koulutuksen järjestäjien tulisi entistä vah-

vemmin ohjeistaa opiskelijoiden opiskelun seurantaan erityisen keskeyttämisvaaran näkökulmasta.

Suurin osa lukioista vastasi, että opiskelijoiden poissaoloja seurataan myös oppilaitostasolla. Kuitenkin kysyttäessä tarkemmin, niin esimerkiksi luvattomia poissaoloja seurasi vain vajaa puolet lukioista. Eri syistä johtuvat poissaolot voivat ennakoida keskeyttämistä, kertoa vaikeuksista opiskelussa tai henkilökohtaisessa jaksamisessa ja hyvinvoinnissa.

Lähteet

Kouluterveyskysely. 2008. Kouluterveyskyselyn 2008 taulukot. [Http://info-stakes.fi/kouluterveyskysely/fi/tulokset/taulukot2008/kouluty08.htm](http://info-stakes.fi/kouluterveyskysely/fi/tulokset/taulukot2008/kouluty08.htm).

Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Opiskelijaterveydenhuollon opas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:12. Yliopistopaino. Helsinki.

Tilastokeskus 2009. Koulutustilastot. [Http://www.tilastokeskus.fi/til/kkesk/index.html](http://www.tilastokeskus.fi/til/kkesk/index.html).

OPISKELIJARUOKAILU

Marjaana Manninen

JOHDANTO

Nuorten ruokavalintoihin vaikuttavat osaltaan ympäristö, ruoan saataavuus, kaverit ja vanhemmat. Lukioruokailulla turvataan se, että päätoimisissa opinnoissaan opiskelija saa maksuttoman aterian niinä työpäivinä, joina opetussuunnitelma edellyttää opiskelijan läsnäoloa koulutuksen järjestäjän osoittamassa koulutuspaikassa. Etäopetuksessa opiskelijalla ei ole oikeutta maksuttomaan ateriaan.

Opiskelija saa maksuttoman aterian lisäksi muun riittävän päivittäisen ruokailun, käytännössä lounaan lisäksi vähintään aamiaisen ja päivällisen, jos koulutus järjestetään sisäoppilaitosmuotoisesti. Lukioaikaisen ateriaedun taustalla vaikuttavat kansanravitsemukselliset tarpeet. Lukioaterian tehtävänä on täydentää kodeissa tapahtuvaa ruokailua ja tukea osaltaan kotien kanssa tehtävää yhteistyötä. Lukioaikainen ruokailu yhteisöllisenä tilanteena edistää osaltaan opiskelijoiden kasvamista hyviksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi.

Kuntien siirryttyä peruskouluun 1970-luvulla useat kunnat ryhtyivät antamaan maksuttoman kouluaterian myös omistamansa lukion oppilaille. Käytännössä riittävä maksuton ateria on tarjottu vuodesta 1988 lähtien kaikille lukiokoulutuksen opiskelijoille. Lukiokoulutuksen nykyistä opiskelijaruokailun järjestämistä säätelee lukiolaki (629/1998) sekä lukioasetus (810/1998). Päätoimisissa opinnoissa opiskelijalla on oikeus maksuttomaan ateriaan niinä työpäivinä, joina opetussuunnitelma edellyttää opiskelijan läsnäoloa koulutuksen järjestäjän osoittamassa koulutuspaikassa. Opinnot katsotaan päätoimiseksi, kun niiden oppimäärän mukainen laajuus on vähintään 75 lukio-kurssia.

Yksityiskohtaisempaa ohjausta lukioiden opiskelijaruokailun käytännön järjestämiseen on Opetushallituksen julkaisussa Kouluruokailun käsikirja – laatuvevätä koulutyöhön (Lintukangas ym. 2007). Valtion ravitsemusneuvottelukunta julkisti ravitsemussuositusten pohjalta erillisen Kouluruokailusuosituksen 10.4.2008. Se keskittyy perusopetuksen kouluruokailuun, mutta soveltuu myös lukioaikaisen opiskelijaruokailun järjestämiseen. Opetushallitus ja Kansanterveyslaitos ovat yhteistyössä lähettäneet Makeiset ja

virvoitusjuomat kouluissa ja oppilaitoksissa -tiedotteen (Tiedote 11/2007) jokaiseen oppilaitokseen lukiot mukaan lukien. Tiedotteessa suositellaan, että oppilaitoksissa ei ainakaan kouluaikana ole säännöllisesti myytävänä makeisia, virvoitusjuomia tai sokeroituja mehuja. Välipala-automaateissa ja kioskeissa tulee tarjota terveyden ja kasvun kannalta suositeltavia tuotteita.

Kaikki opiskelijat eivät syö tarjottua ateriaa sellaisena kokonaisuutena, jollaiseksi se on tarkoitettu. Stakesin toteuttamassa kouluterveyskyselyssä lukion 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoille ilmeni, että vain reilu kolmannes (36 %) lukioiden opiskelijoista ilmoittaa syövänsä kouluaterian kaikkia osia. Vajaa kolmasosa opiskelijoista (29 %) ilmoittaa syövänsä koulussa epäterveellisiä välipaloja vähintään kaksi kertaa viikossa. Reilu kymmenesosa (12 %) opiskelijoista ilmoittaa ylipainoisuudesta. Ylipainoisten osuus lukiolaisista on kasvanut vuosi vuodelta. Edellä todetun vuoksi lukioaikaisen ruokailun laatuun tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

TULOKSET

Lukioiden opiskelijaruokailua selvitettiin kysymällä aamupalan ja välipalan tarjoamista lounasaterian lisänä, ruokailun ajankohtaa ja kestoja, juomien, makeisten ja välipalojen saatavuutta sekä ruokailujärjestelyissä havaittuja opiskelijoiden turvallisuutta tai terveyttä vaarantavia oloja tai tekijöitä, joita ei ollut korjattu/poistettu lukuvuoden 2007–2008 loppuun mennessä.

Aamupalan tarjoaminen on harvinaista esimerkiksi ammatillisiin oppilaitoksiin verrattaessa, joissa aamupalan tarjoaminen on suhteellisen yleistä (57 %). Aamupalaa tarjotaan reilussa kymmenesosassa (11 %) lukioita pääsääntöisesti maksullisena (Taulukko 32.) Lähes puolet lukioista (47 %) tarjosi välipalaa, lukioista pääosa (41 %) maksullisena ja loput (6 %) maksutta.

Taulukko 32. Lounaan lisäksi tarjotut ateriat lukuvuonna 2007–2008. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei	Maksullisena	Maksutta	Yhteensä % (N)
Aamupala	89	10	1	100 (347)
Välipala	53	41	6	100 (365)

Vain murto-osassa (4 %) lukioita koulupäivän ensimmäinen lounas tarjottiin kello 10.30 tai aikaisemmin. Yksikään lukio ei ilmoittanut tarjoavansa ensimmäistä lounastaan kello 10 tai aikaisemmin. Lukioateria tarjotaan yleisimmin yleiseen lounasaikaan, eli klo 11 jälkeen (67 %).

Lukioruokailuun oli tavallisimmin varattu puoli tuntia (57 %) tai enemmän (41 %) (taulukko 33). Yksikään lukio ei ilmoittanut 15 minuutin aikavarausta ruokailuun. Noin 20 minuuttia ruokailuun oli varannut 2 % lukioista. (Taulukko 34.)

Taulukko 33. Lounaan ajankohta, %- osuus lukioista.

	klo 10 tai aikaisemmin	klo 10.30 tai aikaisemmin	klo 11 tai aikaisemmin	klo 11 jälkeen	Yhteensä % (N)
Päivän ensimmäinen lounas tarjotaan	0	4	28	67	100 (370)

Taulukko 34. Lounaan ruokailutauon pituus, %-osuus lukioista.

	n. 15 min tai vähemmän	n. 20 min	n. 30 min	n. 40 min	n. 45 min tai enemmän
Ruokailutauon pituus kokonaisuudessaan on	0	2	57	25	16

Lukioiden ruokailun järjestelyjen laatua pyrittiin selvittämään kysymällä muutaman tyypillisen puutteen esiintymistä lukuvuoden 2007–2008 aikana (taulukko 35). Puutteet olivat jokseenkin satunnaisia. Kolmannes lukioista ilmoitti, että ruokaa oli ollut joskus liian vähän, ja vain 6 % oli kohdannut tämän puutteen kymmenenä päivänä tai useammin lukukauden aikana. Laadussa merkittäviä puutteita oli ainakin kerran havainnut neljännes ja erityisruokavalioiden tarjonnassa 16 %. Tämän lisäksi reilusti joka kymmenes lukio ilmoitti joitakin muita merkittäviä puutteita.

Taulukko 35. Lukioiden ruokailun järjestämisen puutteiden määrä lukuvuoden 2007–2008 aikana, % - osuus lukioista.

	Ei lainkaan	1-5 päivänä	6-9 päivänä	10+ päivänä	Yhteensä % (N)
Ruokaa liian vähän	58	30	6	6	100 (371)
Laadussa merkittäviä puutteita	75	17	2	6	100 (372)
Erityisruokavalioiden tarjonnassa puutteita	83	13	1	2	100 (370)
Muita merkittäviä puutteita	88	8	1	4	100 (365)

Kysymys juomista (taulukko 36) kertoo tuloksenaan, että viidesosassa lukiota (19 %) ei näyttäisi olleen lainkaan tarjolla vettä juotavaksi tai sen saataavuutta oli rajoitettu. Yli kymmenen lukiota (3 %) ilmoitti, että juomavesipis-

te oli poistettu ja 3 lukiota oli rajoittanut sen käyttöä. Tämän kyselyn mukaan yli neljässä viidestä lukiosta oli saatavilla rajoituksetta juomavettä koulupäivän aikana.

Virvoitusjuoma-automaatteja oli rajoituksetta alle puolessa (44 %) lukioita ja lisäksi rajoittamatonta muuta virvoitusjuomien tai mehujen myyntiä ilmoitti 30 % (taulukko 36). Yhdessä tämä tarkoittaa, että ainakin joka toisessa (54 %) lukiossa oli virvoitusjuomien myyntiä ja yleensä myynti on rajoittamatonta. Makeisautomaatteja ja myyntiä niistä lähes rajoituksetta ilmoitti 13 % ja makeisten muuta myyntiä (29 %) vähäisin rajoituksin (9 %). Muu makeisten myynti oli kysymyksessä sidottu myös virvoitusjuomien myyntiin, jolloin tarkkaa suhdetta makeisten myyntiin ei kysymyksestä voi päätellä. Terveellisten välipalojen myyntiä kioskista, kanttiinista tms. oli alle puolessa, 43 %:ssa lukioita. Välipala-automaatteja, joissa voisi olettaa myytävän terveellisempiä vaihtoehtoja, oli vajaassa kymmeneksessä lukioita.

Taulukko 36. Juomien, makeisten ja virvoitusjuomien sekä terveellisten välipalojen saatavuus lukioissa lukuvuonna 2007-2008. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei	Poistettu	Käyttö rajoitettu	Kyllä	Yhteensä % (N)
Juomavesipiste tai vastaava	15	3	1	81	100 (370)
Virvoitusjuoma-automaatti	44	9	2	44	100 (371)
Lämminjuoma-automaatti	57	5	1	38	100 (371)
Makeisautomaatti	84	4	1	12	100 (369)
Välipala-automaatti	90	1	0	9	100 (367)
Makeisten/virvoitusjuomien myyntiä kioskissa, kanttiinissa tms.	60	2	9	29	100 (370)
Terveellisten välipalojen myyntiä kioskissa, kanttiinissa tms.	56	1	6	37	100 (370)
Mehuautomaatti	99	0	0	1	100 (367)

Ruokailun järjestelyissä (taulukko 37) opiskelijoiden turvallisuutta tai terveyttä vaarantavia oloja tai tekijöitä oli havaittu vähäisessä määrin (6 %). Eniten turvallisuutta tai terveyttä vaarantavia oloja ruokailun järjestelyissä todettiin Etelä-Suomen läänissä, suurissa kaupungeissa ja yli 400 opiskelijan oppilaitoksissa. Tässä kyselyssä ei pyydetty tarkentamaan turvallisuutta tai terveyttä vaarantavia oloja tai tekijöitä.

Taulukko 37. Lukioiden jakautuminen ruokailun järjestelyissä lukuvuonna 2007–2008 havaittujen ja korjaamattomien/poistamattomien opiskelijoiden turvallisuutta tai terveyttä vaarantavien olojen tai tekijöiden mukaan. Lukioiden %- osuus koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittäksen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Ei	Kyllä	N
KOKO AINEISTO	94	6	100 (296)
LÄÄNI			
Etelä-Suomi	89	11	100 (93)
Länsi-Suomi	97	3	100 (115)
Itä-Suomi	93	7	100 (42)
Oulu	100	0	100 (31)
Lappi	100	0	100 (14)
KUNTARYHMITYS			
Suuri kaupunki (yli 50 000)	88	12	100 (95)
Kaupunkimainen	96	4	100 (50)
Taajamatyyppinen	98	2	100 (53)
Maaseutumainen	97	3	100 (98)
OPIKELIJAMÄÄRÄ			
-99	98	2	100 (61)
100-199	96	4	100 (79)
200-399	95	5	100 (95)
400-	86	14	100 (58)

Opiskelijaruokailua kuvaavia tietoja tarkastellaan taustamuuttujien mukaan taulukossa 38. Olennaista oli, että opiskelijamäärän kasvaessa myös muiden kuin lounasaterian tarjoaminen oli yleisempää. Yli 200 opiskelijan lukiot tarjosivat useammin aamiaista maksullisena ja opiskelijamääriltään suuremmista lukioista yli puolet tarjosi välipalaa, yleensä maksullisena. Opiskelijamääriltään pienissä lukioissa oli yleisempää maksuttomana tarjotut välipalat. Aamiaisen ja välipalan tarjoaminen oli yleisempää suurissa kaupungeissa ja kaupunkimaisissa kunnissa. Lisäaterioiden tarjoaminen lounaan rinnalla oli yleisintä Etelä-Suomen läänissä.

Taulukko 38. Ruokailua kuvaavia tietoja lukuvuonna 2007–2008 ilmoittaneiden lukioiden %- osuus koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Aamupala		Välipala	
	Maksullisena	Maksutta	Maksullisena	Maksutta
KOKO AINEISTO	10	1	41	6
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	20	1	66	3
Länsi-Suomi	5	1	32	5
Itä-Suomi	9	0	44	8
Oulu	3	0	10	15
Lappi	5	0	11	5
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	25	2	69	4
Kaupunkimainen	8	0	43	2
Taajamatyyppinen	3	0	32	4
Maaseutumainen	3	0	20	11
OPISKELIJAMÄÄRÄ				
- 99	4	0	18	13
100-199	3	1	30	5
200-399	18	0	55	5
400-	19	2	65	2

Opiskelijoiden osallisuutta ruokailujärjestelyjen suunnitteluun kuvaavia tietoja tarkastellaan taustamuuttujien mukaan taulukossa 39. Opiskelijat olivat osallisena ruokailujärjestelyjen suunnittelussa lähes puolessa lukioita (45 %). Yleisintä osallistuminen oli Etelä-Suomessa sekä suurissa kaupungeissa tai kaupunkimaisissa kunnissa sekä opiskelijamääriltään suuremmissa lukioissa.

Taulukko 39. Opiskelijoiden osallisuutta ruokailujärjestelyjen suunnitteluun kuvaavia tietoja lukuvuonna 2007–2008 ilmoittaneiden lukioiden %- osuus koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Ei	Kyllä	% (N)
KOKO AINEISTO	55	45	100 (372)
LÄÄNI			
Etelä-Suomi	43	57	100 (120)
Länsi-Suomi	60	40	100 (140)
Itä-Suomi	61	39	100 (51)
Oulu	60	40	100 (40)
Lappi	60	40	100 (20)
KUNTARYHMITYS			
Suuri kaupunki (yli 50 000)	46	54	100 (111)
Kaupunkimainen	52	48	100 (64)
Taajamatyyppinen	58	42	100 (76)
Maaseutumainen	63	37	100 (121)
OPIKELIJAMÄÄRÄ			
-99	66	34	100 (80)
100-199	58	42	100 (112)
200-399	50	50	100 (115)
400-	44	56	100 (62)

POHDINTA

Kaikessa lukioaikaisen ruokailun järjestämiseen liittyvässä päätöksenteossa voidaan ottaa huomioon ruokailun merkitys yhteisöllisyyden ja kulttuuriperinnön, sivistyksen ja yhteiskunnan jäsenyyden vahvistajana sekä erityisesti nuoren terveen kasvu- ja kehitysprosessin tukemisessa. Ruokailu edistää osaltaan koko opiskeluyhteisön hyvinvointia ja tukee opiskelijoiden terveyttä parhaimmillaan yhteistyössä opiskelijoiden itsensä, vanhempien, opiskelijahuollon muun henkilöstön ja opettajien kanssa. Ruokailu lukiokoulutuksessa on osa säädöspohjaista toimintaa, opiskelijahuoltoa sekä koulutuksen ja kodin välistä yhteistyötä. Kaikkien opiskeluyhteisön jäsenten on tärkeää osallistua keskusteluun siitä, miten hyvinvoinnin tukeminen näkyy osana lukion toimintakulttuuria ja miten opiskelijahuollon ruokailukäytänteitä ja -toimintamalleja on mahdollista kehittää omassa lukioyhteisössä.

Stakesin toteuttamassa Kouluterveyskyselyssä on tutkittu lukioissa opiskelevien ruokailua. Tulosten mukaan ruokailuun osallistutaan varsin usein, mutta aterian koostamisessa ja epäterveellisten välipalojen syömisessä on huolenaihetta. Kymmenesosa opiskelijoista ilmoittaa ylipainoisuudesta ja ylipainoisten osuus lukiolaisista on kasvanut vuosi vuodelta. Tämän vuoksi lukioaikaisen ruokailun laatuun tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Perusopetuksen 7.–9. vuosiluokkien kouluihin verrattuna lukioissa makeisten ja sokeristen virvoitusjuomien myyntiä automaateista ja kioskeista tai kanttiineista tms. on enemmän. Epäterveellisten elintarvikkeiden tarjonta lukioissa on jonkin verran vähäisempää ammatillisiin oppilaitoksiin verrattuna. Samalla kuitenkin myös terveellisten välipalojen myynti on yleisempää perusopetuksen kouluihin verrattuna, mutta vähäisempää ammatillisiin oppilaitoksiin verrattaessa. Vajaa kolmasosa lukion opiskelijoista ilmoittaa syövänsä oppilaitoksessa epäterveellisiä välipaloja vähintään kaksi kertaa viikossa. Lukioden makeis- ja virvoitusjuoma-automaatit sekä kioskimyynti kannustavat osaltaan epäterveellisiin välipalavalintoihin ja niillä saatetaan jopa korvata terveellinen opiskelija-ateria. Makeiden tuotteiden säännöllinen myynti asettaa ristiriidan oppilaitosten antamien terveys- ja hyvinvointitavoitteiden suhteen.

Kysymyksen sanamuoto (”juomavesipiste”) on saattanut jättää jotain muita juomaveden tarjontamuotoja pois. Opiskelijoiden vedensaanti koulupäivän aikana oli useimmissa lukioissa järjestetty. Jopa lähes viidenneksessä (19 %) lukioita opiskelijoilla ei kuitenkaan ollut mahdollista juoda vettä janojuomaksi muina aikoina kuin ehkä vain ruokailussa. Vettä tulisi olla jatkuvasti saatavilla niin, ettei opiskelijoiden tarvitsisi sammuttaa janoaan epäterveellisillä vaihtoehdoilla tai olla oppilaitoksessa janoissaan. Ratkaisuna voisivat olla käytävien tai muiden opiskelijoille tarkoitettujen tilojen vesiautomaatit kertakäyttömukeineen. Kaikkien lukioden tulisi lopettaa vähäinenskin sokeristen mehujen ja virvoitusjuomien ja makeisten säännöllinen myynti ja pyrkiä turvaamaan terveellisten ja maukkaiden välipalojen sekä raikkaan veden vaivaton saanti.

Suurin osa lukioista tarjoaa aterian yleiseen lounasaikaan, eli klo 11 tai myöhemmin. Kolmannes lukioista tarjoaa lounasta kello 11 ja muutamat jo aikaisemmin. Stakesin Kouluterveyskyselyssä on noussut esiin koululaisten ja opiskelijoiden väsymys. Koululaisten väsymykseen näyttää olevan yhtenä osatekijänä ateriarytmin epäsäännöllisyys. Liian aikainen lounastarjoilu ei kannusta syömään riittävästi ja iltapäivän nälkään vastataan vaivattomasti saatavalla makealla ja virvoitusjuomilla. Lukioissakin ateriat on hyvä sovittaa opiskelijan koulutyöpäivän kokonaisuuteen ja suomalaiseen arkirytmiiin sopivaksi. Useampien aterioiden tarjoamisen käytäntö kertonee siitä, että lukio-

koulutuksessa toteutuu yksittäisen aterian rinnalla luontevasti erilaiset opiskelijaruokailun ateriat, jotka rytmittävät pitkää koulupäivää. Tulokseen voi olla syynä parhaimmillaan lukion oma näkemys terveellisen ja tarkoituksenmukaisesti rytmitetyn opiskeluaikaisen aterioinnin vaikuttavuudesta ja merkityksestä opiskelijan hyvinvoinnille. Opiskelijalle tulisikin tarjota mahdollisuus opiskelulounasta täydentävään, terveyden ja hyvinvoinnin kannalta suositeltavista tuotteista koostuvaan aamiaiseen tai välipalaan, kun se opiskelijan työpäivärytmin kannalta on tarkoituksenmukaista. Välipala-automaattien tai kioskien tulisi tarjota vain ravitsemuksellisesti tarkoituksenmukaisia tuotteita. Koulutuksen järjestäjä voi vahvistaa lukion aamiaisella tai välipalalla tarjottavan tuotevalikoiman, jota oppilaitoksessa noudatetaan.

Lukioruokailuun on yleensä varattu 30 minuuttia tai jopa enemmän aikaa. Keskimääräistä pitemmän ajan käyttäminen ruokailuun viestii lukion arvoista, ruokailuhetken arvostuksesta ja myös pyrkimisestä hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden edistämiseen. Lyhytaikainen ruokailu johtaa vain nopeaan ahmimiseen eikä vatsalaukku ehdi reagoida kylläisyyteen. Opiskelijoiden ateriointiin käyttämää aikaa ei lukiokoulutuksen yhteydessä kysytty lainkaan. Palautteiden mukaan keskimääräisten ateria-aikojen arviointi koettiin perusopetuksen kouluissa vaikeaksi.

Lukioiden ruokailun järjestelyjen laatua kuvaavat puutteet olivat jokseenkin satunnaisia ja liittyivät enimmäkseen ruoan riittävyteen ja laadullisiin puutteisiin sekä erityisruokavalioiden tarjontaan. Koulutuksen järjestäjän tulisi jatkossakin osoittaa riittävät resurssit ja myös laatuvaatimukset oppilaitosruokailuun.

Ruokapalveluja kilpailutettaessa ja sopimuksia tehtäessä tulisi valintakriteereiksi asettaa ravitsemuksellista laatua ja maittavuutta määrittävät tekijät ja painottaa niitä vähintään yhtä paljon kuin taloudellisia tekijöitä. Opiskelijaruokailuun sijoittaminen on kannattavaa investointia tulevaisuuteen ja oppimiseen. Lapsuudessa ja nuoruudessa opitut ja ylläpidetyt hyvät ruokailutottumukset ennaltaehkäisevät monia terveysongelmia myöhemmällä iällä.

Nuoret saattavat syödä opiskelijalounaansa kiireessä, jolloin he syövät liian vähän tai paljon taikka yksipuolisesti sekä korvaavat aterioita epäterveellisillä välipaloilla. Tämän vuoksi myös ruokailutilanteen kehittämiseen ja laatuun tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Laatuun vaikuttavat monet oppilaitoksen toimintakulttuuriin liittyvät tekijät, kuten ruokailujen porrastaminen, jonottaminen ruokailuun, ruokailutilan viihtyisyys ja meluttomuus sekä ruoan tarjollepano. Pitkien opiskelupäivien tai epätarkoituksenmukaisten ateriävälien takia opiskelijoilla on iltpäivällä nälkä, johon vastataan epäterveellisillä vaih-

toehdoilla, varsinkin, jos terveellisiä vaihtoehtoja ei ole tarjolla. Oppilaitoksissa tulisi nykyistä kattavammin mahdollistaa terveellinen välipala lounaan täydentäjäksi.

Opiskelijoiden mielipiteitä ruokailujärjestelyistä tulisi kerätä säännöllisesti ja parhaita ideoita pyrkiä toteuttamaan ja kehittämään. Tärkeää on, että nuorille annetaan mahdollisuus oppia osaltaan ymmärtämään ruokailun, ateriaritmin ja yhdessäolon merkitystä ja tarkoitusta. Lukion toiminnan ohella myös kotien roolia tulee vahvistaa ja tukea. Vanhempien tulisi osaltaan ohjata nuoria hyödyntämään opiskelijaruuan ja terveellisen aamiaisen tai välipalan mahdollisuus ja muistuttaa nuoria kokonaisen opiskelija-aterian syömisen tärkeydestä ja merkityksestä. Kotien on myös tiedostettava, että lukioruoka kattaa vain osan koko päivän ravinnon saannista ja että sen tarkoituksena on täydentää kodeissa tapahtuvaa ruokailua.

Hyvin suunnitellut, oikein ajoitetut ja maistuvat ateriat tukevat lukio-opiskelijan hyvinvointia ja vahvistavat terveyttä edistäviä ruokailutottumuksia. Ne antavat lukiolaiselle energiaa, jota hän tarvitsee jaksakseen opiskella ja säilyttää työvireytensä koko koulutyöpäivän, sillä nälkäisenä on vaikeaa keskittyä opiskeluun. Ruokailutilanne on tärkeä vuorovaikutuksellinen ja yhteisöllisyyttä vahvistava tapahtuma, jonka tehtävänä on myös virkistää ja rytmittää päivittäistä opiskelutyötä. Ruokailu lukiossa valmentaa myös tulevaan jatko-opiskelu- ja työhyvinvointiin. Säännöllisesti ajoitettu ja oikein mitoitettu ateriointi totuttaa ja vakiinnuttaa päivän tarkoituksenmukaiseen työrytmiin tauottamalla luontevin väliajoin työskentelyjaksoja.

Lähteet

Lukioasetus 810/1998.

Lukiolaki 629/1998.

Lintukangas S, Manninen M, Mikkola-Montonen A, Palojoki P, Partanen M & Partanen R. 2007. Kouluruokailun käsikirja – Laatuveäitä koulutyöhön. Opetushallitus 2007.

Opetushallitus & Kansanterveyslaitos 2007. Makeiset ja virvoitusjuomat kouluissa ja oppilaitoksissa. Tiedote 11/2007. Muistio.

Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J. & Peltonen H. (toim.). 2007. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – peruseräraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus, Stakes 2007.

Stakes. Vuoden 2008 Kouluterveyskyselyn tulokset <http://info.stakes.fi/kouluterveys/tulokset/koko2008lukio.pdf>

Valtion ravitsemusneuvottelukunta. 2008. Kouluruokailusuositus.

KIUSAAMINEN, VÄKIVALTA JA HÄIRINTÄ

Heidi Peltonen

JOHDANTO

Opiskelijoilla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Koulutuksen järjestäjän tulee laatia suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Koulutuksen järjestäjällä on myös velvollisuus toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista. Opetushallitus on antanut opetussuunnitelman perusteiden opiskelijahuollon osiossa määräykset tämän suunnitelman laatimisesta. Koulutuksen järjestäjän tulee lisäksi hyväksyä järjestyssäännöt ja antaa oppilaitoksen sisäistä järjestystä ja turvallisuutta edistävät järjestysmääräykset. (Laki lukiolaista annetun lain muuttamisesta 478/2003, Opetushallitus 2003).

Sosiaali- ja terveysministeriön opas ohjaa ja tukee opiskeluterveydenhuollon toimintaa osana opiskelijahuoltoa. Oppaassa korostetaan oppilaitoksen hyvinvointiohjelman merkitystä turvallisen oppimisympäristön toimintakulttuuria kehitettäessä. Opiskelijoiden ja opiskelijajärjestöjen kanssa tulee käydä jatkuvaa keskustelua myös opiskeluyhteisön ongelmiin liittyvistä kysymyksistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2006.)

Opetussuunnitelman perusteissa korostetaan yhteistä sopimista sekä syrjäytymistä ehkäisevästä toiminnasta että opiskeluterveydenhuollon ja psykososiaalisen tuen asiantuntijapalveluiden järjestämisestä. Opiskelijahuoltohenkilöstön tehtävänä on sovittaa yhteen ja kehittää opetussuunnitelman mukaista opiskelijahuoltoa ja opiskelijahuollon palveluita.

Nuorten välinen tai heihin kohdistuva väkivalta ja sen ehkäisy on ollut lähiuosina erityisen ajankohtainen aihe. Vuoden 2008 Kouluterveyskyselyssä kysyttiin uhkaavaa käyttäytymistä tai tappelua koskevia tietoja yleensä, joten ne eivät kuvaa tilannetta oppilaitoksessa. Fyysistä uhkaa viimeisen vuoden aikana oli kokenut joka kuudes lukiolainen, keskimäärin joka viides yläluokkalainen ja ammattiin opiskeleva. Pojat ovat kokeneet fyysistä uhkaa tyttöjä yleisemmin. Pojista 12 % ja tytöistä 6 % vastasi, että hänen kimppuunsa oli käyty fyysisesti kuluneen 12 kuukauden aikana. (Kouluterveys 2008.)

Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien jälkeen oppilaitoksiin on kohdistunut paljon sekä suoria että epäsuoria uhkauksia. Jokelan koulusurmia tutkinut tutkintalautakunta antoi helmikuussa 2009 valmistuneessa raportissaan suosituksia muun muassa kiusaamisen ja väkivallan ehkäisemiseksi, opiskelija-huollon yhteistyön sekä uhkatilanteisiin liittyvien ohjeistuksien kehittämiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa. (Oikeusministeriö 2009.)

Tässä kyselyssä koulutuksen järjestäjiltä tiedusteltiin kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän esiintyvyyttä ja eri häiriöiden tai ongelmatilanteiden seuranta. Kiusaaminen-käsite oli kyselylomakkeessa määritelty. Kiusaamisella tarkoitettiin tilanteita, joissa yksi tai useampi opiskelija on toistavasti jonkun tai joidenkin opiskelijatovereiden kielteisen toiminnan (fyysisen aggressiivisuuden, uhkailun, kiristämisen, pilkkaamisen ja nimittelyn, tavaroiden ottamisen, piilottamisen tai tuhoamisen, netissä tapahtuvan kiusaamisen, syrjinnän ja hyljeksimisen tms.) kohteena.

Häirintä-käsitettä ei kysymyslomakkeessa oltu määritelty. Häirintä käsitteenä on laaja. Se kohdistuu toisen henkilökohtaiseen persoonaan kuten luonteenpiirteisiin, ulkonäköön, perhesuhteisiin tai sukupuoleen. Häirinnällä tarkoitetaan myös seksuaalista häirintää, joka voi olla yksipuolista ja ei-toivottua seksuaalissävytteistä käyttäytymistä, joka tuntuu kohteen mielestä vastenmieliseltä. Sukupuolinen häirintä loukkaa ihmisen itsemääräämisoikeutta. Se voi tulla esiin seksuaalisväritteisinä eleinä, nimittelynä, puheina, vihjauksina ja ehdotuksina. Se voi olla myös kirjallista eli kuvien esittelyä tai sähköpostiviestejä. Häirintään voi kuulua myös fyysistä koskettelua, lähentelyä ja jopa väkivaltaa tai sitä toteutetaan huumorin varjolla. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2006.)

TULOKSET

Lähes joka toisella (42 %) lukiolla oli yhteisesti kirjatut ohjeet kiusaamisen yleisyyden selvittämisestä ja seurannasta. Ohjeet kiusaamistapauksiin puuttumisesta ja niiden seurannasta olivat selvästi yleisempiä (62 %). Joka toisessa lukiossa oli kirjatut ohjeet kiusaamisen käsittelystä opiskelijoiden kanssa, mutta vain vajaassa kolmanneksessa (29 %) kiusaamistapausten kirjaamisesta ja tilastoimisesta. (Taulukko 40.)

Taulukko 40. Kiusaamista koskevat yhteiset kirjatut ohjeet. Kyllä -vastanneiden osuus prosentteina koko aineistossa läänin, kuntaryhmittymisen ja opiskelijamäärän mukaan (N=363–368).

	Ohjeet yleisyyden selvittämistä ja seurannasta	Ohjeet puuttumisesta ja seurannasta	Ohjeet kirjaamisesta ja tilastoinnista	Ohjeet käsitteystä opiskelijoiden kanssa
KOKO AINEISTO	42	62	29	49
LÄÄNI				
Etelä-Suomi	43	58	25	43
Länsi-Suomi	47	72	34	57
Itä-Suomi	37	56	32	48
Oulu	32	56	26	44
Lappi	35	39	11	44
KUNTARYHMITYS				
Suuri kaupunki (yli 50 000)	48	68	32	56
Kaupunkimainen	42	67	30	46
Taaajamatyyppinen	37	62	26	46
Maaseutumainen	39	54	28	47
OPIKELIJAMÄÄRÄ				
-99	38	53	27	49
100–199	46	61	24	47
200–399	45	69	36	55
400–	38	62	30	42

Lukoilta kysyttiin, millä menetelmillä seurattiin suunnitelmallisesti kiusaamisen yleisyyttä lukuvuonna 2007–2008. Eniten tietoa kiusaamisen yleisyydestä saatiin opiskelijan ja henkilökuntaan kuuluvan välisissä keskusteluissa (72 %) ja opiskeluterveydenhuollon tarkastuksissa (66 %). Toistuvia oppilaitoskyselyjä käytti tietolähteenä 32 % ja kaikkien tapausten tilastoimista 24 % lukioista. Toistuvia oppilaitoskyselyjä ja opiskeluterveydenhuollon tarkastuksia hyödynnettiin sitä enemmän mitä suurempi lukio oli kyseessä. (Taulukko 41.)

Taulukko 41. Kiusaamisen yleisyyttä suunnitelmallisesti seuranneiden lukioiden %- osuudet koko aineistossa läänin, kuntaryhmituksen ja opiskelijamäärän mukaan (N=357-362).

	Toistuvilla oppilaitoskyselyillä	Opiskelu-terveydenhuollon tarkastuksissa	Opiskelijan ja henkilökuntaan kuuluvan välisissä keskusteluissa	Kirjaamalla ja tilastoimalla kaikki havaitut tapaukset	Muulla tavoin
KOKO AINEISTO	32	66	72	24	18
LÄÄNI					
Etelä-Suomi	31	72	77	23	18
Länsi-Suomi	37	68	72	31	21
Itä-Suomi	31	62	68	22	9
Oulu	20	56	67	13	18
Lappi	16	61	50	6	21
KUNTARYHMITYS					
Suuri kaupunki (yli 50 000)	41	76	82	28	20
Kaupunkimainen	34	67	69	20	15
Taajamatyypinen	31	60	68	22	23
Maaseutumainen	22	62	65	23	14
OPISKELIJAMÄÄRÄ					
-99	19	54	63	21	11
100-199	27	61	65	20	27
200-399	44	71	76	27	16
400-	34	83	83	27	15

Vain joka kolmas (32 %) lukio ilmoitti kirjattujen kiusaamistapausten lukumäärän. Tapaukset olivat näidenkin keskuudessa harvinaisia. Vain joka neljännessä tapauksia oli ollut 0,4 tai enemmän 100 opiskelijaa kohti. Kun tietoja saatiin vain näin pienestä määrästä oppilaitoksia, on varsin epävarmaa tehdä päätelmiä opiskelijamäärään suhteutettujen tapausten yhteydestä taustamuuttujiin.

Yleisimmät kirjallista selvitystä vaativia häiriötekijöitä lukioissa olivat ilkivalta ja varkaudet. Toiseen opiskelijaan tai koulun henkilöstöön kohdistuvaa väkivallan uhkaa oli ilmoittanut 4 % lukioista. Kriisiapua vaativia tilanteita oli ollut kolmanneksessa oppilaitoksia. Kirjalliseen selvittelyyn johtaneita sukupuolista häirintää koskevia ongelmatilanteita oli kuvannut vain pari prosenttia oppilaitoksista. (Taulukko 42.)

Kyselyyn vastanneista lukioista 6 % ilmoitti kuluneen lukuvuoden aikana tapahtuneesta pommiuhkauksesta tai muusta vastaavasta uhasta. Lukioista 2 % vastasi lukuvuoden aikana tapahtuneen häiriötilanteen, jossa kyseessä oli jonkinlaisella aseella (puukko tms.) tapahtunut uhkaus. (Taulukko 42.)

Taulukko 42. Kirjattuun selvittelyyn johtaneita häiriöitä tai ongelmatilanteita lukuvuoden 2007–2008 aikana, %-osuus lukioista.

	Ei tietoa	Ei lainkaan	Kyllä		Yhteensä % (N)
			Lukumäärä ei tiedossa	Lukumäärä tiedossa	
Fyysinen väkivalta	7	89	2	2	100 (368)
Ilkivalta	10	69	13	9	100 (366)
Opiskelija uhannut väkivallalla toista opiskelijaa	19	76	1	4	100 (366)
Opiskelija uhannut väkivallalla henkilöstöä	19	75	4	2	100 (366)
Opiskelija vahingoittanut henkilöstöä	4	96	0	0	100 (368)
Sukupuolinen häirintä	24	72	2	2	100 (366)
Varkaudet, näpistely	14	65	10	12	100 (363)
Aseelle uhkaaminen/vahingoittaminen lukiossa	4	95	1	1	100 (368)
Hyökkäävästi/häiritsevästi käyttäytyvä ulkopuolinen henkilö lukiossa	5	89	2	4	100 (367)
Kriisiapua vaativa tilanne	3	67	8	22	100 (367)
Pommiuhkaus tai vastaava	3	90	1	5	100 (368)

POHDINTA

Yhteisön toimintakulttuuri määrittelee tavan, jolla kiusaamiseen, väkivaltaan tai häirintään liittyvin asioihin suhtaudutaan, miten niistä puhutaan ja miten niihin puututaan. Yhteisö voi viestiä kantaansa vastaamalla siitä, että tavoitteiden mukaiset väkivallan ehkäisyn toimintamallit on laadittu ja niitä noudatetaan yhdessä sovittujen periaatteiden mukaan. Yhteisten toimintamallien

puute viestii, että yhteisössä ei ole vakavaa kiinnostusta kiusaamisen, väkivallan tai häirinnän vähentämiseen.

Avoimet uhkatilanteet ja fyysinen väkivalta ovat usein helpommin todettavissa, kuin jatkuva kiusaaminen tai sukupuolinen häirintä. Viimeksi mainitut jäävät usein havaitsematta jääden vain kohteena olevan henkilön ja hänen lähiympäristönsä tiedoksi. Siksi on tärkeää, että oppilaitoksessa pyritään avoimesti puhumaan ja tiedottamaan henkisen ja fyysisen väkivallan erilaisista ilmenemismuodoista ja siitä, miten niihin tulee puuttua. Opiskeluyhteisön lisäksi opiskeluterveydenhuollon rooli on merkittävä sekä väkivallan eri muotojen havaitsemisessa että sitä kokeneen henkilön tukemisessa ja auttamisessa.

Ongelmatilanteiden moninaisuus ja erilaisuus edellyttää selkeiden yhdessä sovittujen ja kirjattujen toimintamallien olemassaoloa, mutta myös ongelmien yleisyyden ja toimintamallien toimivuuden seuranta.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan lukioissa on jo vuodesta 2003 lähtien ollut velvoitteet laatia kirjalliset ohjeet ja toimintamallit kiusaamisen ehkäisemiseksi, siihen puuttumiseksi sekä seuraamiseksi. Vaikka opetussuunnitelman perusteet edellyttävät, että oppilaitoksella on yhteinen kirjattu toimintamalli erilaisten häiriö- ja ongelmatilanteiden varalta, joka toiselta lukiolta tällainen puuttui. Huolestuttavaa on myös se, että vain vajaa puolet lukioista sovelsi kiusaamisen yleisyyden selvittämisessä ja seurannassa yhteisesti kirjattuja ohjeita. Kirjallisilla, kaikkien tiedossa olevilla toimintaohjeilla, joiden noudattamiseen sitoudutaan, on sekä ongelmia ennaltaehkäisevä merkitys että keskinäistä luottamusta lisäävä vaikutus. Myös suunnitelmallinen kiusaamisen yleisyyden seuranta oli vaihtelevaa. Kolmannes lukioista ilmoitti kuitenkin seuraavansa kiusaamisen yleisyyttä toistuvilla oppilaitoskyselyillä ja 72 % opiskelijan ja henkilökunnan välisissä keskusteluissa.

Häiriöitä ja ongelmatilanteita koskevassa kysymyksessä haluttiin tietoa kirjalliseen selvitykseen johtaneista tilanteista. Oppilaitokset olivat vastanneet kysymykseen hyvin. Lukioilta ei kuitenkaan tarkemmin kysytty, millaisesta kirjautumisesta oli kyse. Kyseessä on voinut olla rehtorin, opiskelijahuoltoryhmään kuuluvan henkilön tai yhteistyössä esim. poliisin kanssa laadittu selvitys.

Tieto tapausten yleisyydestä puuttui yleisimmin seksuaalisesta häirinnästä, henkilöstöä tai toista opiskelijaa koskevasta uhkailusta, oppilaitoksen ulkopuolisen henkilön aiheuttamasta häirinnästä ja varkauksista. Tämä voi johtua siitä, että tapauksia ei ole suunnitelmallisesti kirjattu tai tieto niistä ei välity oppilaitoksen johdolle. Kolmas mahdollisuus on, että yksittäiset tapaukset ovat tiedossa, mutta niistä ei koota koko oppilaitoksen tilannetta kuvaavaa

tilastoa. Häirintätilanteita saatetaan käydä läpi vain kahdenkeskisissä keskusteluissa eivätkä ne siten tule muiden tietoon. Tästä saattaa johtua, että neljännes oppilaitoksista vastasi tähän kysymykseen ”ei tietoa”.

Tulokset osoittavat, että oppilaitoksen arjessa joudutaan käsittelemään hyvin erilaisia ongelma- ja häiriötilanteita. Ongelmatilanteiden ja erityisesti vakavien häiriöiden käsittely ja selvittely edellyttää monenlaista moniammatillista yhteistyötä sekä häiriön aiheuttajan että sen kohteena olevien osalta. Erilaiset ongelmatilanteet edellyttävät myös toisistaan osin poikkeavia tukimuotoja. Osaan ongelmatilanteista joudutaan vastaamaan sekä kurinpidollisesti että opiskelijahuollossa.

Vastanneista lukioista viidenneksessä oli ollut tilanteita, jotka olivat vaatineet kriisiapua. Vaikka vakavia väkivaltaa tai sen uhkaa koskevat luvut ovat pieniä, yhdenkin tapauksen heijastusvaikutus voi olla suuri, kun kyse on koko lukioyhteisön turvallisuutta koskevasta vakavasta uhasta, jonka laukaisemiseksi joudutaan toimimaan suuren paineen alla. Uhkatilanne voi vaikuttaa voimakkaasti koko yhteisöön ja yksittäisiin sitä lähinnä oleviin henkilöihin. Oppilaitoksen toimintakyvyn palauttaminen ja ylläpitäminen edellyttää hyvää yhteistyöverkostoa myös poliisin ja kriisityön asiantuntijoiden kanssa.

Oppimisympäristön turvallisuuden edistämässä opiskelijoiden osallistuminen on tärkeä lähtökohta. Väkivallan ja muiden häiriötilanteiden ehkäisyn ja niihin puuttumisen kehittäminen ja seuranta edellyttää koko oppilaitoksen henkilöstöltä sitoutumista noudattamaan yhdessä sovittuja sääntöjä. Kaikkien opiskelijahuoltoon osallistuvien ja myös yhteistyökumppaneiden tulee olla mukana tässä kehittämistyössä. Keskinäinen tiedonvaihto, työnjako tukitoimien järjestämisessä ja niiden seurannassa tulee olla selkeästi sovittu. Yhdessä laaditut toimintamallit ja niiden mukaan toimiminen on myös tärkeää opiskelijoiden oikeusturvan näkökulmasta, oli sitten kyseessä rikkeen tekijä tai sen uhri.

Opetushallitus on käynnistänyt yhteistyössä Opekon, Opetusalan koulutuskeskus, kanssa turvallisuuden edistämistä ja kriisitilanteisiin varautumista koskevan koulutuskokonaisuuden, jonka tavoitteena on kehittää sekä opiskelijahuollon että oppilaitosten pelastussuunnitelman ohjeita äkillisten väkivalta- ja uhkatilanteiden varalle. Sisäasiainministeriön (2009) asettaman Oppilaitosten turvallisuustyöryhmän tehtävänä on elokuun 2009 loppuun mennessä valmistella ehdotukset kansallisiksi ohjeiksi oppilaitoksille, poliisille ja pelastusviranomaisille toiminnasta oppilaitoksiin kohdistuvissa uhkaustilanteissa ja uhkaustilanteiden käsittelystä oppilaitoksen sisällä sekä vanhempien kanssa.

Lähivuosien vakavat väkivaltilanteet ja niiden heijastusvaikutukset kouluissa ja oppilaitoksissa ovat vaatineet oppilaitoksilta paljon työtä henkilöstön ja opiskelijoiden turvallisuuden tunteen ylläpitämiseksi ja palauttamiseksi. Väkivallan ehkäisyyn liittyvä työ ei voi olla luonteeltaan yksinomaan reaktiivista, yksittäiseen tilanteeseen vastaamista. Kaikissa lukiossa tärkeä haaste on lievempien häiriötilanteiden rinnalla erityisesti kehittää laajassa yhteistyössä kriisitilanteiden ehkäisyn ja hallinnan osaamista.

Lähteet

Kouluterveyskysely 2008. Kouluterveyskyselyn 2008 taulukot. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2008/rikkeet08.htm>.

Laki lukiolain muuttamisesta 478/2003.

Oikeusministeriö. 2009. Jokelan koulusurmat 7.11.2007. Tutkintalautakunnan raportti. Oikeusministeriön julkaisu 2009:2.

Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Määräys 33/011/2003.

Sisäasiainministeriö. 2009. Oppilaitosten turvallisuuden työryhmä. Sisäasiainministeriön työryhmän asettamispäätös 141:00/2008.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Opiskelijaterveydenhuollon opas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:12. Yliopistopaino. Helsinki.

KURINPITO JA OJENTAMINEN

Heidi Peltonen ja Pia Kalkkinen

JOHDANTO

Lukiolain (629/1998) mukaan opiskelijan on suoritettava tehtävänsä tunnollisesti ja käyttäytyä asiallisesti (25§). Opiskelijahuoltoa ja kurinpitosäännöksiä tarkennettiin Laissa lukiolain muuttamisesta vuonna 2003 (478/2003). Tarkennuksessa selkeytettiin rehtorin ja opettajan toimivaltuuksia. Kun opiskelija rikkoo järjestystä, harjoittaa opinnoissaan vilppiä tai käyttäytyy muuten epäasiallisesti, voidaan kurinpidollisesti rangaista (26 §). Näitä rangaistuksia ovat 1) kirjallinen varoitus ja 2) erottaminen oppilaitoksesta enintään yhdeksi vuodeksi sekä 3) erottaminen asuntolasta.

Opiskelijalle, joka häiritsee opetusta tai muuten rikkoo järjestystä taikka menettelee vilpillisesti, voidaan antaa kirjallinen varoitus. Jos rikkomus on vakava tai jos opiskelija jatkaa edellä tarkoitettua epäasiallista käyttäytymistä kirjallisen varoituksen saatuaan, hänet voidaan erottaa oppilaitoksesta määräajaksi, enintään yhdeksi vuodeksi sekä erottaa asuntolasta määräajaksi tai opintojen jäljellä olevaksi ajaksi.

Varsinaisten kurinpitorangaistusten lisäksi lukiolaissa todetaan, että opetusta häiritsevä opiskelija voidaan määrätä poistumaan jäljellä olevan oppitunnin ajaksi luokkahuoneesta tai muusta tilasta, jossa opetusta annetaan, taikka oppilaitoksen järjestämästä tilaisuudesta. Opiskelijan osallistuminen opetukseen voidaan evätä enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi, jos on olemassa vaara, että toisen opiskelijan tai oppilaitoksessa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii opiskelijan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi taikka opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti opiskelijan häiritsevän käyttäytymisen vuoksi.

Rehtorilla ja opettajalla on oikeus poistaa luokkahuoneesta tai muusta opetustilasta taikka oppilaitoksen tilaisuudesta opiskelija, joka ei noudata 26 §:n 2 momentissa tarkoitettua poistumismääräystä. Rehtorilla ja opettajalla on myös oikeus poistaa oppilaitoksen alueelta opiskelija, joka ei poistu saatuaan tiedon 26 §:n 3 momentissa tarkoitettua opetuksen epäamisestä.

Oppilaitoksilta on lääninhallituksen peruspalvelujen arvioinnissa kysytty kurinpitorangaistusten (kirjallinen varoitus, opiskelijan määräaikainen erottaminen) lukumääriä lukuvuoden 2001–2002 aikana. Etelä-Suomen läänin lukioissa kirjallisia varoituksia oli annettu 25 prosentissa kysymykseen vastanneista lukioista. Opiskelijan erottamista määräajaksi ei lukioissa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta oltu käytetty kurinpitorangaistuksena. (Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 2003, 17)

Kyselyssä oppilaitoksia pyydettiin vastaamaan, onko oppilaitoksessa seurattu ja tilastoitu millaisia kurinpitotoimenpiteitä ja missä määrin niitä esiintyi lukuvuoden 2007–2008 aikana.

TULOKSET

Lähes joka kolmannella (29 %) lukiolla ei ollut tietoa opiskelijoiden opetustilasta poistamisista. Joka toinen vastasi, että tällaisia tapauksia ei ole ollut lainkaan. Tapausten lukumäärät olivat niin pieniä, että niiden tarkempi analysoiminen ei ole mahdollista.

Tieto kurinpitotoimenpiteistä saatiin lähes kaikista lukioista. Tosin noin joka kymmenes ilmoitti, ettei heillä ollut tietoa opetukseen osallistumisen epäamistapauksista. Muissa kurinpitorangaistuksissa näin vastasi vain muutama prosentti. Suuri enemmistö lukioista ei ollut lainkaan käyttänyt kurinpitorangeistuksia. Myös kurinpitorangaistuksia ilmoitettiin niin vähän, että aiheiston yksityiskohtaisempi tarkastelu ei ole perusteltua. (Taulukko 43.)

Taulukko 43. Opiskelutilasta poistamisen ja kurinpitotoimenpiteiden tilastoseuranta lukuvuoden 2007-2008 aikana. Lukioiden jakauma prosentteina.

Kurinpitotoimenpide	Ei tietoa	Ei lainkaan	Kyllä	
			Lukumäärä ei tiedossa	Lukumäärä tiedossa
Opiskelutilasta poistaminen	29	50	4	17
Kirjallinen varoitus	2	78	1	19
Opetukseen osallistumisen epäminen	11	79	2	7
Määräaikainen erottaminen	2	98	0	0

POHDINTA

Tulosten mukaan lukioissa kurinpitotoimenpiteitä on käytetty harvoin. Oppilaitoksilla on velvollisuus antaa kirjallinen selvitys ennen opiskelijan määräraikaista erottamista oppilaitoksesta, opiskelija-asuntolasta erottamista ja kirjallisen varoituksen antamista, sekä yksilöitävä rangaistukseen syynä oleva teko ja kuultava opiskelijaa. Mikäli opiskelija erotetaan oppilaitoksesta tai opiskelija-asuntolasta on kuultava myös opiskelijan huoltajaa. Lisäksi rangaistuksista ja opiskeluoikeuden menettämisestä tulee antaa kirjallinen päätös.

Kyselyssä ei tiedusteltu oliko oppilaitoksessa menetelty vaadittavalla tavalla. Tulosten mukaan näyttää siltä, että oppilaitokset muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tilastoivat laissa määritellyt kurinpitotoimenpiteet, joista on annettava kirjallinen selvitys. Sen sijaan opiskelutilasta poistamista tilastoidaan harvemmin. Nämä saattavat siten jäädä vain yksittäisten opettajien tietoon.

Lähteet

Etelä-Suomen lääninhallituksen 2003. Opiskelijahuolto ja oppimisympäristön turvallisuus toisen asteen oppilaitoksissa 2001–2002.

Laki lukiolain muuttamisesta 478/2003.

Lukiolaki 629/1998.

TAPATURMAT JA ONNETTOMUUDET

Jaana Markkula, Erkki Öörni, Anne Lounamaa ja Mirka Råback

JOHDANTO

On todettu, että yksi oppilaiden koulutyytyväisyyttä parhaiten ennustavia tekijöitä on se, että he kokevat olonsa turvalliseksi koulussa (Samdal ym. 1998). Turvallisuuden tunne muodostuu paitsi fyysisen, myös psyykkisen ja sosiaalisen turvallisuuden vuorovaikutuksesta (Sulander & Romppanen 2007). Hyvät työ- ja opiskeluolosuhteet luovat perustan koko opiskeluyhteisön hyvinvoinnille, työ- ja opiskelukyvyille sekä tulokselliselle oppimiselle. Tapaturmat osaltaan horjuttavat kokemusta opiskeluympäristön turvallisuudesta.

Opiskelijoille on turvattu oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön lukiolaila (629/1998, 21§). Koulutuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma, jossa määritellään toiminta opiskeluyhteisön terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi sekä menettelytavat ongelma-, onnettomuus- ja kriisitilanteissa. Myös järjestyssäännöt tähtäävät terveellisten ja turvallisten olojen varmistamiseen opiskeluyhteisössä. Opiskelijahuollon tavoitteena on tukea yksilöä ja yhteisöä fyysisistä ja psyykkistä turvallisuutta ja hyvinvointia uhkaavissa tilanteissa. (Opetushallitus 2003.)

Tarkkaa tietoa lukiossa sattuvista tapaturmista ei Suomessa ole saatavilla. Kouluterveyskyselyn mukaan vuosina 2007 ja 2008 lukion 1. ja 2. vuosikurssien opiskelijoista 8 % ilmoitti joutuneensa lukuvuoden aikana terveydenhoitajan tai lääkärin vastaanotolla käyntiä vaatineeseen tapaturmaan lukiossa tai koulumatkalla. Tilastokeskuksen koulutustilastojen (2008) mukaan vuonna 2007 Suomessa oli 115 210 lukiolaista. Vuosittain siis arviolta noin 9200 lukiolaista joutuu vähintään kerran tapaturmaan lukiossa tai koulumatkalla. Kouluterveyskyselyn tietojen mukaan lukiolaisten tapaturmat sattuivat tavallisimmin liikuntatunnilla, jota seurasivat koulumatkat. Lukiolaisista 6 % katsoi lukionsa tapaturmavaaran haittaavan koulutyöskentelyään vähintäänkin melko paljon. Tapaturmat ovat lukioissa kuitenkin harvinaisempia kuin peruskoulun yläluokilla, joilla noin joka neljäs 8.- ja 9.-luokkainen joutuu lukuvuosittain vähintään yhteen koulutapaturmaan.

Lukion opetussuunnitelmien perusteissa (2003) yhdeksi aihekokonaisuudeksi on nostettu ”Hyvinvointi ja turvallisuus”, jonka tulisi näkyä lukioiden toimintakulttuurissa ja opetuksessa oppiainerajat ylittäen. Opiskelijaa tulisi kannustaa toimimaan hyvinvoinnin ja turvallisuuden puolesta arjessa ja kriiseissä

niin perheen, lähiyhteisön kuin yhteiskunnankin jäsenenä. Turvallisuuteen liittyvä opetus on siis käytännössä integroituna eri oppiaineisiin. Opetussuunnitelmien perusteissa esimerkiksi terveystiedon ja liikunnan opetukseen on kirjattu tapaturmien ehkäisyyn liittyviä sisältöjä (mm. vesipelastustaidot, työturvallisuus, turvallisuus kotona ja vapaa-aikana). (Opetushallitus 2003).

Turvallisuusasioiden opetusta lukioissa ei ole kattavasti tutkittu. Työturvallisuuskoulutuksen osalta on selvitetty, että lukion opettajat käyttävät keskimäärin tunnin lukuvuodessa työturvallisuusasioiden opetukseen. Opettajien mielestä tärkeimmät opettavat asiat liittyvät tapaturmien torjuntaan, henkiin elämään työssä, kemikaalien käyttöturvallisuuteen sekä henkilön suojaamiseen. (Palukka & Salminen 2003).

TULOKSET

Tapaturmien ja onnettomuuksien osalta Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen -tutkimuksessa selvitettiin tapaturmien seuranta-aktiivisuutta, lääkärin tai hammaslääkärin hoitoa vaatineiden tapaturmien ilmaantuvuutta sekä erilaisten turvallisuutta ja ergonomiaa käsittelevien koulutusten järjestämistä opiskelijoille. Lisäksi kartoitettiin, löytyykö lukioista kirjallisia toimintaohjeita tapaturmien ja onnettomuuksien varalta sekä milloin lukion viimeksi pelastussuunnitelma on päivitetty ja opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arviointi tehty.

Suunnitelmallisimmin lukiot seurasivat liikuntatunneilla sattuneita tapaturmia (59 %) (ks. taulukko 44). Lukiorakennuksessa sattuneita tapaturmia seurattiin suunnitelmallisesti puolessa lukioista (50 %) ja lukion ulkoalueilla sattuneita tapaturmia hieman tätä harvemmin (45 %). Heikoimmin lukiot seurasivat koulumatkoilla sattuvia tapaturmia. Lukioista reilu kolmannes (n=129) seurasi tapaturmia suunnitelmallisesti niin lukiorakennuksessa, ulkoalueilla, liikuntatunnilla kuin koulumatkallakin. Tavallista oli, ettei tapaturmia seurattu suunnitelmallisesti miltään osin: jopa 41 % lukioista ilmoitti, ettei suunnitelmallista seuranta ollut lainkaan. Tapaturmien suunnitelmallinen seuranta näyttäisi olevan lukioissa vähäisempää kuin peruskouluissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa (Tiirikainen ym. 2007, Markkula ym. 2008, Markkula ym. 2009).

Oulun läänissä lukioiden tapaturmien seuranta oli muita läänejä kattavampaa: erityisesti sisä- ja ulkotiloissa sekä koulumatkoilla sattuneita tapaturmia seurattiin aktiivisemmin (ks. taulukko 44). Lapin läänissä lukiorakennuksessa sattuneita tapaturmia seurattiin yhtä aktiivisesti kuin Oulun läänissä. Liikuntatuntien tapaturmien seurannassa ei ollut lääneittäin suuria eroja: 56–61

% lukioista ilmoitti seuraavansa niitä. Opiskelijamäärät ovat myös lukioissa yhteydessä tapaturmien seurannan suunnitelmallisuuteen: yli 400 opiskelijan lukiot seurasivat eri tilanteissa sattuvia tapaturmia pienempiä lukioita aktiivisemmin.

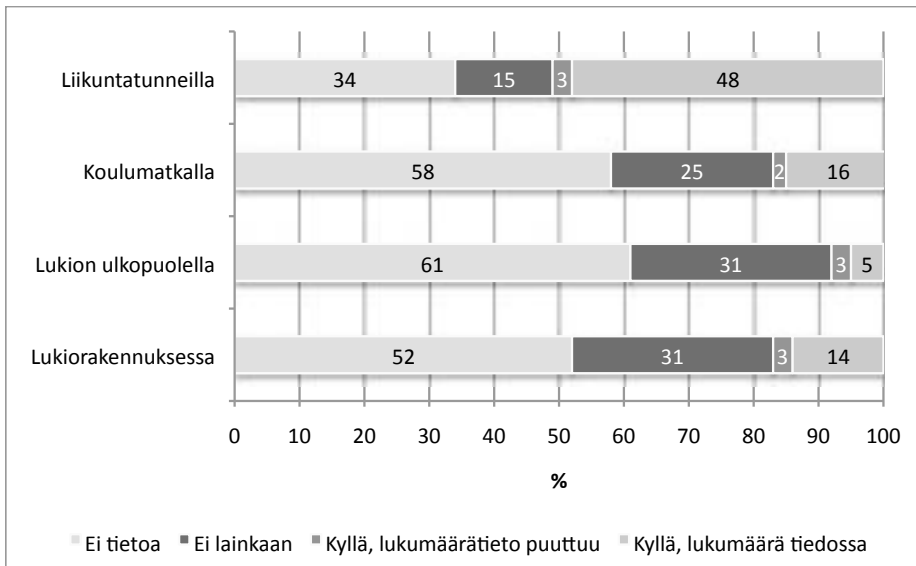
Taulukko 44. Tapaturmien lukumäärää suunnitelmallisesti seuraavien lukioiden osuudet (%) koko aineistossa sekä läänin, kuntaryhmytyksen ja opiskelijamäärän mukaan.

	Lukiorakennuksessa n=355	Lukion ulko- alueilla n=353	Koulu- matkalla n=353	Liikunta- tunnilla n=358	Kaikilla neljällä osa-alueella n=360
KOKO AINEISTO	50	45	41	59	36
LÄÄNI					
Etelä-Suomi	48	45	38	56	36
Länsi-Suomi	49	43	40	61	34
Itä-Suomi	53	43	35	58	30
Oulu	56	58	56	58	49
Lappi	56	47	41	61	39
KUNTARYHMITYS					
Suuri kaupunki (yli 50 000)	49	47	44	58	40
Kaupunkimainen	48	45	38	56	32
Taajamatyyppinen	49	42	37	58	32
Maaseutumainen	54	47	41	61	36
OPISKELIJAMÄÄRÄ					
-99	51	45	41	56	39
100-199	47	39	37	57	30
200-399	50	47	42	57	38
400-	57	55	45	69	42

Kysyttäessä tarkemmin lukioissa sattuvien hammaslääkärin tai lääkärin hoitoa vaatineiden tapaturmien lukumäärää ilmenee, että tietoa asiasta ei kaikilla ole. Parhaiten tieto tapaturmien lukumäärästä oli lukioissa kirjattu liikuntatuntien osalta (66 %) (ks. kuvio 5). Joka toisella lukiolla ei ollut tietoa lukiorakennuksessa sattuneiden tapaturmien lukumäärästä ja lähes kahdelta kolmasosalta lukioista tämä tieto puuttui lukion ulkoalueiden osalta. Koulu- matkojen osalta tapaturmien lukumäärätietoja ei ollut 58 %:lla lukioista.

Tietoja lukiossa sattuneiden tapaturmien lukumäärästä voidaan pitää vain suuntaa-antavina tietojen puutteellisuuden vuoksi. Tapaturmien lukumäärän ilmoittaneista lukioista vajaa neljännes ilmoitti, ettei lukuvuonna 2007–2008

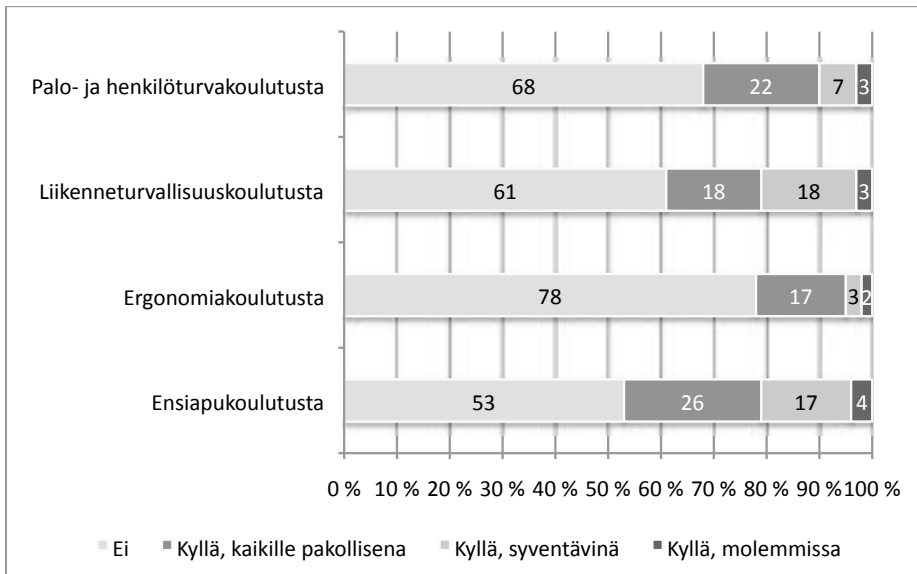
sen paremmin lukiossa kuin koulumatkoillakaan sattunut lainkaan lääkärin tai hammaslääkärin hoitoa vaatineita tapaturmia. Noin kaksi kolmasosaa ilmoitti, ettei lukion sisätiloissa ollut sattunut yhtäkään tällaista tapaturmaa. Ulkoalueiden osalta vastaava osuus oli jopa 80 % ja koulumatkojen osalta puolestaan yli puolet lukioista. Sen sijaan liikuntatunneilla hammaslääkärin tai lääkärin hoitoa vaatineita tapaturmia sattui lukioiden ilmoitusten mukaan yleisemmin. Keskimäärin lukiot ilmoittivatkin melko vähän hoitoa vaatineita tapaturmia: kaikkiaan lukioista 19 % ilmoitti, että niissä oli sattunut vähintään 2 tapaturmaa / 100 opiskelijaa. Eniten tapaturmia sattui liikuntatunneilla. Joka seitsemännessä lukiossa (14 %) sattui liikuntatunneilla vähintään 2 tapaturmaa / 100 opiskelijaa (mediaani 0,59 tapaturmaa / 100 opiskelijaa).

Kuvio 5. Lääkäri/hammaslääkärin hoitoa vaatineiden tapaturmien määrä tiedossa, %- osuus lukoista.

Lukioiden ensiapu-, ergonomia-, liikenneturvallisuus- sekä palo- ja henkilöturvallisuuskoulutus oli tavallisimmin sisällytetty kaikille pakollisiin lukio-kursseihin (ks. kuvio 6). Koulutuksesta riippuen niitä oli pakollisina kursseina 17–26 %:ssa lukioista. Parhaiten oli järjestetty ensiapukoulutus, jota oli pakollisina ja/tai syventävinä kursseina tarjolla lähes puolessa lukioista (47 %). Ensiapu- ja liikenneturvallisuuskoulutusta oli muita tavallisemmin tarjolla osana syventäviä kursseja. Heikoimmin oli hoidettu ergonomiakoulutuksen järjestäminen, sillä sitä oli järjestetty jossain muodossa vain noin joka viidennessä (22 %) lukiossa. Tavallista näyttää olevan, että koulutusta näistä aihealueista ei ollut lukioissa kovinkaan kattavasti tarjolla. Lukioista vajaassa kymmenesosassa (9 %) oli tarjolla koulutusta kaikilta osa-alueilta, mutta

jopa kolmasosasta (35 %) turvallisuus- ja ergonomiakoulutus puuttui näissä muodoissa täysin. Kattavimmin turvallisuusaiheista koulutusta näyttäisi olevan tarjolla suurissa kaupungeissa.

Kuvio 6. Lukioissa lukuvuonna 2007–2008 opiskelijoille järjestetty opetusta, %- osuus lukioista.

Tapaturmiin ja onnettomuuksiin liittyvistä toimintaohjeista lukioissa on huolehdittu hyvin. Lähes kaikista lukioista löytyi jotkin ohjeet tapaturmien ja onnettomuuksien varalta. Reilussa kymmenesosassa lukioista ohjeistukset olivat tosin vain vakiintuneita käytänteitä, eikä niitä ollut kirjattu. Suurin osa (84 %) lukioista oli päivittänyt turvallisuus- tai pelastussuunnitelmansa viimeisen kahden vuoden aikana (2007–2008): aktiivisimpia olivat opiskelijamääriltään suuret lukiot, joista jopa 97 %:lla päivitys osui vuosiin 2007 tai 2008.

Lukioista 63 % oli tehnyt opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arvioinnin viimeisen kolmen vuoden aikana, kuten on suositeltu opiskeluterveydenhuollon oppaassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006) ja ohjeistettu vuonna 2009 voimaantulevassa asetuksessa neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2008). Joka viidennellä lukiolla ei ollut tietoa siitä milloin viimeisin arviointi oli tehty ja vain 3 % ilmoitti, ettei arviointia oltu tehty koskaan. Lukioista 5–6 %:sta oli löytynyt arvioinnin yhteydessä joko sisä- tai ulkotilojen tapaturmavaara, jota ei ollut korjattu lukuvuoden 2007–2008 loppuun mennessä.

POHDINTA

Lukion turvallisuuskulttuurin luominen edellyttää aktiivisuutta koulutuksen järjestäjältä. Johdon on oltava tietoinen lukioissa käytössä olevista turvallisuutta edistävästä käytännöistä ja tarvittaessa tukea ja kannustaa yhteisöä niiden käyttöön ottamisessa. Hyvä turvallisuuskulttuuri vaatii tiettyjen toimintakäytäntöjen juurruttamista lukion arkeen ja näiden asioiden huomioimista myös turvallisuuden edistämiseksi annetussa opetuksessa.

Päivitetty toimintaohjeet tapaturmien ja onnettomuuksien varalta sekä lakisääteinen pelastussuunnitelma mahdollistavat oikean ja tehokkaan toiminnan tapaturman tai onnettomuuden sattuessa. Niistä sen tulee siirtyä lukioiden jokapäiväiseen käytäntöön. Tapaturmien ehkäisystä mahdollisesti karttunut kokemuksiin perustuva hiljainen tieto on arvokasta, muttei välttämättä kaikkien keskeisten toimijoiden tiedossa (esim. sijaiset). Ratkaisu tähän on ohjeiden kirjaaminen ja säännöllinen päivittäminen. Tapaturmien ehkäisyä koskevista ohjeista ja suunnitelmista oli lukioissa huolehdittu hyvin. Tulokset eivät kuitenkaan kerro siitä, missä määrin ohjeistukset ja pelastussuunnitelma näkyvät lukioiden arjessa.

Vastaavasta turvallisuuden arvostuksesta kertoo lukioiden turvallisuus- ja tapaturmatilanteen aktiivinen seuranta sekä kartoituksissa havaittujen ongelmien korjaaminen. Tapaturmien suunnitelmallisessa seurannassa vaikuttaa lukioissa olevan vielä kehitettävää. Useimmiten seurattiin liikuntatuntien tapaturmia (59 %), mutta jopa 41 % ei seurannut sen paremmin lukioiden sisä- tai ulkotiloissa kuin koulumatkallakaan sattuvia tapaturmia. Seuranta ei voi kuitenkaan rajoittua pelkkiin liikuntatunteihin tai vain korvaukseen oikeuttaviin tapaturmiin. Tiedon avulla tulisi saada muodostettua kokonaisvaltainen kuva lukion tapaturmatilanteesta. Ellei tietoa ole, ennaltaehkäisevien toimien suuntaaminen oikein on äärimmäisen vaikeaa, mikä saattaa johtaa resurssien tehotomaan käyttöön.

Seurantaa varten on Suomessa kehitetty erilaisia ohjelmistoja ja malleja (Lounamaa ym. 2005). Esimerkiksi Kouvolan seudun tapaturmahankkeessa (Start) (www.tapaturmahanke.fi) on kehitetty mm. päivähoitoyksiköille ja kouluille verkossa toimiva tapaturmien seurantaohjelma (TAPE) (Nurmi-Lüthje & Lüthje 2009). Vastaavasti olemassa olevia opiskelijahuollonjärjestelmiä on lähdetty kehittämään niin, että niihin on mahdollista liittää lomake tapaturmien seurantaa varten. Molemmista järjestelmistä on mahdollista tehdä yhteenvetotilastoja yksikön tapaturmatilanteesta, ja näin ohjelmat ovatkin hyvä turvallisuusjohtamisen väline.

Tapaturmaseurannasta saatujen tietojen tulisi olla opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arvioinnin taustatietona. Arviointi tulisi tehdä lukion erityispiirteet huomioiden säännöllisesti ja samanaikaisesti opiskelijoiden ja henkilökunnan näkökulmasta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006). Arvioinnit oli lukioissa tehty aktiivisesti – vain murto-osa ei ollut tehnyt arviointia lainkaan. Tosin myös epätietoisuutta arvioinnin ajankohdasta esiintyi. Arvioinneissa ilmaantuneiden puutteiden korjaamista tulisi lukion johdon seurata aktiivisesti. Tämän selvityksen mukaan vain harvassa lukiossa arvioinnissa ilmenneet tapaturmavaarat oli jätetty korjaamatta.

Turvallisuuden edistäminen ja turvallisuuskasvatus lukioissa on mielekäs nähdä yhtenä kokonaisuutena. Lähtökohtana on, että turvallisuuskasvatusta tulisi olla tarjolla kaikille lukiolaisille joko pakollisina tai syventävinä kursseina. Huolimatta siitä, että opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattu turvallisuuskasvatukseen ja ergonomiaan liittyviä sisältöjä, ne eivät tällä hetkellä näy laajalti lukiodien opetuksessa. Suurimmassa osassa lukioita turvallisuuteen tai ergonomiaan liittyvää koulutusta ei ollut opiskelijoille tarjolla. Työturvallisuuskoulutusta ei tässä selvityksessä tarkasteltu. Kuitenkin se on jo lukiolaisille hyvinkin ajankohtainen aihe – käyväthän monet lukiolaisista jo töissä joko kesäaikaan tai opintojen ohessa. Lukiossa saatu koulutus aiheesta on omiaan luomaan pohjaa tulevalle turvalliselle työelämälle.

Opintojen aikana omaksutut turvallisuutta edistävät valmiudet ja asenteet ovat hyödyksi myös myöhemmin elämässä. Liikuntatunneilla luodaan pohja liikunnalliselle elämäntavalle, ja tämän mahdollistamisessa liikuntavamman systemaattinen ennaltaehkäisy näyttölee keskeistä roolia. Tämä edellyttää näiden asioiden esiin ottamista tunneilla esimerkiksi UKK-instituutin kehittämien Terve urheilija ja Terve liikkuja -mallien mukaisesti (ks. <http://www.terveliikkuja.fi/>). Suomalaisnuorista suurempi osa kuin työikäisistä kuolee tapaturmaisesti, joten tämän ikäryhmän tapaturmien ehkäisyyn ja elämän- ja riskienhallintaan liittyvien tietojen ja -taitojen lisääminen on tärkeää (Kumpulainen ym. 2008). Tässä tarvitaan myös koulutusjärjestelmän panostusta, vielä lukioissakin. Näiden asioiden tuominen voimallisemmin lukiodien opetukseen vaatii paitsi ajallista resursointia, myös opettajien turvallisuusvalmiuksiin panostamista niin täydennys- kuin peruskoulutuksessakin (ks. myös Paalukka & Salminen 2003). Nuorten asenteiden muuttaminen ei ole helppoa, eikä onnistu ulkoapäin saneltuna – nuorten täytyy herätä ymmärtämään riskit itse (Paavola ym. 2008). Valmiudet turvalliseen toimintaan voivat monilta osin jo olla olemassa, mutta tarvitaan motivointia niiden hyödyntämiseen. Opetuksessa tulisikin hyödyntää vuorovaikutuksellisia ja osallistavia menetelmiä sekä tietoja lukion tapaturmatilanteesta. Ryhmäkeskusteluin voidaan

käydä läpi nuorille tavallisia tapaturmariskejä ja yhdessä pohtia keinoja niiden ehkäisemiseksi.

Opiskelijoiden osallistaminen lukioiden turvallisuustyöhön on tärkeää. Osallistamisen tulisi ulottua aina opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arvioinnista toimintaohjeiden ja järjestyssääntöjen laadintaan asti. Jotta lukiolaisten osallistuminen turvallisuuskulttuurin kehittämiseen olisi mahdollista, heidän tulisi saada tietoa lukionsa tapaturmatilanteesta sekä mahdollisesti havaituista tapaturmavaaroista ja korjaamisen aikatauluista. Esimerkiksi oppilaskunnat ovat lukioissa aktiivinen toimija, joka aktiivisesti voisi välittää tietoa lukion johdon ja lukiolaisten välillä myös tapaturmien ehkäisyyn ja turvallisuuden edistämiseen liittyen.

Lähteet

- Kouluterveyskyselyn internet-sivut. Tiedot lukion koulutapaturmista ja tapaturmavaaroista vuosilta 2007 ja 2008.
- Kumpula H & Paavola M. 2008. Injuries and risk-taking among young people in Europe – The European Situation analysis. EU-Project AdRisk. Kansanterveyslaitos. Helsinki.
- Lounamaa A, Huhtanen P, Kurenniemi M, Salminen S, Heikkilä M-L & Virtanen J. 2005. Koulutapaturmien ehkäisy. 2002–2004 toteutettu kehittämishanke. Stakes. Aiheita 11. Helsinki.
- Lukiolaki (629/1998, 25§).
- Markkula J., Lounamaa A. & Råback M. 2008. Tapaturmat ja onnettomuudet. Teoksessa Rimpelä M., Kuusela J., Rigoff A-M., Saaristo V. & Wiss K. (toim.): Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien peruskouluille. Opetushallitus & Stakes. Vammala.
- Markkula J, Lounamaa A, Råback M & Salmela R. 2009. Tapaturmat ja onnettomuudet. Teoksessa Rimpelä M, Kuusela J, Rigoff AM, Saaristo V & Wiss K. (toim.). Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen toisella asteella – perusraportti kyselystä ammatillisissa oppilaitoksissa. Opetushallitus & THL (Julkaisematon käsikirjoitus).
- Nurmi-Lüthje I & Lüthje P. 2009. Tapaturmat päivähoidossa Kouvolan seudulla. Kahden vuoden seuranta internetpohjaisen ohjelman avulla. Suomen lääkirilehti 64(12):1135–1141.
- Opetushallitus. 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallituksen määräykset 33/011/2003. Vammala.
- Paavola M, Råback M, Kumpula H & Idehen-Imarhiagbe E. 2008. Good Practices Guide to Prevention of Injuries among Young People. EU-Project AdRisk. Kansanterveyslaitos. Helsinki.

- Palukka P & Salminen S. 2003. Työturvallisuuskoulutuksen valtakunnallinen selvitys. Tampereen teknillinen yliopisto, turvallisuustekniikan laitos ja Työterveyslaitos. (Luettu 8.1.2009: <http://www.tyotaturmaohjelma.fi/julkaisut/raportit/Raporttityoturvallisuuskoulutuksesta.pdf>).
- Samdal O, Nutbeam D, Wold B & Kannas L. 1998. Achieving health and educational goals through schools – A study of the importance of the school climate and the students' satisfaction with school. *Health Education Research* 13(3):383–397.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2006. Opiskeluterveydenhuollon opas. Sosiaali ja terveysministeriön Julkaisuja 12. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2008. Asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta. Työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 37. Helsinki.
- Sulander J & Romppanen V. 2007. Hyvinvointi koulutyössä ja opiskelussa. Opiskelijoiden hyvinvointia kartoittavan työkalun kehittäminen. Työympäristötutkimuksen raporttisarja 26. Työterveyslaitos. Helsinki.
- Tiirikainen K, Lounamaa A, & Koskinen M. 2007. Tapaturmat ja onnettomuudet. Teoksessa Rimpelä M, Rigoff AM, Kuusela J & Peltonen H. (toim.). Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – peruseräraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien peruskouluille. Opetushallitus & Stakes. Vammala.
- Tilastokeskus. 2008. Oppilaitosten opiskelijat ja tutkinnot 2007. Tilastokeskus.

TYÖOLOT JA TYÖOLOTARKASTUKSET

Tuula Putus

JOHDANTO

Opettajien työolojen arviointi kuuluu työterveyshuollolle ja opiskelijoiden ympäristön terveellisyyden ja turvallisuuden valvonta kuuluu sekä opiskeluterveydenhuollon että kunnan terveydensuojeluviranomaisen tehtäviin. Tärkeimpiä arvioitavia tekijöitä rakennukseen liittyviä työoloja arvioitaessa ovat ilmanvaihdon toimivuus ja riittävyys, sisäilman laatu, lämpöolosuhteet, tilojen kunto, sopivuus ja riittävyys käyttötarkoitukseen ja käyttäjien lukumäärään verrattuna, akustiset olosuhteet, paloturvallisuus, tapaturmavaarat ja ensiapuvalmius. Koulurakennusten kuntotutkimuksesta on annettu seikka-peräiset ohjeet jo 1990-luvulla (Sisäilmayhdistys 1997, 1998).

Koulurakennusten kuntoon, kosteus- ja homevaurioihin on kiinnitetty huomiota 1990-luvun alkupuolelta asti. Aiempien tutkimusten ja selvitysten mukaan koulurakennusten sisäilmaongelmat ovat erittäin yleisiä. Hiljattain tehdyissä peruskoulujen selvityksissä on todettu, että tiedossa olevien, korjausta odottavien sisäilmaongelmien yleisyys on 21–29 % eri kouluasteilla. Lisäksi ilmanvaihto on riittämätön 80 %:ssa kouluista. Vuonna 1995 rehtoreille tehdyn kyselyn mukaan kosteusvaurioita oli esiintynyt 60 %:ssa ja vakavia vaurioita vajaassa viidenneksessä koulurakennuksista (Kurnitski ym. 1996 a ja b). Näkyvää hometta tai homeen hajua esiintyi 26 %:ssa kouluista. Kuluneiden vuosien aikana ei sisäilmaongelmaisten koulujen osuutta ole onnistuttu pienentämään tehdyistä korjauksista huolimatta.

Kuntaliitto on selvittänyt kosteusvaurioiden yleisyyttä kuntien omistamassa rakennuskannassa. Tutkimuksen mukaan tehdyistä korjauksista huolimatta vaurioiden esiintymistiheys ei ollut olennaisesti pienentynyt vuodesta 2000 vuoteen 2005, mutta vaurioiden syyjakautuma oli muuttunut siten, että alapohjavaurioiden osuus oli kasvanut ja virheellisestä käytöstä johtuvien syiden osuus pienentynyt (Ruokojoki 2006).

Lukioiden kiinteistöjen kuntoa ja sisäilmaongelmien yleisyyttä ei ole aikaisemmin koko maan kattavasti tutkittu. Joissakin yksittäisissä oppilaitoksissa on tehty oirekyselyjä henkilökunnalle mm. ammattitautiselvitysten yhteydessä sekä kuntien toimeksiannosta myös oppilaille yksittäisissä kouluissa. Joissakin kouluissa on tutkittu sekä henkilökunnan että oppilaiden terveydentilaa koko kunnan koulurakennuskantaan kohdistuneen selvitystyön yhteydessä

(esim. Saarijärvi, Siilinjärvi, Naantali, Loviisa). Kosteusvaurioituneissa rakennuksissa haittoja on todettu sekä työntekijöillä että opiskelijoilla.

Alueellisesti kosteus- ja homevaurioihin liittyviä terveyshaittoja on selvitetty pääasiassa Itä-Suomen peruskouluissa sekä pääkaupunkiseudulla (Taskinen 2001; Meklin ym. 2003 ja 2005, Patovirta 2005). Lisäksi on selvitetty suurtaloukskeittiöiden olosuhteita ja henkilökunnan terveyttä (Lignell 2008). Tärkeimmät terveyshaitat ovat ärsytysoireet, infektiosairauksien yleistyminen ja astman riskin lisääntyminen. Suurtaloukskeittiöissä, ml. koulukeittolat todettiin lisäksi merkittävä varastopunkeille herkistymisen riski (Lignell 2008).

Terveydensuojelulain tarkoittamien terveysriskien arvioinnista ja eri epäpuhtauksien ohjearvoista koulurakennuksissa on ilmestynyt Kansanterveyslaitoksen opas koulurakennusten kosteus- ja homevaurioiden aiheuttamien ongelmien selvittämisestä (Meklin ym. 2007). Työterveydellisten riskien arvioinnista ja oireilevien potilaiden lääketieteellisistä selvittelyistä on keväällä 2007 julkaistu ns. Majvik II-suositus (Nordman & Uitti 2007). Majvik II-suosituksessa on sisäilmaongelmia tarkasteltu lähinnä vain työntekijöiden ja rakennusten asukkaiden näkökulmasta. Toisen asteen opiskelijoiden opiskeluterveydenhuollosta on ilmestynyt sosiaali- ja terveysministeriön opas, mutta ko. oppaassa ei erikseen tarkastella rakennuksiin ja opiskelijoiden työoloihin liittyviä riskejä.

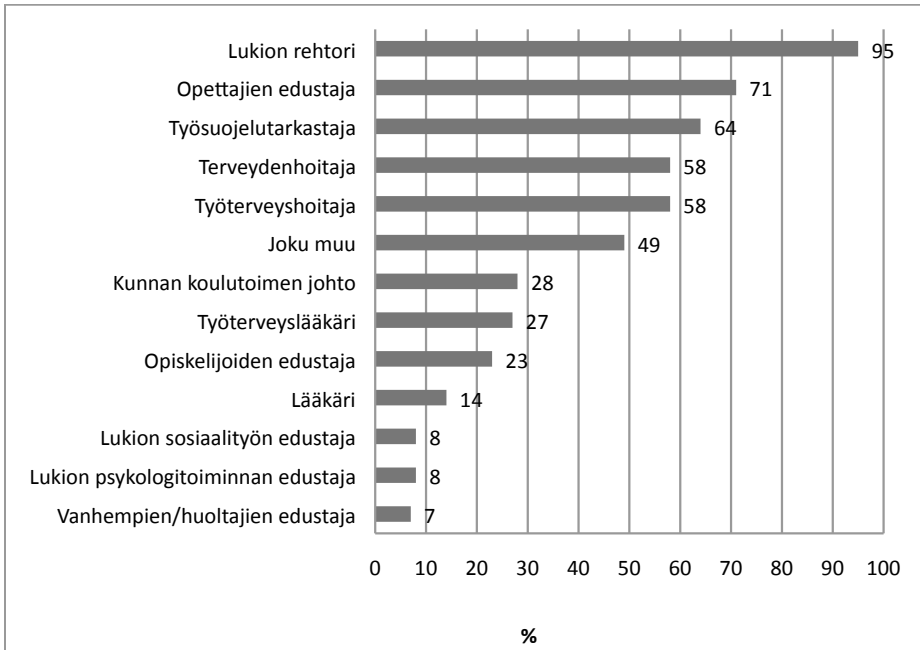
TULOKSET

Tutkimuksessa tiedusteltiin, milloin kyselyyn osallistuneessa oppilaitoksessa oli toteutettu opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arviointi. Joka viidennestä lukiosta (19 %) tämä tieto puuttui (taulukko 45). Lukioista 63 % ilmoitti, että selvitys oli tehty kolmen viime vuoden aikana. Tilanne oli tässä suhteessa parempi kuin peruskouluissa. Lapin läänissä oli tehty keskimääräistä vähemmän suositusten mukaisia selvityksiä.

Taulukko 45. Opiskelu ympäristön terveyden ja turvallisuuden arviointi lukioissa koko aineistossa, sekä läänin, kuntaryhmittäen ja opiskelijamäärän mukaan. Jakauma prosentteina.

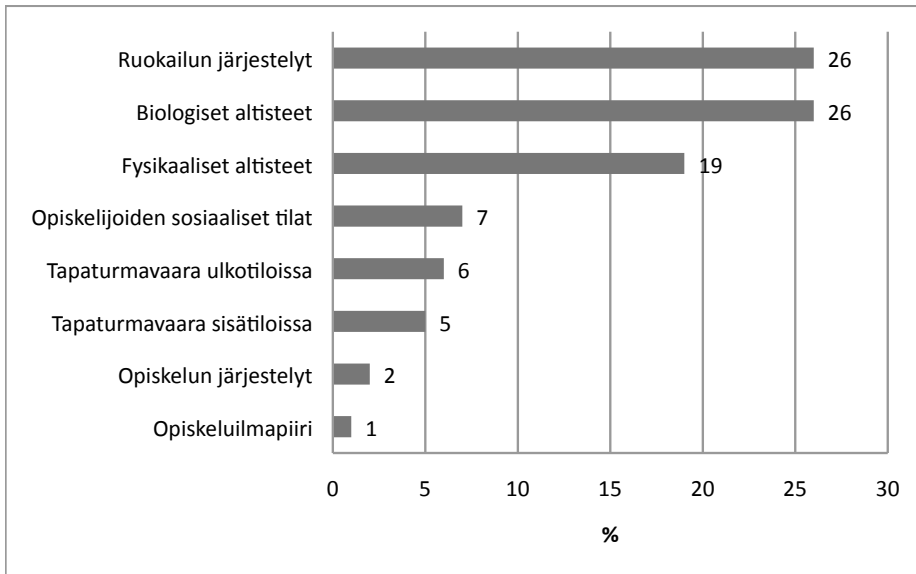
	Ei tietoa	Ei koskaan	2004 tai aikaisemmin	2005	2006	2007	2008	Yhteensä % (N)
KOKO AINEISTO	19	3	10	4	9	24	30	100 (372)
LÄÄNI								
Etä-Suomi	22	3	6	6	9	28	26	100 (119)
Länsi-Suomi	16	2	13	2	8	25	33	100 (142)
Itä-Suomi	16	8	14	4	10	16	32	100 (50)
Oulu	20	2	5	5	10	28	30	100 (40)
Lappi	35	5	15	5	10	15	15	100 (20)
KUNTARYHMITYS								
Suuri kaupunki (yli 50 000)	16	4	7	4	7	25	37	100 (111)
Kaupunkimainen	18	0	12	6	11	25	28	100 (65)
Taajamatyypinen	25	5	11	1	11	24	24	100 (76)
Maaseutumainen	19	4	11	5	9	24	28	100 (120)
OPISKELIJAMÄÄRÄ								
-99	28	3	6	5	10	19	28	100 (78)
100-199	22	7	12	3	8	26	23	100 (113)
200-399	18	3	11	3	9	21	35	100 (116)
400-	6	0	8	6	11	34	34	100 (62)

Kysyttäessä selvitykseen osallistuneita 71 % lukioista ilmoitti, että mukana oli opettajien edustaja, mutta vain 23 % ilmoitti opiskelijoiden edustajan. Vajaassa kymmenesosassa lukioista oli selvitykseen osallistunut myös sosiaalityön, psykologitoiminnan tai vanhempien edustaja. Terveystuollon edustaja oli läsnä noin 60 %:ssa käynneistä, työterveyslääkäri vain noin joka neljännellä käynnillä ja muu lääkäri vain joka seitsemännellä käynnillä.

Kuvio 7. Asiantuntijat ja tahot, jotka osallistuivat viimeisimpään opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arviointiin, lukioiden %- osuus.

Lukioilta kysyttiin, oliko niissä havaittu opiskelijoiden turvallisuutta tai terveyttä vaarantavia oloja tai tekijöitä, joita ei ollut korjattu tai poistettu lukuvuoden 2007–2008 loppuun mennessä. Joka neljännessä lukiossa oli ollut ongelmia ruokailujärjestelyissä (kuvio 8). Samoin joka neljännessä lukiossa oli turvallisuutta vaarantavia biologisia altisteita ja joka viidennessä koulussa oli fyysikaalisia altisteita. 7 % lukioista ilmoitti ongelmia sosiaalisissa tiloissa ja 6 % tapaturmavaaran ulkotiloissa. Sisätilojen tapaturmavaara oli korjaamatta 5 %:ssa lukioista.

Kuvio 8. Terveyttä tai turvallisuutta vaarantavia ongelmia, joita ei ollut poistettu.

Erikseen kysyttiin, tavallisimpia työolo-ongelmia ja niistä mahdollisesti aiheutuvaa haittaa opiskelulle. Kysymyksessä luettiin 13 useimmiten esiintyvää ongelmaa ja pyydettiin arvioimaan, millaista haittaa niistä opiskelulle aiheutuu: Ei lainkaan, haittaa jonkin verran, haittaa melko paljon ja haittaa erittäin paljon opiskelua.

Selvästi eniten raportoitiin puutteita ilmanvaihdossa. Jonkinasteista haittaa opiskelulle ilmoitti 72 %, lähes joka kolmas (30 %) koki haittaa melko tai erittäin paljon. Seuraavaksi eniten ongelmia oli tiloissa: tilojen puuttuminen (23 %), ahtaus (19 %) ja epäkäytännölliset tilat (14 %) haittasivat opiskelua melko tai erittäin paljon. Lämpöolosuhteet olivat epätydyttävät 73 %:ssa lukioita. Yhteensä 17 %:ssa lämpöolosuhteet ja 9 %:ssa melu aiheutti melko tai erittäin paljon haittaa. (Taulukko 46.)

Vuosikorjausten laiminlyöntiä raportoitiin 38 % ja 12 % koki laiminlyöntien haittaavan ainakin melko paljon opiskelua. Kosteusvaurioita oli ainakin jonkin verran joka neljännessä (25 %) ja homevaurioita lähes joka viidennessä (17 %) lukioissa. Siivouspuutteita ilmoitti 36 % ja ainakin melko suurta haittaa niistä koki 8 %. Liikenneturvallisuuteen liittyi melko suurta tai erittäin suurta haittaa 8 %:ssa ja tapaturmavaara 2 %:ssa lukioita. (Taulukko 46.)

Taulukko 46. Lukioiden johdon arvio työolo-ongelmien esiintymisestä ja niiden koulutyölle aiheuttamasta haitasta. Lukioiden jakauma prosentteina.

	Ei lainkaan	Jonkin verran	Melko paljon	Erittäin paljon	Yhteensä % (N)
Riittämätön ilmanvaihto	28	42	19	11	100 (370)
Ahtaus	36	45	12	7	100 (368)
Puuttuvat tilat	40	37	16	7	100 (366)
Epäkäytännölliset tilat	39	46	9	5	100 (369)
Vuosikorjausten laiminlyönti	62	26	7	5	100 (369)
Melu/kaiku	40	50	7	2	100 (369)
Lämpötila	27	55	15	2	100 (369)
Puutteellinen siivous	64	28	6	2	100 (370)
Valaistus	64	30	6	1	100 (368)
Liikenneturvallisuus	55	38	7	1	100 (368)
Kosteusvaurio	75	21	3	1	100 (366)
Home	83	14	2	0	100 (363)
Tapaturmavaara	75	23	2	0	100 (368)

POHDINTA

Lukioiden työolojen tilannetta ei ole niiden johdon näkökulmasta aikaisemmin arvioitu koko maan kattavalla tutkimuksella. Vaikka aikaisemmin tehtyjä kyselyjä ei ollut käytettävissä vertailuun, kyselyn tuloksia voidaan kuitenkin verrata peruskoulujen ja ammattioppilaitosten rehtoreille tehdyn kyselyn tuloksiin. Rakennusten olosuhteiden osalta käytettiin samoja kysymyksiä ja tulokset ovat siten vertailukelpoisia. Vertailun uskottavuutta parantaa myös se, että kyselyjen kohderyhmä on sama eli oppilaitosten rehtorit, jotka tuntevat koulunsa olosuhteet hyvin.

Yllättävän suuri osa lukioista (19 %) vastasi, että niillä ei ollut tietoa, oliko opiskeluympäristön turvallisuutta ja terveellisyyttä arvioitu ja milloin tällainen selvitys oli tehty. Vain 3 % ilmoitti, että tällaista selvitystä ei ole lainkaan tehty ja joka kymmenennessä siitä oli enemmän kuin kolme vuotta. Muissa tarkastuksissa oli tehty varsin hyvin viimeisten kolmen vuoden kuluessa, mutta työterveyslääkäri tai muu lääkäri oli osallistunut vain osaan tarkastuksia ja korjaamattomia haittatekijöitä oli tarkastuksista huolimatta edelleen erittäin paljon.

Riittämätön ilmanvaihto oli lukioissa lähes yhtä yleinen ongelma kuin peruskoulurakennuksissa. Melu ja kehnot lämpötilaolosuhteet sekä ahtaat, puut-

teelliset tai tarkoitukseensa sopimattomat työtilat aiheuttivat myös usein haittoja. Kosteusvauriot ja homeongelmat olivat myös lähes yhtä yleisiä kuin peruskoulun rakennuksissa. Erittäin paljon haittaa kosteusvauriosta aiheutui vain muutamassa lukiossa. Puutteellinen siivous aiheutti hiukan harvemmin haittoja kuin peruskoulun ala- tai yläkouluissa. Vuosikorjausten laiminlyönti oli selvästi harvinaisempaa kuin peruskouluissa. Liikenneturvallisuus oli merkittävästi parempi ja tapaturmavaara arvioitiin pienemmäksi kuin peruskouluissa.

Rakennusten kosteusvauriot tulivat yleiseen tietoisuuteen 1990-luvun alussa ja korjausohjeita on ollut käytettävissä 1990-luvun jälkipuoliskolta alkaen. Kuntien omistamassa rakennuskannassa on paljon korjausvelkaa ja voimavarat on ollut pakko jakaa myös päiväkotien, terveydenhuollon rakennusten ja kuntien omistamien asuntojen kunnossapitoon ja korjaukseen. Kosteus- ja homevaurioiden ohella ongelmia ja haittoja aiheutuu biologisista pölyistä, riittämättömästä siivouksesta ja tapaturmavaarasta. Näitä haittoja korostaa puutteellinen ilmanvaihto, ahtaus, tilojen epätarkoituksenmukaisuus, melu ja valaistusongelmat.

Lukioiden fyysisen työskentely-ympäristön riskit ja puutteet aiheuttavat rakennusta käyttäville terveyshaittoja, työntekijöille ammattitauteja ja opiskelijoille oireilua, poissaoloja, heikentyvää koulumenestystä ja jopa pysyviä terveyshaittoja. Näiden terveyshaittojen kustannukset lankeavat osin samoille tahoille, jotka vastaavat korjausvelasta ja kiinteistöjen kunnostuskustannuksista. Koska sekä terveydensuojelulain että työturvallisuuslain mukaan haittojen tunnistus- ja poistamisvastuu on kiinteistöjen omistajalla (oppilaat) ja työnantajalla (työntekijät) ja lainsäädännön peruseriaatteena on haittojen varhainen tunnistaminen ja sairauksien ennaltaehkäisy, pitäisi oppilaitoksissa viipymättä ryhtyä toimiin rakennusten olosuhteiden kohentamiseksi ja sisäilman laadun parantamiseksi mm. parantamalla ilmanvaihtoa, korjaamalla kosteus- ja homevauriot. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi voidaan käyttää hyvän työterveyshuollon käytäntöjä ja menetelmiä.

Lähteet

- Kurnitski J, Palonen J, Enberg S & Ruotsalainen R. 1996. Koulujen sisäilmasto – rehtorikysely ja sisäilmastomittaukset. Teknillinen korkeakoulu, LVI-tekniikan laboratorio. Raportti B43. Espoo.
- Kurnitski J, Vilkki R, Jokiranta K, Kettunen AV & Hejazi-Hashemi S. 1996. Koulujen sisäilmasto ja kosteusvauriot. Teknillinen korkeakoulu, LVI-tekniikan laboratorio, Talonrakennustekniikan laboratorio. Espoo.
- Lignell U. 2008. Characterization of microorganisms in indoor environments. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja A3/2008.
- Meklin T, Hyvärinen A, Toivola M, Reponen T, Koponen V, Husman T, Taskinen T, Korppi M & Nevalainen A. 2003. Effect of building frame and moisture damage on microbiological indoor air quality in school buildings. *American Industrial Hygiene Association Journal* 64:108–116.
- Meklin T, Putus T, Pekkanen J, Hyvärinen A, Hirvonen MR & Nevalainen A. 2005. The effects of moisture damage repairs on microbiological exposure and symptoms in schoolchildren. *Indoor Air* 15 (Suppl):653–664.
- Meklin T, Putus T, Hyvärinen A, Haverinen-Shaughnessy U, Lignell U & Nevalainen A. 2007. Koulurakennusten kosteus- ja homevauriot. Opas ongelmien selvittämiseen. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja C9/2007.
- Nordman H & Uitti J. 2007. Majvik II -suosituksesta ohjeita kosteusvaurioiden selvittelyyn. Majvik II -suositus. Kosteusvauriomikrobeihin liittyvien oireiden selvittely. *Suomen Lääkärilehti* 62:653–664.
- Patovirta RL. 2005. Teachers' health in moisture-damaged schools – a follow-up study. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja A5/2005. Kuopio.
- Ruokojoki J. 2006. Kosteus- ja homeongelmien määrä ja syyt kuntien rakennuksissa 2005. Suomen Kuntaliitto. Helsinki.
- Taskinen T. 2001. Moisture and mould problems in school buildings. A clinical study on the health effects on schoolchildren. Publications of the National Public Health Institute A9/2001.
- Sisäilmayhdistys. 1997. Koulun sisäilmasto ja kosteusvauriot. Sisäilmaopas 1. Teknillinen korkeakoulu. Sisäilmayhdistys ry.
- Sisäilmayhdistys. 1998. Sisäilmasto- ja kosteustekninen kuntotutkimus kouluille ja päiväkodeille. Raportti 12/1998.

POHDINTA

TULOSTEN LUOTETTAVUUS JA YLEISTETTÄVYYS

Tämä esitutkimus jatkoi vuonna 2006 käynnistynyttä oppimisympäristöjen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vertailukelpoisen seurannan kehitystyötä, jossa aikaisemmin on raportoitu tuloksia peruskouluista ja ammatillisista oppilaitoksista. Lukioiden vastausaktiivisuus oli erittäin hyvä. Kun 90 % lukioista vastasi näinkin laajaan kyselyyn, sen teemat on koettu varsin ajankohtaisiksi. Myös vastausten hyvä laatu kertoo siitä, että valtaosassa lukioista vastaaminen oli koettu perustelluksi. Toki kriittistäkin palautetta saatiin. Kaiken kaikkiaan aineistosta saadut tulokset voidaan yleistää koko maahan.

Esitutkimuksen taustana on ollut Terveyden edistämisen vertaistietohankkeessa tehty kehitystyö, mutta samalla se liittyy kiinteästi myös koulutuksen arviointiin. Oppimisen ja oppimisyhteisöjen merkitys lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehityksessä on noussut 2000-luvulla niin kansainvälisesti kuin Suomessakin keskeiseksi teemaksi sekä koulutuksen (esim. Lairio ym. 2008; Lappalainen ym. 2008) että hyvinvoinnin (esim. Barnekow ym. 2006) tutkimus- ja kehitystyössä. Molemmilla tahoilla haasteena on ollut koulujen ja oppilaitosten toiminnan saaminen näkyväksi ja kuvaaminen vertailukelpoisella tiedolla. Tähän haasteeseen on Opetushallituksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyönä toteuttamissa esitutkimuksissa pyritty vastaamaan ja tässä peruserportissa nimenomaan lukiokoulutuksen osalta.

KESKEISIÄ TULOKSIA

Tuloksia on tarkasteltu kunkin luvun yhteydessä. Siksi tässä yleispohdinnassa nostetaan esille vain muutama keskeinen näkökulma. Ensimmäiseksi on huomattava, että lukioiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tilanteesta on melko vähän aineistoa käytettävissä. Vaikka esimerkiksi Kouluterveyskyselyssä on kertynyt vuodesta 1996 alkaen varsin mittava ja vertailukelpoinen aineisto lukioiden opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista, on tätä aineistoa toistaiseksi hyödynnetty varsin vähän.

Lukioista keskusteltaessa helposti unohtuu, että suurin osa niiden opiskelijoista on lastensuojelulain mukaan lapsia, alle 18-vuotiaita. Tästä huolimatta esimerkiksi opiskelijahuoltoon koskevat säännökset lukiolaissa ovat paljon väljempiä kuin vastaavat säännökset perusopetuslaissa. Kun perusopetuksen mukaan oppilailta on oikeus oppilashuoltoon, lukiolaissa koulutuksen järjestäjä ainoastaan veloitetaan informoimaan opiskelijoiden käytettävissä olevis-

ta opiskelijahuoltopalveluista. Lukioden mielenterveystyöstä ja sosiaalityöstä ei ole vastaavaa erityissäännöstä mitä lastensuojelulaissa on peruskoulujen psykologi- ja kuraattoritoinnasta. Lainsäätäjä ei siis ole pitänyt aiheellisenä erikseen pyrkiä varmistamaan, että lukioissa toimisi kohtuullisesti samantasoiset opiskelijahuoltopalvelut kuin peruskouluissa.

Tutkimuksen päätulokset ovat samansuuntaisia kuin aikaisemmissa peruskoulujen ja ammatillisten oppilaitosten esitutkimuksissa. Lukioden välillä on suuria eroja. Jo perustiedot lukioden rakenteesta, tehtävistä ja opiskelijahuollon palvelujen resursseista kertovat eroista. Mielenkiintoinen yksityiskohta on maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden osuus. Monikulttuurisuus ei vielä ole tullut lukioihin läheskään samalla tavalla kuin peruskouluihin.

Yli 50 000 asukkaan kaupungeissa jo joka viides lukiolainen tulee lukion sijaintikunnan ulkopuolelta. Samalla lukioden koko kasvaa. Opiskelijahuollon palvelut opiskelupaikkakunnalla ovat usein vaatimattomat suhteessa opiskelijoiden tarpeisiin. Tästä seuraa, että tukea haetaan myös kotipaikkakunnan peruspalveluista. Tähän suuntaan siirryttäessä on vaarana, että opiskelijan mahdollisesti kohtaamien pulmien yhteys opiskeluyhteisöön jää helposti huomaamatta. Sen sijaan että haasteeksi nousisi myös opiskeluyhteisön ongelmien korjaaminen, toiminta saattaa keskittyä yksilöterapiaksi.

Tässä yhteydessä erityisen huolestuttava tulos oli, että enemmistöllä lukioista ei ollut lainkaan toimintaohjeita yksin opiskelupaikkakunnalla asuvien alle 18-vuotiaiden tukemiseksi. Vain 3 % lukioista vastasi, että koulutuksen järjestäjä oli antanut tällaiset ohjeet. Tämä osoittaa selvästi, että lukiokoulutuksessa ei ole vielä herätty näkemään niitä mahdollisia ongelmia, joita alle 18-vuotiaiden irrottamisesta kotiympäristöstään voi seurata. Opiskelijoita sijaintipaikkakuntien ulkopuolelta rekrytoiville lukioille kuuluu selkeästi osavastuu näiden opiskelijoiden hyvinvoinnista heidän perheensä rinnalla. Näitä kysymyksiä tulisi jatkossa yksityiskohtaisemmin tutkia.

Kun edellä todettiin, että lukion opiskelijoista merkittävä osa on vielä lastensuojelulain tarkoittamia lapsia, joista aikuisten ja myös koulutuksen järjestäjän tulee kokea erityistä vastuuta, osallisuuden kannalta tilanne on toisenlainen. Yhteisöllisyyttä ja osallisuutta koskevat tulokset antavat varsin kapea-alaisen kuvan opiskelijoiden osallisuudesta. Lukiolaiset ovat mukana juhlien ja teematapahtumien järjestämisessä, mutta vain noin joka toisessa lukiossa vuosisuunnitelmien laatimisessa, tilojen ja piha-alueiden suunnittelussa ja ruokailujärjestelyissä. Vain joka kolmannessa lukiossa opiskelijat ovat olleet kehittämässä opiskeluterveydenhuoltoa, joka neljännessä he ovat saaneet edustajansa mukaan työolojen terveellisyyden ja turvallisuuden selvit-

tämiseen ja vieläkin harvemmin (15 %) opiskelijahuollon toimintamallien kehittämiseen. Tämän tuloksen käänköpuolena ovat ne lukiot, joissa opiskelijoiden laaja osallisuus on jo vakiintunut arjen todellisuudeksi. Alustavasti voidaan arvioida, että tähän ryhmään tulee ainakin noin kymmenesosa - mahdollisesti jopa viidennes - Suomen lukioista.

Lukioiden opetussuunnitelman perusteissa on kiinnitetty erityistä huomiota opiskelijahuollon toimintaohjeisiin ja suunnitelmiin. Siitä huolimatta tulokset toimintaohjeista kertovat suurista eroista lukioiden kesken. Yllättävän monissa lukioissa tukeudutaan vakiintuneisiin käytäntöihin ilman niiden kirjaamista. Koulutuksen järjestäjien antamia ohjeita ilmoitti teemasta riippuen 3–37 % lukioista. Useimmiten koulutuksen järjestäjä oli antanut toimintaohjeita pelastussuunnitelmasta, onnettomuuksista ja tapaturmista. Mutta näidenkin osuus oli vain 37 %. Kun vielä kuolemantapaukset jätetään pois, vain joka neljäs tai sitä pienempi osuus lukioista kertoi, että koulutuksen järjestäjä oli antanut yleisiä toimintaohjeita opiskelijahuollosta. Käytännössä tämä tarkoittaa, että monet koulutuksen järjestäjät ovat siirtäneet opetussuunnitelman perusteiden edellyttämien toimintamallien suunnittelun suoraan oppilaitoksille.

Opiskelijahuoltopalvelujen henkilöstössä kiinnittyy ensin huomio lääkäreiden saatavuuteen. Lähes neljännes lukiosta ilmoitti, että heillä ei ole lainkaan opiskeluterveydenhuollon lääkäriä tai siitä ei ole tietoa. Silloinkin kun lääkärityöpanosta oli tarjolla, sen mitoitus suhteessa opiskelijamäärään jäi vaatimattomaksi. Opiskeluterveydenhuollon oppaan valtakunnallinen suositus terveydenhoitajamitoituksessa toteutui vain noin joka kolmannessa ja lääkerimitoituksesta joka kymmenennessä lukiossa. Vielä vaihtelevammaksi jäivät psykologi- ja kuraattoripalvelut. Niitä oli tarjolla vain runsaassa puolessa lukioista.

Opiskelijahuoltopalvelujen sisällöstä on tällaisessa tutkimuksessa vaikea saada yksityiskohtaisempaa tietoa. Tulokset terveystarkastuksista ja -kyselyistä olivat samansuuntaisia henkilöstömitoituksen kanssa. Opiskeluterveydenhuollon oppaan suositukset toteutuivat vain noin joka kymmenennessä lukiossa.

Lähes kaikki lukiot ovat olleet jo useampana vuonna mukana opiskelijoille tehtävässä kouluterveydenkyselyssä ja saaneet sen tulokset käyttöönsä. Tavoitteena on, että näitä tietoja myös hyödynnettäisiin jokaisen lukion omassa yhteydessä ja myös yhteistyössä koulutuksen järjestäjän kanssa. Kuitenkin vain noin joka toisessa lukiossa tietoja oli yleensä raportoitu, useimmiten henkilöstölle (46 %), mutta vain joka kolmannessa koulutuksen järjestäjille, opis-

kelijoille ja vanhemmille. Vieläkin harvemmin tietoja oli raportoitu lukion sijaintikunnalle. Kouluterveyskyselyn tuottama tieto jää näin suuressa osassa lukioita hyödyntämättä.

Tämän esitutkimuksen mukaan lukioiden työolot näyttävät keskimäärin hieman paremmilta kuin peruskouluissa. Työolojen selvityksiä on tehty kolmen vuoden aikana enemmistössä lukioista. Puutteiden ja ongelmien luettelo on kuitenkin samanlainen, ilmanvaihto ja tilojen ahtaus tuottavat eniten haittoja.

Toistaiseksi opiskelijahuollon osalta kirjaaminen on ollut kunkin lukion kiinnostuksen varassa. Vaikka erot lukioiden välillä olivat suuria, voidaan tältä osin tuloksia pitää myönteisenä yllätyksenä kahdessakin suunnassa. Enemmistössä lukiosta näissä kysymyksissä luetellut häiriöt ja ongelmatilanteet oli kirjattu. Myönteistä on myös se, että suuressa enemmistössä lukioita ei kyseisiä tilanteita ollut lainkaan esiintynyt ainakaan siinä määrin, että ne olisivat johtaneet kirjattuun selvittelyyn. Avoimeksi kuitenkin jää lukioiden vastaus-ten suhde niiden opiskelijoiden kohtaamaan todellisuuteen. Joka tapauksessa tulokset osoittavat, että ongelmatilanteiden kirjaaminen on jo käytäntönä enemmistössä lukioita.

VERTAILUA MUIDEN ESITUTKIMUSTEN TULOKSIIN

Lukioiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä kartoittava esitutkimus täydentää ja samalla päättää Opetushallituksen ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyönä toteutetun esitutkimusten sarjan, jossa aikaisemmin on julkaistu tuloksia peruskouluista ja ammatillisista oppilaitoksista. Seuraavassa verrataan lukioiden tuloksia erityisesti ammatillisten oppilaitosten tuloksiin.

Opiskelijoiden osallisuutta kuvaavat tulokset olivat lukioissa paljolti samansuuntaisia kuin ammatillisissa oppilaitoksissa (Väyrynen ym. 2009) ja peruskoulujen ylempillä vuosiluokilla (Rimpelä ym. 2007). Selvässä enemmistössä näitä oppilaitoksia opiskelijat ovat mukana juhlien, retkien, teemapäivien ja muiden vastaavien tapahtumien valmistelussa. Opetussuunnitelman valmistelussa ja arvioinnissa opiskelijoiden osallistumista raportoivien osuus vähenee ja putoa selvästi alle puoleen, kun kysytään opiskelijoiden osallistumista opiskelijahuollon kehittämiseen. Jokaisessa lukioissa ja ammatillisessa oppilaitoksessa olisi opiskelijat otettava mukaan opiskelijahuollon kehittämiseen.

Opiskelijaruokailussa oli selviä eroja lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten välillä. Aamupalaa oli tarjolla maksullisena tai maksuttomana yli puolessa ammatillisista oppilaitoksista, mutta vain poikkeustapauksessa lukioista. Myös terveellisten välipalojen myynti oli ammatillisissa oppilaitoksissa lukioita paljon yleisempää. Makeisten ja virvoitusjuomien myynnissä ero oli kuitenkin päinvastainen. Niitä oli tarjolla ammatillisissa oppilaitoksissa selvästi lukioita yleisemmin.

Lukioiden raportoivat opiskelijahuoltoa kuormittavaa kiusaamista, väkivaltaa ja häirintää vähemmän kuin peruskoulut ja ammatilliset oppilaitokset. Tämä tulos sopii yhteen oppilaille ja opiskelijoille tehtyjen kyselyjen tulosten kanssa. Kouluterveyskyselyn mukaan kerran viikossa tai useammin toistuvaa kiusaamista on raportoitu noin 8 % peruskoulun ylimpien vuosiluokkien oppilaitoksista ja 5 % ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista, vastaava osuus lukioissa on ollut vain noin 2 % (<http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/valtak.htm>).

Ammatillisissa oppilaitoksissa tiedettiin keskimäärin hieman lukioita paremmin opiskelijoiden mahdollinen lähettäminen erityispalveluihin, kuten nuorisopsykiatrian tai lastensuojelun palveluihin. Vaikka tulokset eivät suoraan ole vertailukelpoisia, antavat ne viitteitä siihen suuntaan, että erityispalveluihin on lukioissa lähetetty mielenterveyspulmien vuoksi opiskelijoita lähes yhtä yleisesti kuin ammatillisissa oppilaitoksissa (ks. Väyrynen ym. 2009, sivu 100), mutta lastensuojelun tarvetta on lukiolaisilla ollut selvästi vähemmän kuin ammatillisten oppilaitosten opiskelijoilla.

Ammatillisiin oppilaitoksiin verrattuna lukioiden opiskelijahuoltopalvelujen lääkäritilanne oli hieman parempi, mutta myös lukiolaisten opiskeluterveydenhuollon lääkäritilanne on kaukana suosituksista. Suurimmat erot olivat psykologitoiminnassa ja sosiaalityössä. Joka kolmannelta lukiosta ja joka toiselta ammatillisesta oppilaitoksesta puuttui psykologitoiminta kokonaan, mutta sosiaalityön palveluja sisältyi opiskelijahuoltoon lukioissa selvästi vähemmän kuin ammatillisissa oppilaitoksissa. Kun lainsäädännön velvoite opiskelijahuoltoon kuuluvasta mielenterveystyöstä ja sosiaalityöstä lukioissa puuttuu näiden palvelujen tarjoaminen on jäänyt sattumanvaraiseksi.

Työolojen tarkastuksia oli lukioissa tehty hieman säännöllisemmin kuin ammatillisissa oppilaitoksissa. Lukioiden johto arvioi työolojen puutteiden haittavaan opiskelua huomattavasti useamman kuin ammatillisten oppilaitosten johto. Esimerkiksi noin 11 % lukioista arvioi riittämättömän ilmanvaihdon haittavaan opiskelua erittäin paljon kun vastaava osuus ammatillisissa oppilaitoksissa oli 4%. On mahdollista, että läheisempi kytkeä työelämään

pakottaa ammatilliset oppilaitokset kiinnittämään huomioita työoloihin. Lukioissa tilanne on lähempänä peruskouluja, joissa työsuojelusäännökset eivät turvaa opiskelijoiden työoloja.

Vaikka lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten välillä oli esitutkimusten tuloksissa melko paljon eroja, päätulokset ovat kuitenkin yhdensuuntaisia. Oppilaitosten väliset erot ovat suuria ja vain osa oppilaitoksista seuraa suunnitelmallisesti opiskelijahuollon tapahtumia niin, että niistä kertyy myös vertailukelpoista tilastoa koko oppilaitoksen tasolla. Vastuu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä keskittyy yksittäisille oppilaitoksille. Opiskelijahuollon palveluissa on suuria puutteita. Lähes yhtä paljon haasteita on myös opiskelijoiden osallisuuden tehostamisessa. Kehittämistyössä, seurannassa ja arvioinnissa tulisi peruskoulujen, lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten hyvinvointi- ja terveystilannetta sekä niiden oppilas- ja opiskelijahuoltoa tarkastella kokonaisuutena. Suuret erot asettavat eri kunnissa asuvat ja eri kouluissa ja oppilaitoksissa opiskelevat lapset ja nuoret varsin eriarvoiseen asemaan, vaikka sekä perustuslaissa että koulutuksen ja hyvinvointipalvelujen erityislaeissa erityisesti painotetaan lasten ja nuorten oikeutta tasavertaiseen ja oikeudenmukaiseen tukeen.

Lähteet

- Barnekow V, Buijs G, Clift S, Bruun Jenssen B, Paukus P, Rivett D & Young I. 2006. Health-promoting schools: a resource for developing indicators. European network of Health Promoting Schools. (<http://www.euro.who.int/ENHPS>)
- Kouluterveyskysely 2008. Kouluterveyskyselyn 2008 taulukot. <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/tulokset/taulukot2008/rikkeet08.htm>.
- Lairio M, Heikkinen HLT & Penttilä Minna (toim.). 2008. Koulutuksen kulttuurit ja hyvinvoinnin politiikat. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Kasvatuksellisia tutkimuksia 35. Painosalama Oy. Turku
- Lappalainen K, Kuittinen M & Meriläinen M. (toim.). 2008. Pedagoginen hyvinvointi. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Kasvatuksellisia tutkimuksia 41. Painosalama Oy. Turku
- Rimpelä M, Rigoff A-M, Kuusela J & Peltonen H. (toim.). 2007. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille. Opetushallitus ja Stakes. Helsinki.
- Väyrynen P, Saaristo V, Wiss K & Rigoff A-M. (toim.) 2009. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisissa oppilaitoksissa –perusraportti kyselystä 2008. Opetushallitus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

23.10.2008

Lukioiden rehtoreille

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen lukioissa -esitutkimus

Lukiokoulutuksen tavoitteena on tukea opiskelijoiden kasvamista hyväksi, tasapainoiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi. Koulutuksessa tuetaan opiskelijoiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja elinikäistä oppimista.

Opetushallitus ja Stakes kehittävät lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen jatkuvaa seurantaa ja arviointia. Kysely on myös osa Stakesin Terveyden edistämisen vertaistietohanketta (TedBM-hanke), jonka tavoitteena on kuvata vertailukelpoisilla tunnusluvuilla koulutuksen järjestäjien ja oppilaitosten aktiivisuutta opiskelijoiden terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Esitutkimuksella saatava tieto tukee myös oppimisympäristöjen kehittämistä.

Kyselyssä kerätään tietoa mm. siitä, miten lukioissa on järjestetty opiskelijahuolto ja opiskelijoiden hyvinvointipalvelut. Esitutkimuksen pohjalta on tarkoitus aloittaa määräajoin toistuvat oppimisympäristöjen turvallisuus- ja hyvinvointiseurannat.

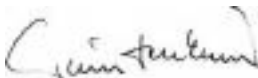
Kysely on lähetetty kaikille niille oppilaitoksille, jotka viime lukuvuonna järjestivät nuorten lukiokoulutusta. Kysely on osoitettu lukioiden rehtoreille. Yhdestä lukiosta tulee vain yksi vastaus. Aikuisten lukiokoulutusta antavat oppilaitokset eivät kuulu esitutkimuksen piiriin. Tulokset toimitetaan oppilaitosten ja koulutuksen järjestäjien käyttöön ja keskusteltavaksi. Raportti valmistuu alkuvuodesta 2009.

Pyydämme vastaamaan 28.11.2008 mennessä oppilaitoksen johdon ja/tai opiskelijahuoltoryhmän yhteistyönä. Linkki sähköiseen vastauslomakkeeseen on lähetetty osoitteeseen: rehtori@lukio.fi. Suosittelemme vastaamaan ensin oheiselle paperilomakkeelle ja siirtämään sitten vastaukset sähköpostiviestissä mainitussa osoitteessa olevalle internetlomakkeelle. Mikäli sähköpostiviesti on mennyt väärään osoitteeseen, voitte pyytää uuden linkin osoitteesta vesa.saaristo@stakes.fi tai palauttaa täytetyn lomakkeen postitse osoitteeseen Stakes/TedBM-hanke, Biokatu 10, 33520 Tampere. Vesa Saaristo vastaa myös teknisiä asioita koskeviin kysymyksiin.

Tulokset julkaistaan lääneittäin ja kuntaryhmittäin. Yksittäisen lukion tuloksia ei esitetä julkisesti.

Esitutkimuksesta vastaavat opetusneuvokset Heidi Peltonen ja Pia Kalkkinen (OPH) ja tutkimusprofessori Matti Rimpelä (Stakes). Lisätietoja: <http://info.stakes.fi/TedBM/FI/index.htm>

Yhteistyöterveisin,

Timo Lankinen
Päajohtaja
Opetushallitus

Mauno Konttinen
Päajohtaja
Stakes

TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN EDISTÄMINEN LUKIOISSA

Ohjeita vastaamiseen:

- Kysely koskee nuorille annettavaa lukiokoulusta. Suosittelemme vastauksen täyttämistä ensin paperiselle lomakkeelle. Vastaamisen voi keskeyttää "Keskeytä" painikkeesta ja jatkaa myöhemmin. Lähettämisen jälkeen vastaukseen ei voi palata. Jos vastausta halutaan lähettämisen jälkeen korjata, pyydämme ottamaan yhteyttä: vesa.saaristo@stakes.fi.
- Lukumääriä koskeviin kysymyksiin kirjoitetaan vain pelkkä numero, ei muita merkkejä (ei pisteitä, kirjaimia eikä väliviivoja).
- Toivomme, että teette ehdotuksia/korjauksia kysymyksiin lomakkeen lopussa oleviin avoimiin kohtiin.
- Täydentäkää tarvittaessa yhteystietoja.

1) YHTEYSTIEDOT

Lukion nimi

Koulutuksen järjestäjän nimi

Sijaintikunta

Lukiotunnus (Tilastokeskuksen käyttämä viisinumeroinen oppilaitoskoodi)

Rehtorin nimi

Rehtorin puhelinnumero

Rehtorin sähköpostiosoite

2) Onko lukiossanne opetusministeriön myöntämä erityinen koulutustehtävä?

Ei

Kyllä, mikä/mitkä?

3) Koulutuksen järjestäjä on

kunta.

kuntayhtymä.

yksityinen.

valtio.

4) Kuinka monessa kunnassa lukionne järjestää koulutusta?

Kirjoita vain luku

TAUSTAA

5) Vastauksemme on valmisteltu

	Ei	Kyllä
koulutuksen järjestäjän johdon kanssa.	☐	☐
lukion johtokunnan kanssa.	☐	☐
opiskelijahuoltoryhmän/opiskelijahuoltohenkilöstön kanssa.	☐	☐
opettajakunnan edustajien kanssa.	☐	☐
oppilaskunnan kanssa.	☐	☐
rehtori yksin tai yhdessä toimistohenkilökunnan kanssa.	☐	☐

6) Taustatietoja lukiosta 20.1.2008 laskentapäivän mukaan: opetushenkilöstön sekä nuorten lukiokoulutuksessa olleiden opiskelijoiden määrä. Kirjoita vain luku.

Päätoimisen opetushenkilöstön lukumäärä, jonka pääkouluna on lukionne.

Opiskelijamäärä yhteensä

Erityisen tuen tarpeessa olevia opiskelijoita yhteensä

Maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita yhteensä

7) Kuinka suurella prosenttiosuudella opiskelijoista kotikunta oli muu kuin opiskelukunta lukuvuonna 2007-2008?

	Ei tietoa	On tiedossa	Prosenttiosuus
Kotikunta muu kuin opiskelukunta	☐	☐	____

8) Mitä opiskelijahallinto-/hallinto-ohjelmistoa lukiossanne käytettiin lukuvuonna 2007-2008?

Ei mitään

ProCapita

Primus

Winha

Muu, mikä?

TOIMINTAKULTTUURI

9) Miten usein lukuvuoden 2007-2008 aikana järjestettiin vanhemmille/huoltajille yhteisiä tilaisuuksia?

	Ei tietoa	Ei lainkaan	Kerran lukuvuoden aikana	Kaksi kertaa lukuvuoden aikana	Kolme kertaa tai useammin lukuvuoden aikana
Ensimmäisen vuoden opiskelijoiden vanhemmille/huoltajille	☐	☐	☐	☐	☐
Toisen vuoden opiskelijoiden vanhemmille/huoltajille	☐	☐	☐	☐	☐
Kolmannen vuoden opiskelijoiden vanhemmille/huoltajille	☐	☐	☐	☐	☐

10) Käytiinkö opiskelun alkaessa ryhmänohjaajan ja opiskelijan välillä ns. alkukeskustelu lukuvuonna 2007-2008?

- Ei käyty
- Tarpeen mukaan tilanteeseen soveltuvalla tavalla
- Säännöllisesti, kukin ryhmänohjaaja toteutti tilanteeseen soveltuvalla tavalla
- Säännöllisesti, yhteisesti lukion tasolla sovittujen periaatteiden mukaisesti

11) Oliko lukiossanne käytössä suunnitelmallisesti yhteisöllisyyttä (esim. ryhmäyttäminen) edistäviä toimintatapoja lukuvuonna 2007-2008?

- Ei
- Kyllä, millaisia?

OSALLISUUS

12) Onko lukionne opetussuunnitelman yhteisessä osassa kuvattu, miten opiskelijoiden ja vanhempien/huoltajien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia tuetaan?

	Ei	Kyllä
Opiskelijoiden osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet	☐	☐
Vanhempien/huoltajien osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet	☐	☐

13) Oliko lukiossanne lukuvuonna 2007-2008

	Ei	Kyllä, toimi satunnaisesti	Kyllä, toimi säännöllisesti
oppilaskunta tai vastaava?	☐	☐	☐
tutor-/tukioppilas-toimintaa?	☐	☐	☐
vanhempainyhdistys tai vastaava?	☐	☐	☐
johtokunta, jossa huoltajien edustaja?	☐	☐	☐
johtokunta, jossa ei huoltajien edustajaa?	☐	☐	☐

14) Oliko oppilaskuntatoiminnalle järjestetty seuraavia tukimuotoja lukuvuonna 2007-2008?

Kuinka paljon?

	Ei	Kyllä	
Toiminnan ohjausta/tuntia viikossa	☐	☐	____
Taloudellista tukea/euroa vuodessa	☐	☐	____
Tilat/fyysinen toimipiste/pinta-ala (m2)	☐	☐	____
Koulutusta/koulutuspäiviä vuodessa	☐	☐	____

15) Minkä tyyppisissä asioissa opiskelijat olivat osallisina lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Opintojen järjestämisen suunnittelu/ajoittaminen	☐	☐
Opetussuunnitelman laatiminen ja päivittäminen	☐	☐
Järjestyssääntöjen laatiminen	☐	☐
Opiskelijahuollon toimintamallien kehittäminen	☐	☐
Opiskeluterveydenhuollon arviointi ja kehittäminen	☐	☐
Lukion vuosisuunnitelman laatiminen	☐	☐
Lukion hyvinvointiohjelman suunnittelu	☐	☐
Ruokailujärjestelyjen suunnittelu	☐	☐
Tupakoimattomuuden ja päihteettömyyden edistäminen	☐	☐
Lukion tilojen ja piha-alueiden suunnittelu	☐	☐
Teemapäivien/-viikkojen järjestäminen	☐	☐
Lukion juhlien järjestäminen	☐	☐
Opintomatkat ja retket	☐	☐
Ryhmäyttämisen suunnittelu	☐	☐

16) Seurataanko koko lukion tasolla suunnitelmallisesti opiskelijoiden terveyttä ja hyvinvointia?

- Ei seurata
- Joka toinen vuosi Kouluterveyskyselyllä
- Muulla toistuvalla kyselyllä opiskelijoille
- Terveystarkastuksista kootaan koko lukion seurantatilasto
- Muuten, miten?

TERVEYSTIETO

17) Millaisen terveystiedon opettajankoulutuksen saaneet opettajat opettivat terveystietoa lukiossanne lukuvuonna 2007–2008?

	Ei yhtään	1	2	3	4 tai enemmän
Siirtymäkauden ajan terveystiedon opetukseen pätevä aineenopettaja	☐	☐	☐	☐	☐
Terveystiedon täydennyskoulutuskurssin/-kurseja (3-5 opintoviikkoa/5-8 opintopistettä) suorittanut opettaja	☐	☐	☐	☐	☐
Terveystiedon aineenopettajapätevyyttä paraikaa suorittava opettaja (35 opintoviikon/60 opintopisteen terveystiedon opinnot)	☐	☐	☐	☐	☐
Terveystietoon päteväytyneet (vähintään 35 opintoviikkoa/60 opintopistettä suorittanut) opettaja	☐	☐	☐	☐	☐
Opettaja, jolla ei ole mitään edellä mainittua kelpoisuutta	☐	☐	☐	☐	☐

18) Ketkä seuraavista opettajista opettivat terveystietoa lukiossanne lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Terveystiedon päätoiminen aineopettaja	☐	☐
Terveystiedon tuntiopettaja	☐	☐
Liikunnanopettaja	☐	☐
Kotitalousopettaja	☐	☐
Historian- ja yhteiskuntaopinopettaja	☐	☐
Biologianopettaja	☐	☐
Luokanopettaja	☐	☐
Psykologianopettaja	☐	☐
Uskonnonopettaja	☐	☐
Joku muu	☐	☐

19) Toteutettiinko lukiossanne seuraavia terveystiedon syventäviä kursseja lukuvuonna 2007–2008?

	Ei	Kyllä
TE2 (Nuoret, terveys ja arkielämä)	☐	☐
TE3 (Terveys ja tutkimus)	☐	☐
Koulukohtaisia syventäviä tai soveltavia kursseja	☐	☐
Kertauskurssi	☐	☐

OPISKELIJAHUOLTO

20) Oliko lukiossanne toimintaohjeita seuraavissa asioissa lukuvuonna 2007-2008? Jos oli, niin millaisia?

	Ei ollut toimintaohjeita	Ei ollut kirjattuja toimintaohjeita, mutta oli lukion vakiintuneet käytänteet	Oli, vain lukion omat kirjatut toimintaohjeet	Oli, koulutuksen järjestäjän antamat toimintaohjeet
Tupakoimattomuuden edistäminen	☐	☐	☐	☐
Päihteiden käyttö	☐	☐	☐	☐
Kiusaaminen	☐	☐	☐	☐
Häirintä	☐	☐	☐	☐
Käyttäytymishäiriöt	☐	☐	☐	☐
Väkivalta	☐	☐	☐	☐
Poissaolojen seuranta	☐	☐	☐	☐
Tapaturmat	☐	☐	☐	☐
Onnettomuudet	☐	☐	☐	☐
Kuolemantapaukset	☐	☐	☐	☐
Pelastussuunnitelma	☐	☐	☐	☐
Yksin opiskelupaikkakunnalla asuvien alle 18-vuotiaiden tukeminen	☐	☐	☐	☐

21) Esiintyikö lukiossanne luvaton tupakointia, päihteiden tai huumeiden käyttöä lukuvuonna 2007-2008?

	Ei tietoa	Ei esiintynyt	Esiintyi, mutta ei kirjattu	Esiintyi ja kirjattiin	Kirjattujen tapausten lukumäärä
Luvaton tupakointia	☐	☐	☐	☐	____
Alkoholin käyttöä/opiskelija päihtyneenä	☐	☐	☐	☐	____
Huumeiden käyttöä	☐	☐	☐	☐	____

22) Millainen opiskelijoiden tupakointia koskeva käytäntö lukiossanne oli lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Opiskelijat saivat tupakoida lukion alueella vapaasti.	☐	☐
Opiskelijoiden tupakointi oli sallittu lukion alueella vain erikseen osoitetuilla tupakointipaikoilla.	☐	☐
Opiskelijoiden tupakointi lukiossa ja sen alueella oli kokonaan kielletty.	☐	☐

23) Millainen henkilökunnan tupakointia koskeva käytäntö lukiossanne oli lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Henkilökunta sai tupakoida lukion alueella vapaasti.	☐	☐
Henkilökunnan tupakointi oli sallittu lukion alueella vain heille erikseen osoitetuilla tupakointipaikoilla.	☐	☐
Henkilökunnan tupakointi oli sallittu lukion alueella vain erikseen osoitetuilla kaikille yhteisillä tupakointipaikoilla.	☐	☐
Henkilökunnan tupakointi lukiossa ja sen alueella oli kokonaan kielletty.	☐	☐

24) Lukionne menettelytavat lukuvuonna 2007-2008, kun todettiin luvaton tupakointia lukiossa tai sen alueella.

	Ei koskaan	Joskus	Usein	Aina
Asia jätettiin huomioimatta	☐	☐	☐	☐
Opettaja/ryhmäohjaaja keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Asiasta puhuttiin opiskelijaryhmien kanssa	☐	☐	☐	☐
Opiskelijan vanhempien/hooltajien kanssa keskusteltiin asiasta (alle 18-vuotiaiden kohdalla)	☐	☐	☐	☐
Opiskelijahuoltoryhmän edustaja keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Rehtori/johtaja keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Opiskelijalle tarjottiin tukea tupakoinnin lopettamiseen	☐	☐	☐	☐
Asiasta ilmoitettiin poliisille	☐	☐	☐	☐

25) Lukionne menettelytavat lukuvuonna 2007-2008, kun todettiin alkoholin tai vastaavien päihteiden käyttöä lukiossa tai sen alueella.

	Ei koskaan	Joskus	Usein	Aina
Asia jätettiin huomioimatta	☐	☐	☐	☐
Opettaja/ryhmänohjaaja keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Opiskelijahuoltoryhmä huolehti ja ohjasi opiskelijan tarvittaessa hoitoon	☐	☐	☐	☐
Asiasta puhuttiin opiskelijaryhmien kanssa	☐	☐	☐	☐
Asiasta ilmoitettiin opiskelijan vanhemmille/hooltajille (alle 18-vuotiaiden kohdalla)	☐	☐	☐	☐
Rehtori keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Asiasta ilmoitettiin poliisille	☐	☐	☐	☐
Asiasta ilmoitettiin lastensuojeluun	☐	☐	☐	☐

26) Lukionne menettelytavat lukuvuonna 2007-2008, kun epäiltiin huumeiden käyttöä lukiossa tai sen alueella

	Ei koskaan	Joskus	Usein	Aina
Asia jätettiin huomioimatta	☐	☐	☐	☐
Opettaja/ryhmänohjaaja keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Opiskelijahuoltoryhmä huolehti ja ohjasi opiskelijan tarvittaessa hoitoon	☐	☐	☐	☐
Asiasta puhuttiin opiskelijaryhmien kanssa	☐	☐	☐	☐
Asiasta puhuttiin opiskelijan vanhemmille/hooltajille (alle 18-vuotiaiden kohdalla)	☐	☐	☐	☐
Rehtori keskusteli opiskelijan kanssa	☐	☐	☐	☐
Asiasta ilmoitettiin poliisille	☐	☐	☐	☐
Asiasta ilmoitettiin lastensuojeluun	☐	☐	☐	☐

Opiskelijahuoltoryhmä

27) Toimiko lukiossanne opiskelijahuoltoryhmä lukuvuonna 2007-2008?

- Ei (voit siirtyä kysymykseen 31)
 Kyllä

28) Kuinka usein opiskelijahuoltoryhmä keskimäärin kokoontui lukuvuoden 2007-2008 aikana?

- Noin kerran viikossa
 Noin kerran kahdessa viikossa
 Noin kerran kuukaudessa
 Harvemmin kuin kerran kuukaudessa

29) Jos lukiossanne toimi opiskelijahuoltoryhmä lukuvuonna 2007-2008, keitä siihen kuului?

	Ei	Kyllä
Opettaja	☐	☐
Erityisopettaja	☐	☐
Opiskelija	☐	☐
Terveystenhoitaja	☐	☐
Lääkäri	☐	☐
Opinto-ohjaaja	☐	☐
Kuraattori, sosiaalityöntekijä	☐	☐
Psykologi	☐	☐
Koulunkäyntiavustaja	☐	☐
Rehtori	☐	☐

30) Miten suuren osuuden kokonaistyöpanoksesta opiskelijahuoltoryhmä käytti seuraaviin tehtäviin lukuvuonna 2007-2008?

	Ei tietoa	Ei lainkaan	Alle 10%	Noin 10-25%	Noin 25-45%	Noin puolet	Noin 55-75%	Yli 75%
Yleiset opiskeluyhteisön hyvinvointiin ja opetuksen tukeen liittyvät kysymykset	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Yksittäistä opiskelijaa tai asiaa koskevat opiskelijahuollolliset kysymykset	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Opiskelijahuoltoryhmän oman toiminnan arviointi ja kehittäminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Opiskelijahuoltopalvelut

31) Oliko lukionne opiskelijoiden käytettävissä seuraavia opiskelijahuollon palveluja lukuvuonna 2007-2008? Kirjoita vain luku.

	Ei tietoa	Ei lainkaan	Kyllä	Montako tuntia keskimäärin kuukaudessa?
Terveystenhoitaja	☐	☐	☐	____
Lääkäri	☐	☐	☐	____
Psykologi	☐	☐	☐	____
Kuraattori/sosiaalityötä	☐	☐	☐	____

32) Onko lukiossanne määritelty ensiavusta vastaava henkilö?

- Ei tietoa
- Ei
- Kyllä, kuka?

33) Lukion opiskeluterveydenhuollosta vastasi pääasiallisesti lukuvuonna 2007-2008

- koulutuksen järjestäjä.
- sijaintikunnan opetustoimi.
- sijaintikunnan terveystoimi.
- sijaintikunnan sosiaalityö.
- opiskelijan kotikunta.
- Joku muu, mikä?
- Lukiolla ei ollut käytettävissään terveydenhuoltopalveluja

34) Lukion opiskelijahuollon psykologitoiminnasta vastasi pääasiallisesti lukuvuonna 2007-2008

- koulutuksen järjestäjä.
- sijaintikunnan opetustoimi.
- sijaintikunnan terveystoimi.
- sijaintikunnan sosiaalityö.
- opiskelijan kotikunta.
- Joku muu, mikä?
- Lukiolla ei ollut käytettävissään psykologitoimintaa

35) Lukion opiskelijahuollon kuraattori/sosiaalityöstä vastasi pääasiallisesti lukuvuonna 2007-2008

- koulutuksen järjestäjä.
- sijaintikunnan opetustoimi.
- sijaintikunnan terveystoimi.
- sijaintikunnan sosiaalitoimi.
- opiskelijan kotikunta.
- Joku muu, mikä?
- Lukiolla ei ollut käytettävissään kuraattori/sosiaalipalveluja

36) Miten opiskelijoille informoitiin opiskelijahuollon palveluista lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Kirjallisilla tiedotteilla, monisteilla	☐	☐
Informaatiotauluilla	☐	☐
Verkossa	☐	☐
Tekstiviesteillä	☐	☐
Tiedotustilaisuuksissa	☐	☐
Henkilökohtaisella ohjauksella	☐	☐
Ryhmänohjaajan tuokioissa	☐	☐

37) Raportoitiinko lukiotason tiedot opiskelijoiden terveydestä ja hyvinvoinnista suunnitelmallisesti lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Koulutuksen järjestäjälle	☐	☐
Lukion sijaintikunnalle	☐	☐
Lukion henkilöstölle	☐	☐
Opiskelijoille	☐	☐
Vanhemmille/huoltajille	☐	☐

38) Tehtiinkö kaikille ensimmäisen vuoden opiskelijoille opiskeluterveydenhuollon terveystarkastus (terveyshaastattelulomake) lukuvuonna 2007-2008?

- Ei tietoa
- Ei
- Kyllä

39) Jos terveystarkastus tehtiin kaikille ensimmäisen vuoden opiskelijoille, saivatko kaikki opiskelijat palautteen siitä?

- Ei tietoa
- Ei
- Kyllä, miten?

40) Missä opintojen vaiheessa lukiossanne tehdään kaikille opiskelijoille määräaikainen terveydenhoitajan tarkastus?

	Ei tietoa	Ei tehdä	Vain tytöille	Vain pojille	Kaikille opiskelijoille
Ensimmäisenä vuonna	☐	☐	☐	☐	☐
Toisena vuonna	☐	☐	☐	☐	☐
Myöhemmin	☐	☐	☐	☐	☐

41) Kenelle lukiossanne tehdään lääkärintarkastus?

	Ei tietoa	Ei	Kyllä
Kaikille opiskelijoille	☐	☐	☐
Kaikille miesopiskelijoille kutsuntavuonna	☐	☐	☐
Kaikille erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille	☐	☐	☐
Kaikille opiskelijoille, joilla on pitkäaikaissairaus	☐	☐	☐
Vain niille opiskelijoille, joilla ei ole T-todistusta tai nuorison terveystodistusta	☐	☐	☐

42) Ohjattiinko lukionne opiskelijoita lukuvuoden 2007-2008 aikana seuraaviin palveluihin? Merkitkää kaikki opiskelijahuoltohenkilöstön tiedossa olevat. Kirjoita vain luku.

	Ei tietoa	Ei ohjattu	Kyllä	Ohjattujen lukumäärä
Nuoriso-/aikuispsykiatria	☐	☐	☐	____
A-klinikan nuorisoasema tai muu päihdepalvelu	☐	☐	☐	____
Nuorisotoimen tukipalvelut	☐	☐	☐	____
Kolmannen sektorin palvelut (esim. järjestöt)	☐	☐	☐	____
Lastensuojelu, muu sosiaalitoimi	☐	☐	☐	____
Muu erityispalvelu	☐	☐	☐	____

Opintojen keskeyttämisen ehkäisy

43) Onko lukiossanne sovittu perusopetusta antavien koulujen kanssa yhteisistä käytännöistä opiskelijaa koskevien tietojen siirtämisessä?

- Ei
- Kyllä, joidenkin koulujen kanssa, millaisia käytäntöjä?
- Kyllä, kaikkien koulujen kanssa, millaisia käytäntöjä?

44) Oliko lukiossanne käytössä yhteiset kirjatut ohjeet keskeyttämisvaarassa olevien opiskelijoiden seurannasta/ohjauksesta lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Noudatettiin koulutuksen järjestäjän antamia ohjeita	☐	☐
Noudatettiin lukion omia kirjattuja ohjeita	☐	☐
Lukion sisällä oli erilaisia käytäntöjä	☐	☐
Lukiolla ei ollut yhteisiä kirjattuja ohjeita	☐	☐

45) Seurattiinko lukiossanne keskeyttämisen syitä lukuvuonna 2007-2008?

- Ei
- Kyllä, miten?

46) Kerättiinkö lukiossanne tietoja opiskelijoiden poissaoloista oppilaitoksen tasolla lukuvuonna 2007-2008?

- Ei (voit siirtyä kysymykseen 48)
- Kyllä, päiväkirja tai vastaava
- Kyllä, opiskelijahallinto-ohjelma/muu ohjelmisto
- Kyllä, muulla tavalla, miten?

47) Seurattiinko lukiossanne erikseen seuraavia asioita oppilaitoksen tasolla lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Poissaolot yhteensä	☐	☐
Sairauspoissaolot	☐	☐
Muut luvalliset poissaolot	☐	☐
Luvattomat poissaolot	☐	☐

Ruokailu

48) Mitä aterioita lukiossanne tarjottiin lounaan lisäksi opiskelijoille lukuvuonna 2007-2008?

	Ei tarjottu	Tarjottiin maksullisena	Tarjottiin maksutta
Aamupala	☐	☐	☐
Välipala	☐	☐	☐

49) Päivän ensimmäinen lounas tarjotaan

- klo 10 tai aikaisemmin. klo 10.30 tai aikaisemmin. klo 11 tai aikaisemmin. klo 11 jälkeen.

50) Ruokailutauon pituus kokonaisuudessaan on

- noin 15 min tai vähemmän. noin 20 min. noin 30 min. noin 40 min. noin 45 min tai enemmän.

51) Oliko ruokailun järjestämisessä merkittäviä puutteita lukuvuoden 2007-2008 aikana?

	Ei lainkaan	1-5 päivänä	6-9 päivänä	10 tai useampana päivänä
Ruokaa liian vähän	☐	☐	☐	☐
Laadussa merkittäviä puutteita	☐	☐	☐	☐
Erytisruokavalioiden tarjonnassa puutteita	☐	☐	☐	☐
Muita merkittäviä puutteita	☐	☐	☐	☐

52) Oliko lukiossanne opiskelijoiden käytettävissä lukuvuonna 2007-2008

	Ei	On ollut, mutta poistettu	Oli käytettävissä, mutta käyttö rajoitettu	Kyllä
juomavesipiste tai vastaava?	☐	☐	☐	☐
virvoitusjuoma-automaatti?	☐	☐	☐	☐
lämminjuoma-automaatti?	☐	☐	☐	☐
makeisautomaatti?	☐	☐	☐	☐
välipala-automaatti?	☐	☐	☐	☐
makeisten/virvoitusjuomien myyntiä kioskissa, kanttiinissa tms?	☐	☐	☐	☐
terveellisten välipalojen myyntiä kioskissa, kanttiinissa tms?	☐	☐	☐	☐
mehuautomaatti?	☐	☐	☐	☐

Kiusaaminen, väkivalta ja häirintä

Kiusaamisella tarkoitetaan tässä kyselyssä tilanteita, joissa yksi tai useampi opiskelija on toistuvasti jonkun tai joidenkin opiskelijatovereiden kielteisen toiminnan (fyysisen aggressiivisuuden, uhkailun, kiristämisen, pilkkaamisen ja nimittelyn, tavaroiden ottamisen, piilottamisen tai tuhoamisen, netissä tapahtuvan kiusaamisen, syrjinnän ja hyljeksimisen tms.) kohteena.

53) Sovellettiinko lukiossanne yhteisiä kirjattuja ohjeita lukuvuonna 2007-2008

	Ei	Kyllä
kiusaamisen yleisyyden selvittämisestä ja seurannasta?	☐	☐
esille tuleviin kiusaamistapauksiin puuttumisesta ja seurannasta?	☐	☐
kiusaamistapauksen kirjaamisesta ja tilastoinnista?	☐	☐
kiusaamisen käsittelystä opiskelijoiden kanssa?	☐	☐

54) Seurattiinko lukiossanne suunnitelmallisesti kiusaamisen yleisyyttä lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Toistuvilla oppilaitoskyselyillä	☐	☐
Opiskeluterveydenhuollon tarkastuksissa	☐	☐
Opiskelijan ja henkilökuntaan kuuluvan välisissä keskusteluissa	☐	☐
Kirjaamalla ja tilastoimalla kaikki havaitut tapaukset	☐	☐
Muulla tavoin	☐	☐

55) Montako rehtorin ja/tai opiskelijahuoltohenkilöstön puuttumista edellyttäneitä tai muuten kirjattua kiusaamistapausta lukiossanne käsiteltiin lukuvuonna 2007-2008? Kirjoita vain luku.

Lukumäärä

Ei tietoa Ei lainkaan On tiedossa

Lukuvuonna 2007-2008

56) Millaisia kirjattuun selvittelyyn johtaneita muita häiriöitä tai ongelmatilanteita lukiossanne esiintyi lukuvuonna 2007-2008? Kirjoita vain luku.

	Ei tietoa	Ei esiintynyt	Esiintyi, ei kirjattu	Esiintyi ja kirjattiin	Tapausten lukumäärä
Opiskelijoiden välinen fyysinen väkivalta (esim. tappelu)	☐	☐	☐	☐	____
Ilkivalta	☐	☐	☐	☐	____
Opiskelija uhannut väkivallalla toista opiskelijaa	☐	☐	☐	☐	____
Opiskelija uhannut väkivallalla henkilöstöä	☐	☐	☐	☐	____
Opiskelija vahingoittanut henkilöstöä	☐	☐	☐	☐	____
Sukupuolinen häirintä	☐	☐	☐	☐	____
Varkaudet, näpistelyt	☐	☐	☐	☐	____
Aseella (puukko tms.) uhkaaminen/vahingoittaminen lukiossa	☐	☐	☐	☐	____
Hyökkäävästi/häiritsevästi käyttäytyvä ulkopuolinen henkilö lukiossa	☐	☐	☐	☐	____
Tilanne tai tapahtuma, joka vaati kriisiapua lukiossa	☐	☐	☐	☐	____
Pommiuhkaus tai vastaavanlaisia uhkauksia	☐	☐	☐	☐	____

57) Kuinka monta kertaa yhteensä lukiossanne käytettiin lukuvuonna 2007-2008 seuraavia ojentamiseen ja kurinpitoon liittyviä toimenpiteitä? Kirjoita vain luku.

	Ei tietoa	Ei lainkaan	On tiedossa	Toimenpiteiden lukumäärä
Opiskelutilasta poistaminen	☐	☐	☐	____
Opetukseen osallistumisen epääminen	☐	☐	☐	____
Kirjallinen varoitus	☐	☐	☐	____
Määräaikainen erottaminen	☐	☐	☐	____

Tapaturmat ja onnettomuudet

58) Seurattiinko lukiossanne suunnitelmallisesti tapaturmien lukumäärää lukuvuonna 2007-2008?

	Ei	Kyllä
Lukiorakennuksessa	☐	☐
Lukion ulkoalueilla	☐	☐
Koulumatkalla	☐	☐
Liikuntatunneilla	☐	☐

59) Montako lääkärin/hammaslääkärin hoitoa vaatinutta tapaturmaa lukiossanne oli lukuvuonna 2007-2008? Kirjoita vain luku.

	Ei tietoa	On tiedossa	Tapaturmien lukumäärä
Lukiorakennuksessa	☐	☐	____
Lukion ulkoalueilla	☐	☐	____
Koulumatkalla	☐	☐	____
Liikuntatunneilla	☐	☐	____

60) Järjestettiinkö lukionne opiskelijoille lukuvuonna 2007–2008

	Ei	Kyllä, osana kaikille pakollisia kursseja	Kyllä, syventävinä kursseina	Kyllä, molemmissa
ensiapukoulutusta?	☐	☐	☐	☐
ergonomiakoulutusta?	☐	☐	☐	☐
liikenneturvallisuuskoulutusta?	☐	☐	☐	☐
palo- ja henkilöturvallisuuskoulutusta?	☐	☐	☐	☐

TYÖOLOJAT**61) Milloin lukionne turvallisuus-/pelastussuunnitelma on viimeksi päivitetty?**

- Ei tietoa
- 2006 tai aikaisemmin
- 2007
- 2008

62) Milloin lukiossanne on viimeksi toteutettu opiskeluympäristön terveyden ja turvallisuuden arviointi?

- Ei tietoa
- 2004 tai aikaisemmin
- 2005
- 2006
- 2007
- 2008
- Ei koskaan

63) Keitä asiantuntijoita tai minkä tahon edustajia osallistui viimeisimpään arviointiin?

	Ei	Kyllä
Kunnan koulutoimen johto	☐	☐
Lukion rehtori	☐	☐
Työterveyshoitaja	☐	☐
Työterveyslääkäri	☐	☐
Työsuojelutarkastaja	☐	☐
Terveystenhoitaja	☐	☐
Lääkäri	☐	☐
Lukion psykologitoiminnan edustaja	☐	☐
Lukion sosiaalityön edustaja	☐	☐
Opettajien edustaja	☐	☐
Opiskelijoiden edustaja	☐	☐
Vanhempien/huoltajien edustaja	☐	☐
Joku muu	☐	☐

64) Havaittiinko viimeisimmässä tarkastuksessa näillä osa-alueilla sellaisia opiskelijoiden turvallisuutta tai terveyttä vaarantavia oloja tai tekijöitä, joiden poistaminen on kiireellistä ja joita ei vielä ole poistettu?

	Ei	Kyllä
Fysikaaliset altisteet (esim. haju, melu, valaistus)	☐	☐
Biologiset altisteet (esim. sisäilma, home)	☐	☐
Ruokailun järjestelyt (esim. tilat, ajoitukset)	☐	☐
Tapaturmavaara sisätiloissa	☐	☐
Tapaturmavaara ulkotiloissa	☐	☐
Opiskelijoiden sosiaaliset tilat	☐	☐
Opiskeluilmapiiiri	☐	☐
Opiskelun järjestelyt	☐	☐

65) Seuraavassa luetellaan eräitä tavallisia työolo-ongelmia. Onko niitä nykyisin teidän lukiossanne tai jossakin sen tiloista? Jos on, miten paljon ne haittaavat opiskelua?

	Ei lainkaan	Haittaa jonkin verran	Haittaa melko paljon	Haittaa erittäin paljon
Ahtaus	☐	☐	☐	☐
Melu/kaiku	☐	☐	☐	☐
Lämpötila	☐	☐	☐	☐
Riittämätön ilmanvaihto	☐	☐	☐	☐
Valaistus	☐	☐	☐	☐
Home	☐	☐	☐	☐
Kosteusvaurio	☐	☐	☐	☐
Vuosikorjausten laiminlyönti	☐	☐	☐	☐
Puutteellinen siivous	☐	☐	☐	☐
Epäkäytännölliset tilat	☐	☐	☐	☐
Puuttuvat tilat	☐	☐	☐	☐
Liikenneturvallisuus	☐	☐	☐	☐
Tapaturmavaara	☐	☐	☐	☐

66) Ehdotuksia kyselyn sisällön ja kysymysten kehittämiseksi sekä lisäyksiä vastauksiin.

67) Palautetta ja kommentteja

Kun haluatte lähettää vastauksenne, laittakaa ruksi kohtaan "Haluan lähettää vastaukset" ja painakaa alla olevaa Lähetä-painiketta. Vastauksia ei tämän jälkeen voi enää muuttaa.

Lähettäminen voi joskus kestää useita minuutteja. Mikäli vastauksen lähettäminen ei onnistunut, voitte palata selaimen back-näppäimestä takaisin ja yrittää uudelleen.

Jos teillä on lähettämisen kanssa teknisiä ongelmia, voitte toimittaa paperisen lomakkeen myös postitse osoitteeseen: Stakes, Vesa Saaristo, Biokatu 10, 33520 Tampere.

Haluan lähettää vastaukset

Lähetä

